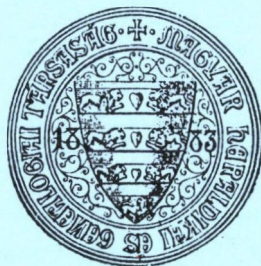

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA, PANDULA ATTILA, RAINER PÁL,
SOÓS ISTVÁN

HETVENHATODIK KÖTET
2003/3-4. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMIII

E számunk szerzői

Csízi István, Phd, levéltáros, MOL
Draskóczy István dr., egyetemi adjunktus, ELTE BTK
G. Etényi Dóra dr., egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem
Körmendi Tamás, Phd ösztöndíjas, ELTE BTK
Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkára
Rainer Pál dr., régész-múzeológus (Veszprém)
Soós István dr., tudományos munkatárs, MTA Történettudományi Intézet

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

TURUL

LXXVI. évfolyam

2003/3–4. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL, SOÓS ISTVÁN

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt.

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258

TARTALOM

I. Értekezések, önálló cikkek

Csizi István: A Jeszenicei és Budetini Szunyogh család és címerváltozatai a 16–18. században (Első közlemény)	65
Rainer Pál: Egy przemysli vonatkozású, I. világháborús zászlószalag	80
Pandula Attila: Egy elmaradt „Erdélyi Emlékérem” adományozása	85
Soós István: Az illétfalvi és szokolyi Csutor család (Első közlemény)	90

2. Kisebb rovatok

Konferencia

Beszámoló a XIII. Nemzetközi Heraldikai Kollokviumról (Körmendi Tamás)	106
--	-----

Nekrológ

Werner Sauer (1943–2003) (Pandula Attila)	108
---	-----

Könyvismertetés

Botka János: Kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai a kiegyezés koráig. (Pandula Attila)	109
Makai Ágnes–Héri Vera: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben. (Rainer Pál)	109
Vajay Szabolcs: A Máltai Rend magyar lovagjai 1530–2000. Militenses ex hungarica stirpe. I–II. kötet. (Pandula Attila)	110
A Gecsényi Lajos Emlékkönyvről. Fons 9. évf. 2002/1–3. sz. (G. Etényi Nóra)	111
Michel Popoff: Bibliographie héraldique internationale sélective. (Körmendi Tamás)	113
Bene János–Szabó Péter: A magyar királyi honvéd tisztikar 1938–1945. (Rainer Pál)	115
Katkóné Bagi Éva–Orbán Imre: Két évszázad zászlói. (Pandula Attila)	117
Puntigán József–Puntigán Tünde: A losonci református temető. (Draskóczy István)	117

Hírek

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2003. őszi programja	119
Tájékoztató – Szerzőink figyelmébe	120

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díja 2004-re változatlanul 1000,- Ft + ÁFA, azaz **1150,- Ft**, melyhez eddigi előfizetőink részére mellékelten csekket küldünk. Az új előfizetők a Szerkesztőség címén rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére az előfizetési díj – a magas postaköltség miatt – ettől eltérő: a tengeren túlra (légiposta-költséggel) **30 USA \$**, Európában **25 EUR**. Az előfizetés bankszámlaszáma: Postabank és Takarékpénztár Rt. „**11991102-02103006-00070010**”.

Magyar Történelmi Társulat – Turul.

A JESZENICEI ÉS BUDETINI SZUNYOGH CSALÁD ÉS CÍMERVÁLTOZATAI A 16–18. SZÁZADBAN

(ELSŐ KÖZLEMÉNY)

BEVEZETÉS

Ismeretes, hogy az egyes főnemesi családoknak általában időben és személyenként eltérően több címerváltozata is előfordul. Jelen dolgozat célja föltárni egy olyan főnemesi család címerváltozatait és címerhasználatát, mely bár nem játszott a magyar történelemben kiemelkedő szerepet, mégis mivel több ágra szakadt és mindegyik ág részesült rangemelésben, tagjai (térben és időben) minden bizonnyal nem teljesen ugyanazt a címet használták, különösen a hanyatló heraldika századaiban. Mivel kevésbé ismert családról van szó, ezért történetének rövid áttekintését kell először megtennünk.

I. A család története a kezdetektől a 16. század végéig

Az egykori Trencsén vármegyei jeszenicei és budetini Szunyogh család nem tartozik az igazán ismert főnemesi családok közé. A két legnagyobb és legátfogóbb genealógiai munka, Nagy Iván és Kempelen művei viszonylag szűkszavúan emlékeznek meg róla.¹

Ezek alapján a család őseinek Szunyogh Miklós abaúji alispánt, a Bebekék familiárisát² tekinthetjük. Az alispáni tisztség viszont azt sejteti, hogy Szunyogh Miklós nem alacsony sorból indult, ezért nem tűnik megalapozatlannak Engel Pál azon feltételezése, hogy Miklós és a többi Szunyogh a Káta nemzetség tagja lenne.³ Az Engelnél szereplő Szunyoghok viszont nem illeszthetők be Miklós leszármazói közé. Ugyanígy a Karácsonyi által feltárt Káta nembelieket sem lehet teljesen megfeleltetni az archontológia adatainak,⁴ nem is szólva arról, hogy az előnévnek a Káta nemből való származást nem feltétlenül jelölő voltára már Karácsonyi is utalt idézett művében.⁵ Jelen mun-

ka keretében nem térhetünk ki további elemzésekre, a Káta nemzetséggel való kapcsolatra azonban alább még vissza fogunk térni annak heraldikai vonatkozásainak áttekintése céljából.

Biztosnak látszik az, hogy Szunyogh Miklós jeszenicei vásárlásával kezdődik egy most már (az előnév alapján) egész jól elkülöníthető család története. Igaz ugyan, hogy Miklós testvéreivel együtt vette meg a Trencsén vármegyei Jeszenice bírósági jogát.⁶ Azonban csak valószínűsíteni lehet, hogy tőle származnak le a későbbi Szunyoghok, fiai között ugyanis nem szerepel a legközelebbi, magát Jeszenicéről származtató Szunyogh Mátyás helybeli birtokos, aki a 15. században több esetben királyi emberként fordul elő.⁷ Ez azt jelenti, hogy az előnév azonosságán kívül egyelőre nincs több bizonyíték az abaúji alispán és a későbbi Szunyoghok közötti kapcsolatra. Ezért akár az is előfordulhat, hogy nem Szunyogh Miklóstól, hanem valamelyik testvérétől származott le a család. Források hiányában nem tudjuk a kérdést biztosan megválaszolni, legfeljebb vitathatjuk a hagyomány érvényét.

Mátyás gyermekeinél, (Bertalan, Gáspár) ágazik szét a család. Bertalan leszármazói, a későbbi nemesi ág, Gáspár utódai pedig majdan bejutnak a főnemesiség soraiba. További fontos különbség hogy a nemesi ág a későbbiekben (még a 18. században is) Jeszenicén élt, Gáspár leszármazói azonban Budetin várának megszerzésével és megtartásával elkerültek onnan. Mindezek ellenére nem különültek teljesen el, hiszen szerződések és megbízások formájában továbbra is érintkezésben maradtak, legalábbis a 18. század első feléig. A nemesi ág is meglehetősen jól nyomon követhető, noha a 17. századtól kezdve az ország más részein újabb Szunyogh nevű személyek bukkannak fel, akik biztosan nem Trencsénből származnak. Már csak azért sem, mert a nemesi ág is kö-

vetkezatosan használata a „jeszenicei” előnevet. Gáspár utódai Budatin megszerzése után a „jeszenicei és budetini” predikátummal jelölik magukat, ami a sziléziai vonal esetében megváltozik, kiegészülve ottani birtokaikkal, míg a „jeszenicei” megjelölést elhagyják.

Bertalannál, akiről keveset tudni, biztosan szerencsésebb és gyümölcsözőbb pályát futott be testvére, Gáspár. Nyilvánvaló, hogy ő alapozta meg a későbbi főnemesi ágak vagyonát és tekintélyét, minden biztonnal katonai vonalon előrehaladva. 1521-ben már nem élt,⁸ de addigra már kulcsfontosságú pozíciókkal bírt szűkebb családja a Felvidéken. Mátyás királytól testvérével nyert adományt 1487-ben két Zsolna környéki falura,⁹ de ő előnyös házassággal is megerősítette helyzetét, ugyanis Hatnai György özvegyét vette feleségül, ezáltal igényt emelhetett annak örökségére, Budetin várára. Mindemellett perekre és erőszakos fellépésekre volt szükség, hogy Budetin erősségét, a család későbbi fészket szilárdan megszerezhesse.¹⁰

A Mátyás-féle adomány pontos hátterét nem ismerjük, de a későbbi hagyomány és az irodalom is Szunyogh I. Gáspár vitéz haditetteiről szól. Egy, a 17. században lejegyzett, családi monda szerint¹¹ tolnai kapitány volt, aki egy Duna-menti hadjáratban sietett a király segítségére és tűnt ki vitézségével. Az elbeszélés teljesen homályban hagyja viszont a történet pontos idejét, és az ellenségről is csak „pogányokként” emlékezik meg. Ez utóbbi figyelemre méltó tény mögött az állhat, hogy bizonyos fokig aktualizálták az akkori viszonyokra. Valószínűbb, hogy a Nagy Iván által említett lehetőség,¹² mely szerint inkább Mátyás cseh (illetve talán sziléziai) háborúiból vette ki a részét, fedte a valóságot. A családi monda további tévedése (ami a lejegyző számára is nyilván ismert lehetett¹³), hogy I. Gáspártól eredezteti a család nevét, mondván, a király adta Jeszenicei Gáspárnak a Szunyogh nevet, mivel „nagy buzgalommal sokfelől boszszantja az ellenséget”. Megjegyzendő, hogy a valóságban előbb volt meg a Szunyogh név, mint a jeszenicei előnév, ami kérdésessé teszi e történet forrásértékét. Az ebből következő utolsó érv ezen etimológia ellen az, hogy az épp ekkor elváló nemesi ág is a Szunyogh nevet használja, ráadásul a monda nem is tartotta fenn Gáspár testvérének nevét. A címertani vonatkozásokra még nem kitérve annyit elmondhatunk, hogy ha nem is a Délvidéken, de igen valószínű Szunyogh I. Gáspár katonai pályafutása, melynek emlékét a családi monda kissé átalakítva, naiv formában megőrizte, egyszersmind eltulozva Mátyás király szerepét a család felemelkedésében – minden bizonnyal szilárdabb legitimitációt keresve.

Szunyogh Gáspár 1520-ban bekövetkezett halála idején János nevű fia már nem élt, a családi ügyeket László és Mózes irányították¹⁴ Budetintől. Lászlónak két lánya élte meg a felnőtt kort: Eszter és Borbála. Eszter első férje Mecsey István egri kapitány, 1553-ban bekövetkezett tragikus haláláig; második pedig Apponyi István. Ez utóbbi házasságból számos, később jelentős pályát befutott gyermek született. Borbála férje Pongrácz János lett, az ő gyermekeik is sorra főnemesi családokba házasodtak be.¹⁵ Mint látható, a család hamar gyökeret vert az országrész magasabb állású nemesei között.

Szunyogh I. Mózes Podmaniczky Sárát, az egyik hatalmaskodásairól elhíresült vetélytárs család lányát vette feleségül, ezzel megszerezve pár falut is Vágbeszterce környékén.¹⁶ E házasság mindenképpen erősítette a család pozícióit szűkebb pátriájában, annak ellenére, hogy a két család között ezzel nem ért véget a versengés. A podmanini Podmaniczky család kihalása (1559) viszont nem sokkal később igen kedvező helyzetbe hozta a Szunyoghokat, ugyanis egyrészt Podmaniczky Sára édesanyja (Tárczay Katalin) révén jelentős örökséghez jutott I. Mózes, másrészt mintegy hatalmi vákum keletkezett a Vágmente ezen részén, aminek betöltésére készen állt a Szunyogh család, így a vezető szerepet is megörökölve a Podmaniczkyaktól. Szunyogh Mózes és Podmaniczky Sára házasságából számos gyermek született. A következő nemzedék már más téren is előre tudott lépni: az atyai és anyai örökség segítségével I. Mózes fiai közül nem egy járt, sőt tanult külföldön. Többek között János, aki Itáliában, Lengyelországban és Wittenbergben fordult meg,¹⁷ vagy László, aki – Majthényi György közlése szerint – a tengeren veszett oda.¹⁸ Bizonyos feladatmegosztás is lehetett a családtagok között: míg például János külföldi egyetemeken járt, addig Mihály a végeken katonáskodott. 1561-ben írja Raphael testvére, hogy most indítja útnak – itt helytállóan bizonyul Odescalschi Arthur feltevése, miszerint a végvidékre küldte öccsét,¹⁹ – ugyanis 1562-ben már Gyulán találjuk, mint frissen érkezettet, és itt is esik el a vár 1566-os sikeres török ostromakor.²⁰ A legidősebb testvér, János, felemelkedésének egyik fő tényezője birtokainak fekvése volt. A Valois Henrik távozása után a lengyel trónért kialakuló versengésbe ugyanis a Habsburg főhercegek is bekapcsolódtak. Miksa főherceg pedig, úgy látszik, jelentős részben támaszkodott alsó-magyarországi főnemesekre, így Szunyogh Jánosra is,²¹ amit a jelek szerint meg is hálált az udvar. Az egy évszázada tartó lendületes emelkedés Szunyogh János által érkezett

először csúcsára 1588-ban: miután 1580-ban királyi adomány rendezte a budetini birtok helyzetét,²² János bárói címet kapott. Nagy Iván forrásai (Lehoczky és Rajcsányi) megoszlanak ebben a kérdésben, és Nagy is megalapozatlan eredményre jut ennek következtében, a Királyi Könyvek tanúsága szerint ugyanis 1588-ban csak I. János kapott bárói címet, testvérei nem.²³ E mellett Szunyogh János megvetette a lábát Sziléziában is: 1592-ben megvette a bielitzi uradalmat, és úgy tűnik, nem mondott le – nyilván Habsburgokat támogató – befolyásának megerősítéséről.²⁴ János és György egy testvérpárt vettek feleségül: a meglehetősen jó udvari kapcsolatokkal rendelkező Listhius (Liszthy) János két lányát Ágnest és Zsófiát. A kettős esküvőt 1578. január 19-én tartották Pozsonyban.²⁵

Ez után nemsokára ismét két ágra szakadt az egyre terjeszkedő család, ugyanis János (és leszármazói) kiköltöztek Sziléziába – így különült el a sziléziai és a magyarországi ág. Azonban a később a sziléziai ág is részt vett a magyarországi politikai életben, házasodott magyar főnemesi családokkal, sőt fiatalabb ága a 18. században visszatért Magyarországra.

Szunyogh I. Mózesnek öt leányáról tudunk, akiket mind kiházasított, több felföldi nemesi családdal teremtve így kapcsolatot.²⁶ Erzsébet első férje Kéry György, második pedig Majthényi Gábor volt, ez által létesült kapcsolat először a két família között. Polixena²⁷ is kétszer ment férjhez, még 1589 előtt Pongrácz Ferenchez, illetve Révay Szaniszlóhoz. Sára 1589-ben már Palugyay Ferenc özvegye, míg Johanna első férje Pongrácz András, második Szentpétery Dávid Flórián lett, végül Salomé Majthényi Kristóf vette nőül. Mint látható e nemzedékben háromszor is élt a család a kettős házasság stratégiájával. Az eredményt illetően azonban kétségek merülnek fel: a Pongráczokkal való házasságok nem tartottak sokáig, a Majthényiak két külön ágból származtak. Ennek ellenére minden bizonnyal elmélyítették e házasságok a családok kapcsolatát, különösen Szunyogh János esetében, hiszen Majthényi Györgyhez hasonlóan, ő is fontos támasza volt Miksának e területen, talán részben Majthényivel együttműködve. Ugyanígy válhatott János hasznára a Listhius-házasság.

A magyarországi ág

Szunyogh György neve sokkal ritkábban fordul elő a forrásokban, mint testvéréé, aki kétségtelenül elhomályosítja őt. Mint tudjuk, nem kapott báróságot

vele együtt 1588-ban, valószínűleg nem tanult külföldön sem. Az a benyomásunk, hogy akkor is a háttérben maradt volna, ha nem hal meg 1578-ban, nem sokkal esküvője után.²⁸ A Listhius-lányokkal való házasság minden bizonnyal János munkálkodásának eredménye volt, haszna is leginkább neki származott belőle. György első feleségére csak egy utalást találunk,²⁹ ami alapján egyelőre nem lehet azonosítani. Egyetlen gyermekük, Mózes, születési idejét nem tudni pontosan. Az tény azonban, hogy sem az 1580-as adomány kapcsán, sem semmilyen más iratban nem merül fel gyámság vele kapcsolatban, arra utal, hogy legkorábban 1580-ban már viszonylag idősnek, a Hármaskönyv alapján mindenképpen törvényes korúnak kellett lennie.³⁰

Nagybátyja sziléziai birtokszerzésének köszönhetően a század végén hozzájutott a magyarországi birtokok jelentős részéhez és így a Felvidék meghatározó nemesei közé került. Ebben az időben még nem tudni, hogyan viszonyult az országos politikához, sokkal inkább szerepet vállalt az evangélikus felekezet megerősödésében. Föltűnik neve a bicsei pontok aláírójaként,³¹ majd birtokai evangélikus egyházának megalakításakor. Jelentősnek mondható első házassága, hiszen a korábbi erdélyi vajda lányát Majláth Ilonát vette el. Úgy tűnik tehát, hogy magyarországi előrehaladásban a sziléziai ághoz hasonló fokra jutott, amit jól mutat 1604-ban báróság-szerzése.

Ezen adománnyal kapcsolatban azonban gondok merülnek fel. Nagy Iván szerint, mint írtuk, Mózes is 1588-ban kapott báróságot, fentebb azonban már bemutatottuk, hogy 1588-ban csak János lett báró, tehát Mózes nem – ezekből következne, hogy ő 1604-ben kapta meg e rangot. Mi van akkor György leszármazóival? Kicsit előre szaladva elmondható ugyanis, hogy Szunyogh György leszármazói – 1712-es rangemelésükig – következetesen „magnificus”-nak címeztetnek, illetve jeszenicei és budetini báróknak („liber baro Jesenitze et in Budethin”) nevezik magukat. Az előbbieket fényében tehát az a kérdés, hogy mikor kapott bárói címet a család, ha György nem részesült belőle, 1604-ben pedig nem fia, hanem testvére Mózes kapott bárói rangot. A kérdés feloldásra több megoldás kínálkozhat. Egyszer felvethető a forrásanyag szegényessége. Az azonban mégiscsak különös volna, ha egy főnemesi család viszonylag jól megmaradt levéltára és a kancelláriai regisztrumok ellenére nem találnánk semmit. Sokkal valószínűbbnek látszik egy másik lehetőség: II. és III. Mózes – unokaöcs-nagybáty – összekeverése – keveredése. Az

igazság tisztázásához kiindulópontul vehetjük a Szunyogh Mózesnek 1604-ben tett bárói cím-adományozást, melynek szövege megtalálható a Királyi Könyvekben.³² E szerint Szunyogh János *testvére* II. Mózes 1604. október 28-án lett báró, tehát Nagy Iván csak a dátumban tévedne. Viszont ez az adat láthatóan a bizonytalanságot erősíti azzal, hogy ebből kifolyólag 1604-ben élt Szunyogh Mózes, János testvére, tehát nem lehet szó összekeverésről, és így György és leszármazottainak bárósága kérdésessé válhat. Ha azonban megvizsgáljuk azon iratokat, melyekben szerepel Szunyogh Mózes neve, más eredményre jutunk, azaz megkérdőjeleződik e bejegyzés pontossága. Mi biztosat tudunk tehát az egyik, és mit a másik Mózesről?

Nyilvánvaló, hogy Szunyogh I. Mózes és Podmaniczky Sára egyik gyermekét Mózesnek hívták,³³ hogy hányadikat, arra nézve csak találgathatunk, János szerepléséből viszont úgy tűnik, hogy idősebb volt Mózesnél. Apja végrendeletének készültkor, 1557-ben még életben, azonban, érdekes módon, ez az utolsó olyan adat, amikor teljes bizonyossággal állítható, hogy I. Mózes fiáról van szó. Mint láttuk Szunyogh György fia II. Mózes 1578 előtt született³⁴ (akár több évvel is). Az 1580-as adomány, egy 1597-es családi egyezség, továbbá nemesi ággal való 1610-es megegyezés iratai egyértelműen őt említik,³⁵ olykor, mint György fiát, olykor, mint ifjabb Mózes, nagypjától (!) megkülönböztetendő.³⁶ Ezek alapján egyértelmű, hogy ez időben és ezen jogi aktusokban csakis György fiáról lehet szó. Sőt tovább menve, ebből következik, hogy Szunyogh II. Mózes ekkor már nem is élt. Döntőnek tekinthető ugyanis, hogy ezen iratok egyike sem említi, sőt van amelyik közvetlenül is zárja létezését. Ugyanis az különös lenne, ha egy egészséges, később bárói címet nyerő és idősebb férfi családtagot nem említenének meg olyan fontos jogi aktusoknál, mint a fentiek. Márpedig ezekben János, és György fia Mózes, mint a család két ágát képviselő szerepelnek. Számos – alább még előkerülő – forrásban nem lehet ugyan egyértelműen eldönteni, hogy kiről is van szó, ezek azonban másodrendűek a fenti iratokhoz képest, fontossága és jogbiztosító jellege miatt.

Mindezek alapján úgy véljük: az 1604-es bárói cím adományozás kedvezményezettje nem Szunyogh János és György testvére, hanem György fia Mózes, – A Királyi könyveknek a diploma másolatában lévő rokon kapcsolatára való utalása elírás, vagy hiányos alak.³⁷ Ezen túlmenően az is valószínűsíthető, hogy Szunyogh II. Mózes már 1580-ban sem élt. A két Mó-

zes viszonyának tisztázása család-, és köztörténeti vonatkozásokon túl heraldikai szempontból is fontos lesz.

Noha a fentiek szerint bárói címet nyert, 1621-ben Bethlen Gábor oldalára állt, egy ideig részt is vett a fegyveres összecsapásokban. Az év tavaszán viszont – talán egy kisebb vereség következtében – elhagyta a fejedelmet, és az elfogatás elől előbb Balassa Zsigmond vágbesztercei várában keresett menedéket,³⁸ majd Morvaországba távozott, ahol nemsokára elhunyt.³⁹ Valószínűleg viszonylag hamar elhalálozott első feleségétől egyetlen gyermeke született: Gáspár. II. Mózes másodszor is megnősült, ekkor giletinci Osztrosith Borbálát vette el, kitől két-két, felnőttkort is megélt fia, illetve lánya született. Közülük minden bizonnyal Miklós volt a legidősebb, mivel csak őt és Gáspárt említik az 1631. januári kassai gyűlésre meghívottak között.⁴⁰ Nem lehet kideríteni, mi és hogyan történt vele, egy biztos: 1649-ben még csak reméli testvérei elméjének kitisztulását.⁴¹ Mivel addig gyakorlatilag nem találkozni vele a forrásokban, valószínű, hogy élete legnagyobb részét elborult elmével élte le – nem nősült meg, a testvérek közös okmányain sem szerepel aláíróként. Az 1650-es évek elején hunyhatott el. Noha nem volt ilyen betegsége, és meg is nősült, hasonlóképpen keveset tudunk Szunyogh Andrásról. Minden bizonnyal egy magyar főnemes életét élte családi birtokán.

Velük ellentétben leánytestvéreikről jóval többet lehet elmondani, nyilvánvalóan jó házasságaik révén. Erzsébet első férje bedeghi Nyáry II. Lajos, a család jeles tagja lett, az ő 1664-ben bekövetkezett halála⁴² után pedig Nachodi Ferdinand Leopold.⁴³ E második házasságról keveset tudni, de az előzőhöz hasonlóan nem származott belőle gyermek. Noha András felesége Nyáry Mária a család másik ágából származott, a két família között igen szoros kapcsolat mutatható ki az 1635–1665 közötti évek pereskedéseiben és családi ügyeiben.

A rokon viszonyokat tekintve hasonlóan szoros, ám kérdésesebb kapcsolat jött létre ezen nemzedékben a Balassa családdal. Szunyogh Ilona lett ugyanis Balassa II. András második felesége, számos gyermekének anyja. Az ellentétek forrása az volt, hogy Balassa Andrásnak már volt egy fia első házasságából (II. Bálint), aki már lassan nagykorú lett, Szunyogh Ilona pedig minden jel szerint nem volt túl jó viszonyban mostohafiával. Balassa II. Bálint életrajza⁴⁴ – természetesen – Szunyogh Ilonát vádolja azzal, hogy el akarta veszejteni mostohafiát saját gyermekei előnyére, amiért igen sok és válogatott testi szenvedés-

Szunyogh II. Gáspár portréja.

Ismeretlen művész olajfestménye a 17. század végéről.

A kép Elias Widemann: *Clarissimorum Hungarica Herorum Icones* (1652) című művében található metszet után készült.

Körirata: Casparus Zunyogh de Jesenitze et in Budeim Comit[atus] Komarom[iensis] Sup[remus] Comes¹, S[acrae] C[aesareae] R[egiae] M[ajestatis] Cons[iliarius] A[nn]o 1648.

A kép alatt: In via Virtutis nulla est via.²

(A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnoka szívésségéből.)

¹ Valójában Gömör vármegye főispánja volt.

² Helyesen: „in via virtuti nulla est via”. (Ovidius: *Metam.* XIV. 113.)

ben volt az ifjú Bálintnak része. Noha a forrás elfogultság gyanújára ad joggal okot, hasonlók más esetben is dokumentálhatók,⁴⁵ bár ezek fényében talán érdekes, hogy II. Bálint első felesége szintén Szunyogh-lány lett: mostoha-unokatestvére, Katalin. Végül az országgyűlés döntött a vitában, ami akkor már Szunyogh Ilona birtokaiból való kizárásáról folyt.⁴⁶ Első férje halála után Szunyogh Ilona ismét férjhez ment, ezúttal Bihary Ferenchez, akivel együtt 1666-ban grófi rangemelésben részesült.⁴⁷

A legidősebb testvér, Szunyogh II. Gáspár kétszertelenül a legsokoldalúbb és legmozgalmasabb életet

élő tagja volt családjának. Ő nem elégedett meg az addig kivívott pozícióval, ami viszont jó alapot jelentett számára, hogy több módon és helyen próbáljon meg érvényesülni. Szunyogh III. Mózes és annak első felesége, az Erdélyből származó fogarasi Majláth Anna gyermekeként látta meg a napvilágot. Szunyogh Mózes gyermekei közül ő volt az egyetlen, akinek édesanyja Majláth Anna volt, de nem mondhatjuk, hogy későbbi mostohaanyjával, Osztrosith Borbálával rossz lett volna a viszonya, hiszen egyik művét nagybátyjának, Osztrosith Jánosnak ajánlotta.⁴⁸ Pontos születési idejét nem ismerjük, de az mindenképpen a 16. század utolsó évtizedének közepére-második felére kellett, hogy essen, hiszen a wittenbergi egyetemre 1614. május 15-én iratkozott be.⁴⁹ Itteni tartózkodása nem múlt el nyomtalanul. 1614-15 folyamán ugyanis összesen négy munkája jelent meg nyomtatásban. Ezek közül három teljesen önálló mű: kettő fizikai és egy metafizikai kérdésekkel foglalkozik.⁵⁰ Az előbbieket a magyar fizikátörténet is számon tartja.⁵¹ Úgy tűnik tehát, hogy a főnemesség számára szokatlan pálya ígéretesen indult II. Gáspár számára.

Kevés konkrét adatunk van ezekből az évekből, de egyetemi tanulmányainak végeztével mindenképpen hamar vissza kellett hogy térjen Magyarországra. Mint anyja révén erdélyi kapcsolatokkal is bíró protestáns főnemes, Bethlen Gábor fejedelem szolgálataiba állt, minden bizonnyal annak magyarországi hadjáratai idején és apjával ellentétben kitarított mellette, amit a fejedelem meg is jutalmazott. Első fontos megbízatása egy velencei követjárás volt 1621-ben. A lagúnák városában az év június-júliusában tartózkodott a követség, de csak kereskedelmi megállapodást sikerült elérniük.⁵² Ezt követően részt vett Bethlen Gábor 1623. és 1626. évi hadjárataiban.⁵³ 1629-ben főudvarmester és kővári kapitány.⁵⁴ E tisztiségek viselésének kezdetét azonban nem tudjuk pontosan. Csupán feltételezés, hogy a kővári kapitányságot már az előző kapitány halála után, 1625-ben megkapta,⁵⁵ az első adat erről 1626-ból való.⁵⁶ Mint Kemény János írja, azokhoz tartozott, akikkel, mint hozzá hű homo novusokkal akarta Bethlen Gábor megerősíteni fejedelemségét.⁵⁷ Ezt mutatja az is, hogy a jelek szerint házasságát Bánffy Zsuzsannával is Bethlennek köszönhette. Ennek ellenére nem tudott gyökeret verni Erdélyben. A fejedelem halála után Brandenburgi Katalin és Csáky István oldalára állt, ám nem sok alkalma volt, hogy tevékenyen részt vegyen a politikai küzdelmekben, melyeket a vádak szerint ő is fegyverekkel akart megoldani,⁵⁸ hiszen

igen hamar „kirekeszték” a stratégiaiul fontos Kővárból. Bethlen Gábor kiemelt bizalmával és családi kapcsolataival nem tudott élni és úgy tűnik a királyi Magyarországra való távozása után nem is próbálkozott a visszatéréssel, bár birtokait csak 1640 körül adta el Kemény Jánosnak,⁵⁹ amikor biztos pozícióhoz jutott a Magyar Királyságban. Az 1630-as évek elejéről ismét nincsen sok adatunk rá vonatkozóan, de már ekkor valószínű, hogy katonai pályára lépett. 1637–1639 között mint könnyűlovassági ezredes királyi felhatalmazással magyar lovasságot toboroz,⁶⁰ de még ezt megelőzően, 1635-ben, királyi tanácsosi címet kapott.⁶¹

Egy évtizednek kellett eltelnie, hogy biztosnak mondható pozícióba kerüljön. Minden bizonnyal 1639. májusában szendrői (fő)kapitány lett.⁶² Ez a tisztség nyilvánvalóan csak közbülső lépcsőfoknak számított két földrajzilag szomszédos és részint megtisztelőbb, részint fontosabb megbízatás felé. A forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy pályázott a kassai főkapitányi tisztre. Erre utal, hogy Esterházy Miklós nádor Szelepcsényi Györgynek írt beszámolójában alkalmatlannak minősíti Szunyoghot,⁶³ ami arra vall, hogy szóba kellett, hogy kerüljön a neve, de ezután hivatalos előterjesztésében a nádor már nem is említi a őt.⁶⁴ Ennek ellenére érdekelt maradhatott a főkapitányi szék betöltésében a későbbiekben is. Bizonyítja ezt, hogy felesége Pongrácz Borbálához írt levelében (1643) férje betegeskedésére hivatkozva visszautasítja az erre vonatkozó találgatásokat.⁶⁵ Persze ekkorra már sikerült egy másik fontos pozíciót elérnie: II. Ferdinánd király 1641. június 4-én Gömör vármegye főispánjává nevezte ki.⁶⁶ A pontos okokat és körülményeket nem ismerjük, de Forgách Zsigmond borsodi főispánnak a nádorhoz írott egy levelének közlése alapján biztosra vehető, hogy nem volt egészen zökkenőmentes ez a hivatalserzés.⁶⁷ Politikai aktivitását és szerepét jelzi, hogy 1642-ben a szőnyi béketárgyalásokon vesz részt, 1645-ben pedig a linzi béke végrehajtását ellenőrző egyik királyi biztos volt.⁶⁸ Ebben az időszakban csaknem minden országgyűlésen beválasztották valamilyen bizottságba.⁶⁹ Az uralkodó felől jövő megbecsültség ellenére az 1650-es években az Erdély felé orientálódó főnemesek csoportjához tartozik.⁷⁰ Az 1655. évi diétán pedig, a német katonaság kivonása ügyében egyedüli főúrként állt ki Zrínyi Miklós javaslata mellett.⁷¹ Életének utolsó éveit egyre inkább Bécsben, Budetinben és az alsó-magyarországi fürdőkben töltötte (köszvé-

A Szent Jakab templom Kiszucaújhelyen (Kysucké Nové Mesto, Szlovákia), ahová a család tagjai gyakran temetkeztek.

(A szerző felvétele)

nye miatt⁷²). Mint kinevezései körül megsejthettük, nemigen voltak jó véleménnyel róla kortársai és ezt később csak erősítette a lánya körüli bonyodalom.

Szunyogh Katalin elsőként Jakusith Jánoshoz ment férjhez. Valószínűleg nem szerelmi ügy, hanem a családok közötti peres ügyek és sikertelen egyezségek, továbbá féltékenység vezettek Forgách Ferenc barsi főispán és szécsényi kapitány 1647-ben Jakusith János keze által történt halálához. Bár a tetteseket és tettestársakat a vármegye levelesítette, Jakusith János 1649-ben bekövetkezett halála után az ügy elült, különösen mivel felesége tisztázódott a vádak alól.⁷³ Szunyogh Katalin pár év múlva azonban ismét férjhez ment, ezúttal mostoha-unokatestvére, Balassa II. Bálint vette el, az ő hitvese maradt haláláig. Apjával való rossz viszonyát, mely a két házasság között tetőzött, inkább rekatolizálása, és a peres ügyekben való magatartása váltották ki.⁷⁴

A következő nemzedék családi viszonyai hasonlóképpen igen változatosak. András gyermekei közül csak III. Gáspár születési idejét tudjuk meglehetősen

pontossággal meghatározni, de valószínű, hogy Borbála is – legalábbis unokatestvéréhez Katalinhoz viszonyítva – később született. Borbála előbb Hedly Mátyásnak, utána Csáky Lászlónak lett a felesége. A kevésbé ismert eredetű Hedly meglehetősen nagy szerepet vállalt a Szunyoghok pereiben.

A radolai (Radol'a, Kysucké Nové Mesto; Szlovákia) Szunyogh-kúria. Épült: a 16–17. században.
(A szerző felvétele)

III. Gáspár – aki Nádasdy Ferenc országbíró udvarában töltött ifjúsága egy részét⁷⁵ – első neje divékújfalusi Újfalussy Zsuzsanna volt, tőle született 1675-ben egyetlen gyermeke János (László).⁷⁶ Másodsorra – királyi engedéllyel⁷⁷ – 1686 körül unokatestvérének lányát Jakusith Katalint vette el. Ez a házasság azért is elgondolkodtató, mert Jakusith Káta ekkor már viszonylag idős lehetett, ezzel együtt ez már a harmadik házassága volt. Ezenlőre pontosan nem igazolható, de nagy bizonyossággal állítható, hogy anyagi érdek vezetett e házassághoz, amely nem volt igazán tartós, hiszen a házaspár az 1700-as években már külön éltek és külön kezelték vagyonukat.⁷⁸

E igazán Jakusith Katalin számára előnyös házasság mostohafia, Szunyogh László pályáját nem befolyásolta. Bécsben tanult, minden bizonnyal a rokonok támogatásával és itt megismerkedett a császári udvarral, az ott megforduló nemesekkel.⁷⁹ Nem is csoda, hogy a Rákóczi-szabadságharc ideje alatt az osztrák határ közelében maradt. Apja ezzel ellentétben – hasonlóan más családok „munkamegosztásához” – a fejedelmi udvarral tartott fenn állandó kapcsolatot.⁸⁰ Ezt azonban, tartalmát megismerve, nehéz politikailag megítélni. Maga Bercsényi

Miklós írja, hogy Szunyogh Gáspár segítette őt 1701-ben a Lengyelországba való szökésben.⁸¹ Birtokai helyzetéből azonban az is adódott, hogy igencsak ki volt téve a hadiszereplése változásának. Nem csoda, ha birtokai ügyeivel ostromolja Rákóczi bizalmasait,⁸² 1707-ben pedig már útlevelet kér Bercsényitől a Lengyelországba való távozáshoz.⁸³ Végül 1708-ban Budetin, mint amolyan „déb-dáb” vár nem tanúsított ellenállást a császáriakkal szemben. Ezek alapján az a kép rajzolódik ki, hogy Szunyogh Gáspár sem ment, mehetett nagyon túl a kapcsolattartáson a fejedelmi udvarral való viszonyában, nem kötelezte el magát a szabadságharc mellett. László fia ugyanakkor semmilyen kapcsolatot nem ápolt, vagy keresett a „rebellisekkel”, akiket nyilván nem is ismert úgy, mint apja. Viszont bécsi tanulmányai és császárhűsége ellenére sem németesedett el: első felesége magyar főnemesi család tagja, galánthai báró Esterházy Júlia volt; magánleveleit és magániratait pedig következetesen magyar nyelven írta.

A szabadságharc forratagából kikerült magyarországi ág is hamarosan elvehette jutalmát a császár és király kezéből: 1712-ban III. Károly grófi rangra emelte Gáspárt és fiát Lászlót.⁸⁴ Ez után azonban a gyors hanyatlás következett. Apa és fia ugyanazon évben hunytak el, de ami a fő, noha László másodszor is megnősült, csak két leánygyermeke élte meg a felnőtt kort. Zsuzsanna az orsolyitákhoz került Nagyszombatba, akik talán a legtöbb hasznot húzták a magyarországi ág hanyatlásából – Szunyogh Éva próbálkozásai ellenére.⁸⁵ Éva életét tovább keserítette mostohaanyjával kialakult rossz viszonya is.

A sziléziai ág

A sziléziai ág története a 17. század első felében igencsak hasonlít a magyarországiéhoz. Szunyogh János leszármazóiról ugyanis az első két nemzedékben nem sokat tudunk. Talán a legfontosabb tényező az volt az ág történetében, hogy csak egy-egy fiúgyermek élte meg a felnőtt kort, ami a család vagyonának egyben maradásához igencsak hozzájárult. Az egyetlen fiúgyermekről, Istvánról szinte semmit sem tudni. Az ő egyetlen gyermeke, III. János Itáliában tanult jogot⁸⁶ és feltételezhető, hogy a magyarországi Szunyoghokkal ellentétben, akik általában csak a 17. század második felében rekatolizálódnak, a sziléziaiak mindvégig katolikusok maradtak. Az ő első felesége Sidonia Elisabeth von Promnitz volt, a család lessen-

dorfi bárói ágából, annak utolsó sarja. E házasság, bár nyilván vagyoniilag előnyösnek, de amellel igen rövidnek bizonyult.⁸⁷ Szunyogh János 1621 decemberében már a fia temetésével foglalatosságok Czobor Erzsébetet ostromolja leánya, Thurzó Anna megkérésével.⁸⁸ Mint tudjuk, eredményesen: 1622-ben sor került a házasságra, amely nem sokkal utóbb a Thurzó-örökség egy részéhez juttatta a családot, és amelyből öt gyermek született. Úgy tűnik, nem mindegyik gyermek élte meg a felnőtt kor, hiszen Anna-Erzsébet születésén kívül Listhius Anna Rozina 1624. februári gratulációja⁸⁹ után nincs adatunk. Zsuzsannát Rhédey László jegyezte el 1653-ban, majd 1655 nyarán feleségül vette.⁹⁰ Mária Szidónia férje Henkel Gábor lett, két kisfiuk fiatalon elhunyt.⁹¹ A legidősebb testvér I. Gyula,⁹² III. Mózeshez hasonlóan, az Osztrósi családból választotta első feleségét, a másodikat pedig, (Eleonora von Promnitz – a család grófi ágából), édesapja első feleségének családjából. Egyetlen fia II. Gyula még első feleségétől született, míg lánya, a fiatalon elhunyt Mária-Katalin a másodikiktól. Az előnyös házasságok és a Thurzó családdal való rokonság minden bizonnyal közrejátszottak abban, hogy apa és fia, I. és II. Gyula 1669-ben grófi rangot kapott.⁹³

II. Gyulának nem születtek utódai, így előtérbe kerültek I. Gyula öccse, Imre leszármazói. Noha Szunyogh Imre viszonylag fiatalon elhunyt (legfeljebb harmincnyolc éves lehetett), utószülött fia János-György, elsősorban nagybátyjának, majd unokatestvérének támogatásával megtalálta az érvényesülés útját. Bécsben tanult, majd hivatali pályára lépett, elsőként a család történetében. 1683-ban elveszi a tiroli származású, magyar indigenátust kapott⁹⁴ kamarai tanácsos, majd körmöci bányagróf, Johann Andreas Viechter leányát, Anna-Barbarát.⁹⁵ Hamarosan meg is indult pályája a pénzügyigazgatásban. 1691-ben már biztosan a Magyar Kamara tanácsosa,⁹⁶ és gyakorlatilag egész életét ennél a kormány szervnél tölti, de nem eredménytelenül. 1708. szeptember 5-én grófi rangot kapott,⁹⁷ majd 1713-ban Árva vármegye főispánjává nevezi ki az uralkodó.⁹⁸ De hivatali pályája is felfelé ível: egészen a Magyar Kamara alelnöki posztjáig, elérve ezzel hivatali pályafutásának csúcspontját, mely után gyors hanyatlás következett. 1718-

ban vizsgálat indult ellene és Erdődy Sándor kamarai elnök ellen, különböző visszaélések vádjával. Nem egyedi ügyről volt szó, hiszen ezen események előzték meg a kamara 1720-as átalakítását,⁹⁹ most már Szunyogh János-György nélkül, ő csupán főispáni tisztét viselte nem sokára bekövetkező haláláig. Négy gyermeke közül ketten léptek egyházi pályára Nagy Iván szerint, ez az adat azonban megkérdőjelezhető. A híres jezsuita, Szunyogh Ferenc ugyanis Nagyjeszenicén született 1669-ben,¹⁰⁰ tehát semmiképpen sem illeszthető be János-György fiai közé, sokkal inkább a család nemesi ágába.

Egyelőre a többi fiúról semmilyen adattal sem rendelkezünk, így nem tartjuk valószínűnek egyházi szereplésüket sem. János-György Antal nevű gyermeke vitte tovább a családot, némi eredménnyel, hiszen 1746-tól haláláig ő is árvai főispán volt, 1732-ben pedig sikerült végleg megszereznie a kihalt magyarországi ág birtokait.¹⁰¹ Két lánya, az idősebb Mária-Johanna és a fiatalabb Johanna nem ment férjhez, talán ezért is tudni igen keveset róluk. Mindketten az 1770-es évek második felében hunyhattak el.¹⁰² Fia, János, nagypapjához hasonlóan a hivatali pályát választotta. Ő a Helytartótanács tanácsosa volt az 1750-es évektől 1782-ig,¹⁰³ bár kevesebb eredménnyel, hiszen mindvégig egyszerű tanácsos maradt, utolsó két hivatali évében a külföldön tanuló protestánsok ügyeivel foglalkozott.¹⁰⁴ Egyetlen gyermekük, Jozefa, Csáky Antal férje lett, Szendrőre költözött, és ott élt, valószínűleg 1816-ban bekövetkezett, haláláig.¹⁰⁵ Már apja életében eldöntött ténnyé vált, hogy ő és rajta keresztül a Csákyak öröklik a Szunyogh-vagyonot,¹⁰⁶ ami Szunyogh János 1798-ban történt elhunyt, majd felesége és leánya halála után meg is történt.

A levéltár és az ősi budetini uradalom az 1848–49-es szabadságharcban viszonylag jelentős szerepet játszó Csáky László emigrálása után a kincstár kezére kerülve maradt fenn. De a „budetini Szunyogh” név sem merült teljesen feledésbe: 1901-ben Róth Vilmos Béla kapott engedélyt a Szunyogh név predikátummal együtt való felvételére,¹⁰⁷ ez azonban már egy másik család története.

Csizi István

JEGYZETEK

* Itt köszönöm meg dr. Bertényi Ivánnak és dr. Pandula Attilának a dolgozat elkészítéséhez adott tanácsait.

¹ *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. X. k. Pest, 890–896. p. (A továbbiakban: *Nagy I.*: i. m.) *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. X. k. Bp., 1931. 234. p. A családnév számtalan változatban előfordul az idők folyamán (Suneg, Swnek, Szuniogh, Szwnogh, Zuneg, Zwuniogh, Zunyogk, Zwnyog stb.). Budetin hivatalos magyar elnevezése Budatin, de mivel a forrásokban így nem szerepel, ezért a Budetin alakot használjuk.

² *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája. 1301–1456. I. k. Bp., 1996. 95. p.

³ Uo. II. k. 235. p.

⁴ Vö. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1995. (Reprint kiadás) 767–778. p. (A továbbiakban: *Karácsonyi J.*: i. m.)

⁵ *Karácsonyi J.*: i. m. 796. p.

⁶ *Fekete Nagy Antal*: Trencsény vármegye. Bp., 1941. 350. p. (Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 4.) (A továbbiakban: *Fekete Nagy A.*: i. m.)

⁷ Uo.

⁸ Ld. *Fekete Nagy A.*: i. m. 382. p.

⁹ Uo. Továbbá: Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL), Mohács előtti gyűjtemény, Dl. 65971, 74732 – ugyanazon oklevél 18. illetve 19. századi másolatai.

¹⁰ *Fekete Nagy A.*: i. m. 382–383. p.

¹¹ Majthényi György felesége Szunyogh Anna-Mária temetésére írt gyászbeszédben foglalta össze a Szunyogh család addigi történetét. Ld.: *Szerémi [Odescalchi Arthur]*: Emlékek a majthényi, kesselleőkeői és berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából. 1451–1728. Az eredetiből közzéteszi: - - . In: Történelmi Tár Bp., 1897. 137–145. p. (A továbbiakban: *Szerémi i. m.*)

¹² *Nagy I.*: i. m. X. k. 891. p.

¹³ Hiszen ekkor is biztosan dokumentálva volt a család leszármazása legalább Szunyogh Mátyástól.

¹⁴ Vö. *Fekete Nagy A.*: i. m. 382–383. p.

¹⁵ Vö. *Szerémi*: i. m. 141. p., *Nagy I.*: i. m. X. k. 892. p.

¹⁶ A két család versengésére ld. *Fekete Nagy A.*: i. m. 383. p.

¹⁷ *Szerémi*: i. m. 336. p. Az eredeti levél: MOL, Majthényi család levéltára (P 485), A család által rendezett iratok. 28. cs. fol. 26–17. Továbbá: *Schrauf Károly*: Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis (...) 1493–1558. Bp., 1893. 34., 105. p.

¹⁸ *Szerémi*: i. m. 141. p.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Veress Endre*: Gyula város oklevéltára (1313–1800). Bp., 1938. 358. p.

²¹ Vö. *Szerémi*: i. m. 144. p.

²² 18. század végi másolatait ld.: MOL, Desseffy család levéltára (P 88), Familiaria. I. Series. Lajstromozott iratok, fasc. 36. Szunyogh családra vonatkozó iratok fol. 63–64. (A továbbiakban: P 88 fasc. 36.) Továbbá: MOL, Kancelláriai Levéltár, Liber Regius (A 57) IV. k. 203–204. p. (A továbbiakban: LR)

²³ MOL, LR IV. k. 536. p., illetve *Nagy I.*: i. m. X. k. 890–891. p.

²⁴ Vö.: *Blazek, Konrad*: Der Abgestorbene Adel der Preussischen Provinz Schlesien. II. Nürnberg, 1894. 94. és 124. p. (Siebmachers grosses allgemeines Wappenbuch. Band VI. 8. Abteil). (A továbbiakban: *Blazek K.*: i. m.) illetve: *Szerémi*: i. m. 143. p.

²⁵ Uo.

²⁶ Majthényi György leírásában keveri a férjek keresztnéveit ld. *Szerémi*: i. m. 143. p., ezért sokkal fontosabb az 1589-es, a család nőágaival kötött egyezség, másolatát ld. MOL, Csáky család levéltára, Miscellanea (P 77) fasc. IV. 1. tétel, Szunyogh család iratai, fol. 113–127. (A továbbiakban: P 77) A következő adatok innen származnak (különösen: fol. 113.).

²⁷ E név a korban és későbbi is előfordul Polixena, illetve (tkp. helyesen) Polixenia változatokban.

²⁸ *Szerémi*: i. m. 144. p.

²⁹ Uo. 143. p., tudniillik, hogy Kubinyi-lány volt, ami kétséges. Vö.: A felső-kubinyi Kubinyi család története és leszármazása. (Szerk.: Kubinyi Ferenc–Kubinyi Miklós). II. A család leszármazása. Bp., 1906. 249–250. p. (A továbbiakban: A Kubinyi család története.)

³⁰ Azaz tizennégy évesnek. Ld.: Werbőczy István Hármaskönyve. Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae. Ford. és kiad.: Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp., 1894. I. rész 111. cím 1–3. §.

³¹ *Pokoly József*: A protestantizmus hatása a magyar állami életre. Bp., 1910. 202. p.

³² MOL, LR V. k. 729–730. p. „...Joanne Szuniogh frater tuo...” Uo. 729. p.

³³ Szunyogh I. Mózes végrendelete MOL, P 88 fasc. 36. fol. 106.

³⁴ Ld. *Szerémi*: i. m. 144. p.

³⁵ MOL, P 88 fasc. 36. fol. 16–17.

³⁶ „...juniore Moyse filio Georgii, filio alterius Moysis...” ld. MOL, P 77 IV. 1. fol. 22.

³⁷ A diploma eredetije nem maradt fenn. Csonka alakról is szó lehet, mivel *fratris patruelis* jelenthet nagybátyt.

³⁸ Bethlen Gábor levele feleségéhez, Károlyi Zsuzsannához. 1621. jún. 30. Ld.: Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna levelezése. IV. In: Történelmi Tár, 1879. 206. p.

³⁹ *Szádeczky K[ardoss] Lajos*: Bethlen Gábor és Trencsény vármegye (1619–1629). II. közlemény. Századok, 49. évf. (1915) 479–514. p. Különösen: 483–489. p. Illetve forrásai közül: *Závodszy, Georgii*: Diarium rerum (...) In: Bel, Matthias: Adparatus (...). Posonii, 1735. 377–378. p. (A továbbiakban: *Závodszy G.*)

⁴⁰ Miklóst, mint úrfit említik. *Szilágyi Sándor*: A Rákócziak levéltárából. VII. közlemény. In: Történelmi Tár, 1895. 675. p.

⁴¹ MOL, Balassa család levéltára. Rokon családok (P 1774), 89. tétel. Szunyogh család

⁴² MOL, Magyar Kamara Archivuma, Archivum Familiae Szunyogh (E 195), 2. tétel, A Szunyogh család tagjai által írt levelek, Szunyogh Gáspár, fol. 9. (A továbbiakban: E 195 2. tétel)

⁴³ MOL, LR XIII. k. 453. p.

⁴⁴ MOL, Balassa család levéltára, Balassa II. Bálint (P 1761), 4. tétel.

⁴⁵ Vö.: *Hom Ildikó*: Nemesi árvák. In: Gyermekek a kora újkori Magyarországon. (Szerk.: Péter Katalin.) Bp., 1996. 51–91. p.

⁴⁶ 1649. évi 57. törvénycikk. Ld.: 1608–1657. évi törvénycikkek. Ford.: Kolosvári Sándor–Óváry Kelemen. Bp., 1900. 553. p. (Magyar Törvénytár)

⁴⁷ MOL, LR XIII. k. 243–245. p.

⁴⁸ Ld. *Szabó Károly–Hellebrant Árpád*: Régi Magyar Könyvtár. I–III. Bp., 1896. I. 1143. (A továbbiakban: RMK.)

⁴⁹ *Asztalos Miklós*: A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora 1601–1812. (Különlenyomat a Magyar Protes-

táns Egyháztörténeti adattár 14. kötetből.) Bp., 1931. 116. p. Továbbá: Magyar emlékkönyvi beírások a XVI. és XVII. századból. Közli: *Mencsik Ferdinánd*. In: Történelmi Tár, 1907. 519. p.

⁵⁰ RMK I. 1141-1143, 1162.

⁵¹ *Zemplén M. Jolán*: A magyarországi fizika története 1711-ig. Bp., 1961. 193. p.

⁵² Ld.: Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetési történetéhez. (Szerk.: Óváry Lipót.) Bp., 1888. 6–76. p. Továbbá: *Óváry Lipót*: Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiről. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XIII. 12.) Bp., 1888. 12–24. p. Ekkor Bethlen Gábor választott magyar király étekgómestereként nevezik meg. Ld. még: Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez. II. közlemény. In: Történelmi Tár, 1879. 436. p.

⁵³ Ld.: Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz 1619–1629. (Szerk.: Szádeczky-K[ardos] Lajos.) In: Magyar Történelmi Tár, 27., 1915. 61., 101., 114. p. (A továbbiakban: Bethlen Gábor levelei).

⁵⁴ Kemény János önéletrajza és válogatott levelei Vál.: V. Windisch Éva. Bp., 1959. 157. p. (A továbbiakban: *Kemény J.*)

⁵⁵ *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főispánjai. Bp., 1995. 155. p.

⁵⁶ „Nemzetes és nagyságos Szunyogh Gáspár hívünk, kővári főkapitányunk által, ...” Bethlen Gábor Illésházy Gáspárhoz, Fogaras, 1626. június 25. Ld.: Bethlen Gábor levelei 84. p.

⁵⁷ *Kemény J.* 157. p.

⁵⁸ *Szilágyi Sándor*: A „Collectio Camerariana”-ból. IX. Schultz tudósítása az erdélyi eseményekről. In: Történelmi Tár, 1883. 254. p. Továbbá: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez. Kiadta: *Gindely Antal*. Bp., 1890. 503. p.

⁵⁹ *Petri Mór*: Szilágy vármegye monographiája. IV. Bp., 1903. 599. p., és *Kemény J.* 157. p.

⁶⁰ Ld.: Gróf Eszterházy Miklós nádorlevelei 1626–1645. Közli: Ráth Károly. In: Magyar Történelmi Tár, 8. 1861. 128., 141. p. Továbbá: MOL, LR VII. k. 68. és 110. p.

⁶¹ MOL, LR VIII. k. 69. p.

⁶² *Griesbach Ágost*: A budetini monda. Irodalom-történeti tanulmány. Bp., 1891. 8. p. (A továbbiakban: *Griesbach Á.*)

⁶³ Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka (1640. december – 1643. március). (Szerk.: Hajnal István.) Bp., 1930. 231. p. (Esterházy Miklós nádor iratai – I. Kormányzattörténeti iratok).

⁶⁴ Uo. 402–404. p.

⁶⁵ Szunyogh Gáspárné Bánffy Zsuzsanna levele Pongrácz Borbálának. 1643. márc. 11. Ld.: Magyar hölgyek levelei. Kiadja: *Deák Farkas*. Bp., 1879. 294. p. (Magyar levelestár II.) (A továbbiakban: *Deák F.*)

⁶⁶ MOL, LR IX. k. 342. p. Továbbá az előző főispán, karvai Orllé István gyermekének gyámjává tette az uralkodó MOL, LR IX. k. 173-174. p.

⁶⁷ „Szunyogh uram nagy grátiában lételéhez bizván, megdéz-málta a szendreiknek veteményeit. (...) A Gömörvármegye főispánására is bément, de csufossan; Nagyságod talán halhatta.” 1641. aug. 25. Ld. Forgách Zsigmond négy levele Eszterházy Miklós nádorhoz (1641–1644). Közli: Merényi Miklós. In: Történelmi Tár, 1904. 451. p.

⁶⁸ Ld.: A szőnyi béke okmánytára. (Szerk.: Majláth Béla.) Bp., 1885. 1–122., 289. p. Továbbá: A linzi béke okmánytára. (Szerk.: Szilágyi Sándor.) Bp., 1885. Különösen: 413. és 526–531. p.

⁶⁹ Ld. *Nagy I.*: i. m. X. k. 894.

⁷⁰ *Klanczay Tibor*: Zrínyi Miklós. Bp., 1964². 366., 368. p. (Irodalomtörténeti Könyvtár 14.).

⁷¹ *Klanczay T.*: i. m. 529. p.

⁷² Ld. pl.: Szunyogh Gáspár levele Szunyogh Gyulához. 1657. máj. 29. MOL, E 195 2. tétel Szunyogh Gáspár fol. 107.

⁷³ Gróf Forgách Ferenc szécsényi főkapitány temetésére hivatkozólevél, 1648. Közli: *Szerémi*. Századok, 8. évf. (1875) 63-65. p. Illetve: XVII-ik századi gyászjelentések. Közli: Komáromy András. In: Történelmi Tár, 1891. 513–517. p. Bővebben: *Ernyey József*: Oroszlánkö vára és urai. In: Emlékkönyv Fejérváry László életének (...) évfordulója tiszteletére. Bp., 1917. 109–138. p. A tanulmánynak egyes időbeli adatai nem mindenütt helytállóak. Ernyey szerint Jakusith János 1628-ban vette feleségül Szunyogh Katalint, ez azonban kevésbé valószínű, mivel Szunyogh II. Gáspár házasságát Bethlenhez való csatlakozása (1620/21) utánra kell tennünk. Az sem biztos, hogy Jakusith Zsuzsanna (a legidősebb gyermek, a harmadik lány, Judit apáca lett) temetésekor – 1676-ban – a gyászbeszéd tévesen nevezi 33 évesnek, sőt ez sokkal inkább megfelel az általunk gondoltaknak. Ugyanígy tévesnek kell tartanunk azt a közlést, hogy Jakusith Zsuzsanna 1662-ben özvegy, hiszen a hivatkozott iratban (Tököli Miklósné, Jakusith Zsuzsanna ellen indított boszorkány perben fölvetett jegyzőkönyv, 1662. Közli: Áldásy Antal. In: Történelmi Tár, 1896. 171–175. p.) sem így szerepel, ugyanakkor 1667-ben egy egyezés során szintén élőnek mondják férjét, Jakusith Katalin első férjével Csáky Zsigmonddal ellentétben (MOL, P 77 IV. 1. fol 109–110. p.). Az Ernyey által hivatkozott forrásából az sem derül ki egyértelműen, hogy az említett Katalin és Csáky Zsigmond 1650-ben már jegyesek voltak, amint azt Ernyey állítja (Ld.: Jakusith Kata levele Bercsényi Miklóshoz. Közli: Daróczy Zoltán. In: Történelmi Tár, 1896. 575–576. p. [A továbbiakban: *Daróczy Z.*]). Mivel Ernyey nem mindig nevezi meg egyértelműen forrásait, így nehéz az eltérések okait pontosan felderíteni, ezért a nem a halálesethez kapcsolódó adatokat óvatosan kell kezelni.

⁷⁴ A később természetesen egybeeső események – minden bizonnyal nem népi hagyományként, inkább családi mondaként megőrződött – történetét a romantikus áramlatok felkarolták és ismertté tették. Elsőként Mailáth János közölte németül: *Magyarische Sagen und Maerchen von Johann Graf Mailath*. Brünn, 1825.; majd még abban az évben Mednyánszky Alajos is, ld.: *Mednyánszky Alajos*: Festői utazás a Vág folyón. Magyarországon (1825). Ford.: Soltész Gáspár. Bp., 1981. 53–57. p. – Mailáth a hitelesség látszatát keltve tizenkét általa talált egykorú levélről beszél, mint forrásról. Ennek valóságalapját már a monda irodalmi feldolgozásait először összefoglaló és elemző Griesbach Ágost is teljes joggal megkérdőjelezte, ld. *Griesbach Á.* 28. p. Ennek ellenére e tényre az irodalmárok nem fordítanak mind kellő figyelmet. Vö.: *Újváry Zoltán*: Báro Mednyánszky Alajos mondái. In: *Ethnica*, 3. évf. (2001). 1. sz. 1–7. p. A 19. század első felében a történetet több műfajban is feldolgozták, pl.: *Barkóczy Rosty Zsigmond*: Katica, vagy a budetini falüreg. Történeten épült hős dráma 4 felvonásban. Pest, 1832; vagy *Jakab István*: Zsarnok apa. Pest, 1836; elemzésüket ld.: *Griesbach Á.* 32. skk. A feldolgozások közül kétségtelenül a legkiemelkedőbb Arany János Katalin című elbeszélő költeménye (1850), erre ld.: *Hegedüs István*: Arany „Katalinja” és ennek forrása. In: *Fővárosi Lapok*. 21. évf. (1884) 88-89. p. A fentiekről rövid áttekintést ad *Dézsai Lajos*: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. In: A magyar történettudomány kézikönyve. Bp., 1987. 379. p. (Tudománytár). A történet Jókai Mór Szeretve, mind a vérpádig című regényében is előkerül, bár nem a cselekmény részeként; erre vonatkozó szakirodalom: *Tolnai Vilmos*: A budetini Katalin-monda Jókainál. Irodalomtörténet, 24. évf. (1932) 5–6. p. Clair Vilmos párbajként írja le az eseményt

Magyar párbajok (...) című művében. Legújabb kiadása: *Clair Vilmos*: Magyar párbaj. Bp., 2002. 198. p.

⁷⁵ Ld.: Szunyogh Erzsébet leveleit hozzá (1663), MOL, E 195 2. tétel Szunyogh Erzsébet fol. 17., 19.

⁷⁶ Második keresztnévét csak igen ritkán használta.

⁷⁷ MOL, LR XVIII. k. 381. p.

⁷⁸ *Daróczy Z.*: 575–576. p.

⁷⁹ Ld. Szunyogh László levele apjához Szunyogh Gáspárhoz, MOL, E 195 2. tétel Szunyogh László fol. 47.

⁸⁰ Ld.: Archivum Rákócianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára bel- és külföldi irattárakból bővítve. 1. osztály. Had-, és belügy. (Szerk.: Thaly Kálmán.) V. k. Bp., 1877. 408. p. (A továbbiakban: Archivum Rákócianum.)

⁸¹ Uo. 366. p.

⁸² Ld.: MOL, Radvánszky család levéltára (P 566), III. osztály, XXX. csomó No. 62–65.

⁸³ Archivum Rákócianum. 408. p.

⁸⁴ Dátuma: 1712. június 12., Pozsony. A diploma másolata: MOL, P 88 fasc. 36. fol. 89–92.

⁸⁵ MOL, E 195 2. tétel Szunyogh Éva. fol. 10–11.

⁸⁶ 1681. május 5-én iratkozott be Paduában az egyetemre. Ld.: *Andreas Veress*: Matricula et acta (...) A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp., 1915. 115. p.

⁸⁷ Nagy Iván Pomnici Salomé említ (*Nagy I.*: i. m. X. k. 893.), én viszont az alaposabb adatok miatt Blazek közlését fogadom el *Blazek, K.*: i. m. 94., 129. p. A „Pomnici” nyilván eltorzult alak. Blazek adatai szerint a házasság mindössze két hónapig tartott, a feleség halála miatt ld. uo.

⁸⁸ Czobor Erzsébet levele Révay Péternek, 1621. dec. 10. *Deák F.* 189. p.

⁸⁹ Listhius Anna Rozália gróf Thurzó Annának Szunyogh János feleségének, 1624. II. 24. Ld.: A Fejérpataky család leveles ládájából. Közli: *X-Y*. In: *Történelmi Tár*, 1900. 492–493. p.

⁹⁰ Gróf Rhédei László naplója. Közli: *Vass József*. In: *Magyar Történelmi Tár* I. 214–215. p.

⁹¹ Vö.: *Kubinyi Miklós*: Az árvai várkapolna sírboltja. In: *Turul*, 19. évf. (1901). 120. p.

⁹² Tényleges, általánosan használt keresztnéve Julius. Ennek továbbá annak ellenére, hogy a 17. században még nem volt egymásnak megfelelően a két név, a Gyula élterjedtsége miatt (levéltári jelzetek, szakirodalom), maradok ezen elnevezés mellett. Ld. erről: *Benda Kálmán*: Zrínyi Miklós levele Szunyogh Gyulához. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 67. évf. (1963) 591. p. 1. jegyzet.

⁹³ 1669. október 27. MOL, LR. XIV. k. 462–465. p. A Thurzók szerepét a heraldikai jelzéseken túl az is mutatja, hogy a megemlégett neves felmenő családok többsége az ő révükön került Szunyogh Gyula felmenői közé. 1671. május 16-án pedig birodalmi grófi címet is elnyerte Szunyogh I. Gyula. Ld. *Blazek, Konrad*: Der Adels von Österreichisch-Schlesien. Nürnberg, 1885. 92. p. (Siebmachers grosses allgemeines Wappenbuch. Band IV. 11. Abteil.)

⁹⁴ MOL, LR XVII. K. 284–287. p.

⁹⁵ *Witting, Johann Baptist*: Niederösterreichische Adel. II. Nürnberg, 1909. 454. p. (Siebmachers grosses allgemeines Wappenbuch. Band IV. 4. Abteil.) (A továbbiakban: *Witting J. B.*: i. m.)

⁹⁶ *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története a török kiűzéséig. Bp., 1946. 232. p. Továbbá: *Fallenbüchl Zoltán*: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. In: *Levéltári Közlemények*, 39. évf. (1968) 255. p.

⁹⁷ A címer leírását közli *Faust, Ovidius*: Archiv mesta Bratislavy. I. Supis erbovych listin zemianskych. Bratislava, 1938. 27–28. p. (Monumenta Historica Bratislavensia I.); fényképét pedig *Novak, Jozef*: Rodové erby na Slovensku. I. Kubinyiho zberka pečati. Martin, 1980. 24. p.

⁹⁸ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 61. p. Árvában a Thurzó-örökség révén volt birtokos a család.

⁹⁹ Vö. *Nagy István*: A Magyar Kamara 1686–1848. Bp., 1971. 77. p. (A MOL kiadványai – Hatóság- és hivataltörténet 3.)

¹⁰⁰ Ld.: A trencsényi jezsuita novíciátus anyakönyve. 1655–1772. In: *Jezsuita történeti évkönyv* 1942. (Szerk.: Gyenis András.) Bp., 1942. 312. p.

¹⁰¹ Az ezzel kapcsolatos iratokat ld. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Lat. 3338.

¹⁰² Vö.: MOL, Csáky család levéltára, Kassai levéltár (P 72), fasc. 635. fol. 17/v.

¹⁰³ *Ember Győző*: A Magyar Királyi Helytartótanács ügyintézésének története. Bp., 1940. 199. p.

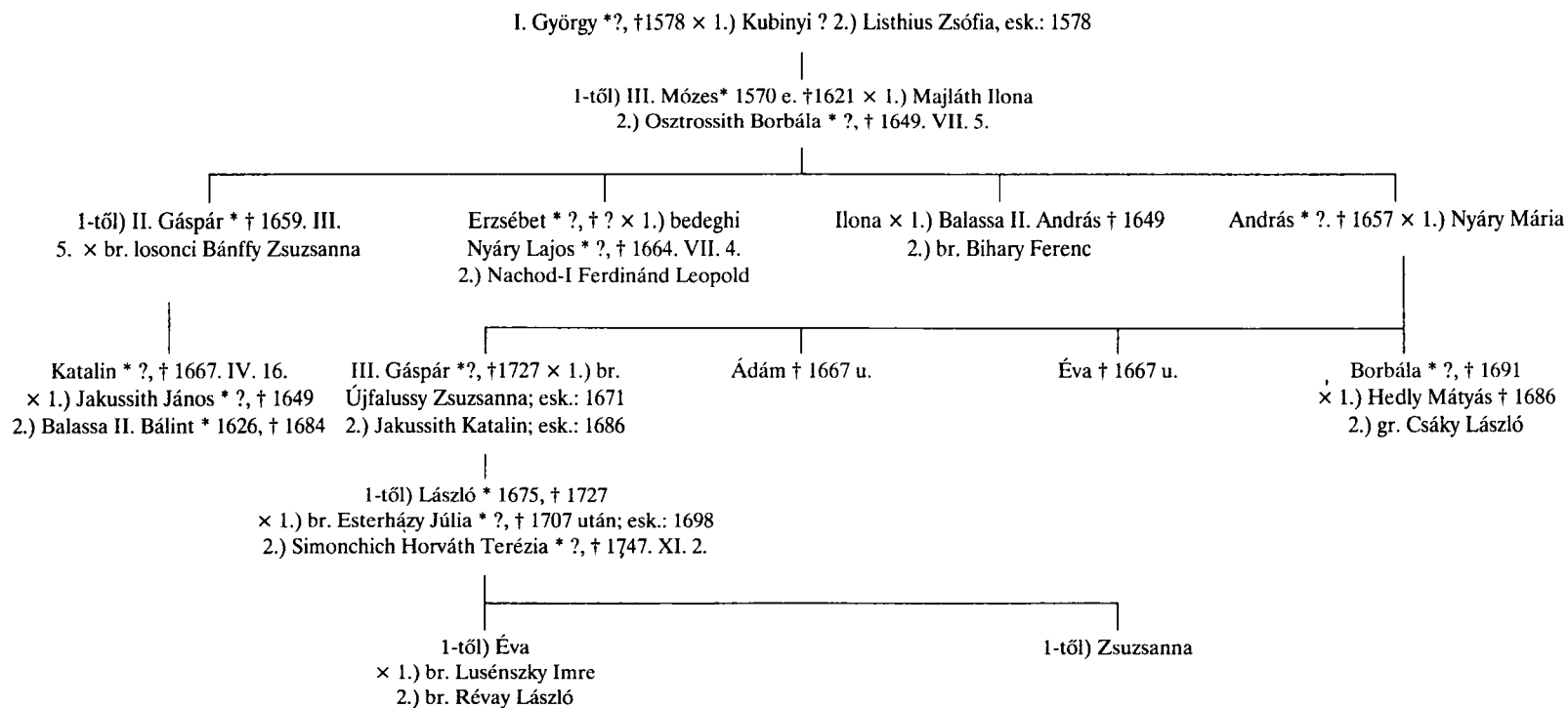
¹⁰⁴ Ld. *Felhő Ibolya-Vörös Antal*: A helytartótanácsi levéltár. Bp., 1961. 138. p. (A MOL kiadványai – Levéltári leltárak 3.)

¹⁰⁵ Levelezésének megszakadásából következtethetünk erre a dátumra. Ld.: MOL, Csáky család levéltára, Elenchizálatlan iratok (P 76) fasc. 66. Csáky Antalné Szunyogh Jozefához írt levelek

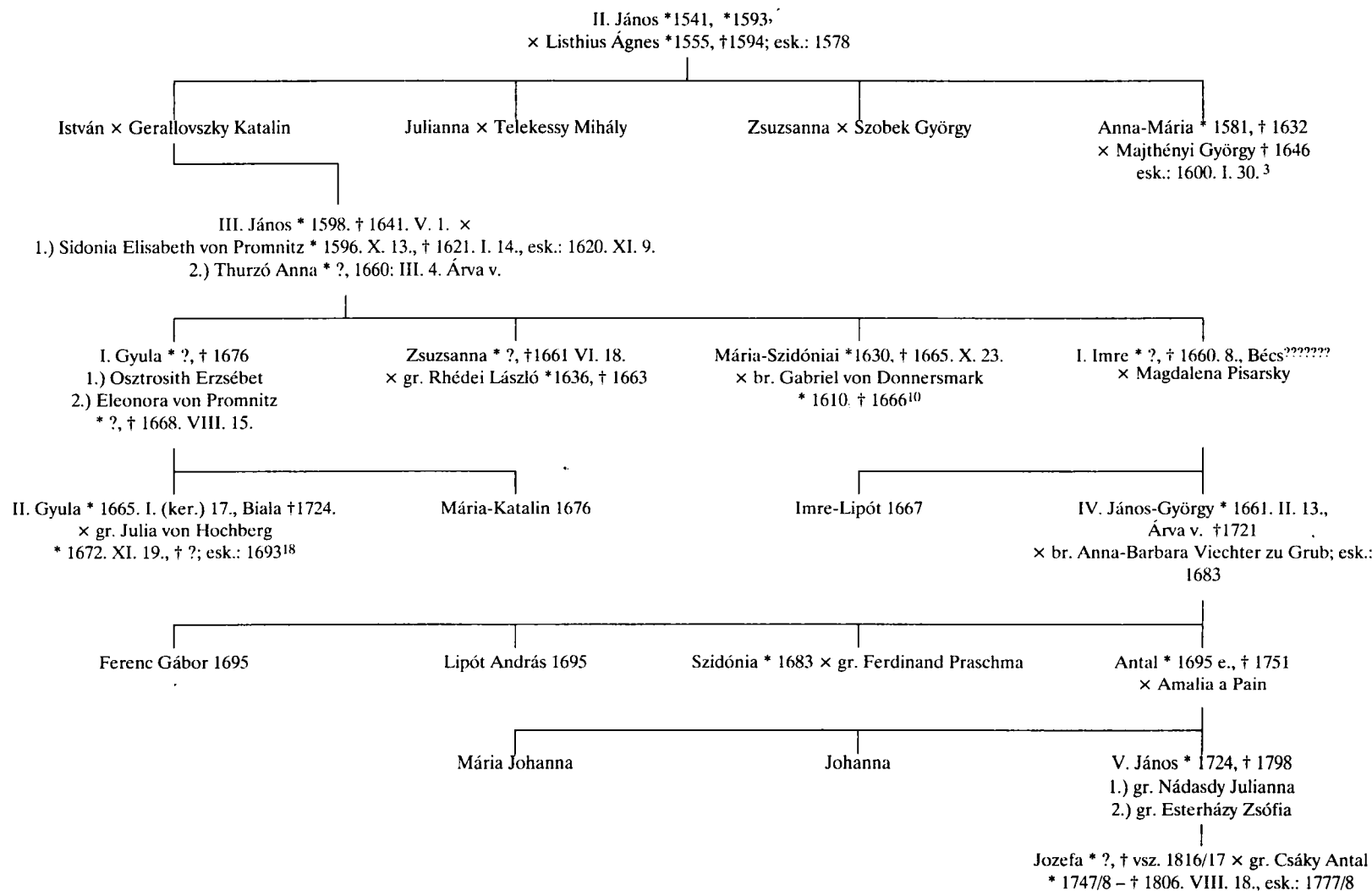
¹⁰⁶ MOL, Szunyogh család levéltára (P 647) 6. tétel, fol. 644.

¹⁰⁷ MOL, LR LXXII. k. 995. p. Továbbá: *Wiener Genealogisches Taschenbuch*. I–V. Wien, 1926–1933. 288–291. p.; *Magyar Nemesi Zsebkönyv*. 1936–1943. (Szerk.: Barcsay Amant Zoltán.) I. uzern, 1969. 188–189. p.

A Jeszeniczei és Budetini Szunyogh család magyarországi ága

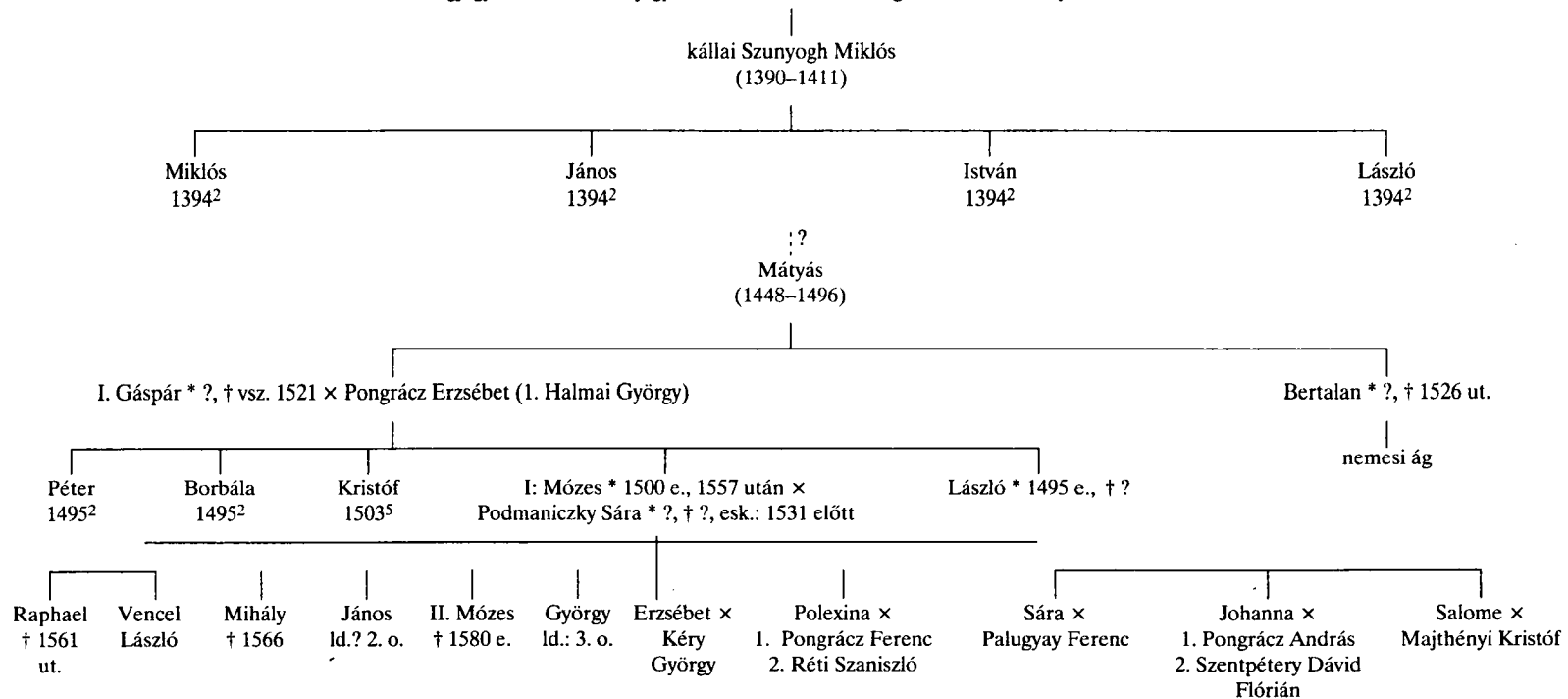

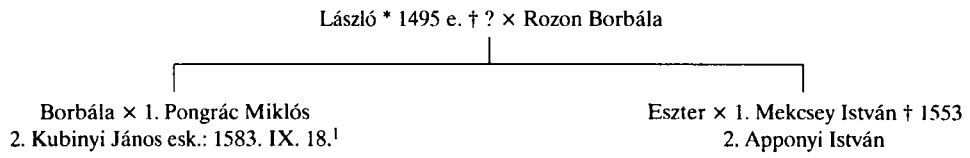
A Jeszeniczei és Budetini Szunyogh család sziléziai ága

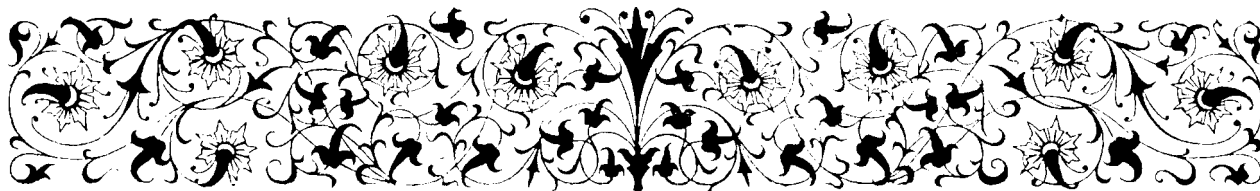
A Szunyoh család 14–16. században

Megjegyzés: a családfák jegyeiben a dolozatban még nem használt oldjuk csak fel.

Forrás: ¹ *A felső-kubinyi Kubinyi család története és leszármazása*. I–II. Szerk.: Kubinyi Ferenc–Kubinyi Miklós. II. A család leszármazása. Bp., 1906. 250. a továbbiakra: Szerémi 140–141.

EGY PRZEMYŚLI VONATKOZÁSÚ, I. VILÁGHÁBORÚS ZÁSZLÓSZALAG

A kelet-galíciai Przemyśl egykor az Osztrák–Magyar Monarchia legjelentősebb erődjé, pontosabban erődrendszerrel övezett városa volt. Orosz körülzárása (1914. szeptember 17.–október 9.), átmeneti felmentése, majd ismételt körülzárása (1914. november 11.–1915. március 22.), végezetül az osztrák–magyar őrség kapitulációja közismert eseményei az I. világháborúnak.¹ Przemyśl hőseinek emlékét őrzi a budai Dunaparton, a Margit híd hídfőjénél 1932-ben felállított hatalmas bronz oroszlán. A várőrség emberfeletti szenvedéseit máig hirdetik a vár elestekor a 8. honvéd gyalogezred katonájaként orosz hadifogságba esett, s utóbb a fogolytáborban fiatalon meghalt Gyóni Géza költő (Gyón, Pest m. 1884. június 25. – Krasnojarszk 1917. június 25.) szép versei.

1996 áprilisában véletlenül lehetőségem nyílt rá, hogy megtekinthessek egy magánkézben lévő I. világháborús zászlószalagot, amely valamilyen módon Przemyślhez kötődik.²

A 41 cm hosszú, 16,5 cm széles zászlószalagot egy-egy azonos szélességű zöld, fehér és piros színű selyemsávból igen finom öltésekkel varrták össze. A zászlószalag szabadon lévő végén, mindhárom selyemsávot csúcsosra összehúzták és apró bojtjal zárták le. A zászlószalag másik végén a visszahajtott anyagba vékony, piros színű zsinórt fűztek, amelynek a középrészére egy piros selyemszalagot kötöttek. A zászlószalag zászlórúdhoz erősítése e zsinór és szalag segítségével – lobogószerűen – történhetett. A fehér sávba sárga selyemszállal, zsinórirással az „Isten, Király, Haza!” jelmondatot hímezték. A felirat és a zsinóros szalagvég között kettő, a felirat és a bojtos szalagvég között három, összesen tehát öt táborig postabélyegző lenyomatot láthatunk a zászlószalagon.

A bélyegzők feliratai – a zsinóros szalagvégtől kezdve és kifelé haladva – a következők:

1. TÁBORI POSTAHIVATAL 58 1914. AUG. 18.
2. TÁBORI POSTAHIVATAL 23 1914. AUG. 18.
3. PRZEMYŚL 1 2a 14. IX. 15.
4. K.u.K. FELDPOSTAMT 169 14. IX. 15.
5. K.u.K. FELDPOSTSAMMELSTELLE TRANS-KARPATHENNORDFAHRT 14. IX. 15.

A zászlószalag hátoldala, miután az egész tárgy egy réteg selyemből készült, szintén az előlap színeit

mutatja, némileg mattabb árnyalatban. A zsinóros szalagvég fehér sávjára, a zsinórház kialakítására behajtott anyagra tussal az 1914. VIII. 12. dátumot írták.

Hogy ezen emlék eredetileg nem zászló, hanem zászlószalag lehetett, azt kis mérete mellett az is igazolni látszik, hogy, ha a tárgyat olyan irányba fordítjuk, hogy a felirat olvasható legyen, akkor a zöld színű sáv kerül felülre, a piros pedig alulra, amely a vízszintes irányú alkalmazást elképzelhetetlenné teszi.

A zászlószalag bár viszonylag jó állapotban van, mégis nyomot hagyott rajta az elmúlt csaknem 90 esztendő. Itt-ott kissé foltos, zsinórja és szalagja erősen megfakult, zsinór felőli vége kissé már foszlásnak indult.

A zászlószalag, tulajdonosa szerint egy Vigh Mária nevű budapesti személy ismeretlen nevű nagypjától származik. Az illető kilétéről azonban semmilyen további felvilágosítást nem tudott adni. A zászlószalagnak – úgyszintén a tulajdonos szerint – volt egy ugyanilyen, de német nyelvű felirattal ellátott párja is, amelyet mintegy 15 évvel ezelőtt egy pécsi gyűjtőnek adott el.

Amennyiben a zászlószalagról bővebbet is szeretnénk megtudni, úgy nyilvánvalóan a táborig postabélyegzők feliratai, dátumai és helységneve azok a szerény fogódzópontok, amelyek alapján továbbléphetünk.

Kézenfekvőnek látszott tehát a Przemyšltre vonatkozó irodalom áttanulmányozása. Maga a várparancsnok, az erdélyi szász – és nem osztrák, mint néhol olvasható – Hermann Kusmanek Freiherr von Burgneustädten gyalogsági tábornok, utóbb vezérezredes (Nagyszeben 1860. szeptember 16. – Bécs 1934. augusztus 7.),³ röviddel a háború után kisebb tanulmányban számolt be az erőd mindkét ostromáról.⁴ A várőrség egyik tisztje, Geöcze Bertalan a vezérkarhoz beosztott százados – később budapesti ügyvéd – pedig már orosz hadifogságban megírta Przemyśl I. világháborús történetét, s az eléggé terjedelmes munka 1922-ben nyomtatásban is megjelent.⁵ Az események néhány további átélője, szemtanúja – döntően persze csak az 1920-as évektől kezdve, hiszen az érintettek éveket töltöttek hadifogságban – szintén megírta visszaemlékezését, bár akadt köztük olyan is, aki már egyidejűleg naplót vezetett.⁶

Majd hosszú szünet után, az 1970/1980-as évek fordulóján Lagzi István, a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója foglalkozott különféle helyeken megjelent írásaiban Przemysl erődjével.⁷ Szabó László hadtörténész 1982-ben népszerű formában írta meg Przemysl I. világháborús történetét.⁸ 1987-ben az osztrák Forstner Franz szentelt igen részletes és komoly levéltári és könyvészeti kutatásra épülő tanulmányt e kérdéskörnek. Forstner nem csak az erőd I. világháborús történetével foglalkozott, hanem feltárta annak korábbi építéstörténetét is. A magyar szakirodalomból azonban csak Szabó munkáját ismerete.⁹

Mindezen felsorolt munkák főként az eseménytörténettel, az ostromok részleteivel foglalkoznak. Számomra viszont most sokkal fontosabb kérdés, hogy milyen csapatokból állt Przemysl őrsége, s, hogy mi történt a vár feladásakor ezen csapatok zászlóival.

Az első kérdésre már Geőcze 1922-ben megjelent művében megtaláljuk a választ. Könyvének kihajtható melléklete részletesen feltünteti a várőrség alakulatait.¹⁰ Mivel 1868 után az osztrák–magyar hadseregben és a m. kir. honvédségnél egyaránt csak a gyalogság használt zászlót, szempontunkból csak ez a fegyvernem érdekes. A gyalogság csapataiból is csak a magyar alakulatokra kell kitérnem, mert nyilvánvaló, hogy a nemzetiszínű, magyar feliratos és részben magyar nyelvű tábori postabélyegzőkkel ellátott zászlószalag csak magyar alakulaté lehetett.

A nagyrészt népfelkelő csapatokból álló várőrség egyedüli komolyabb harcértékű magasabbegysége a fogarasi Tamásy Árpád altábornagy, utóbb vezérezredes (Kóhalom, Kisküküllő vm. 1861. december 9. – Budapest (?) 1939. január vége–február eleje)¹¹ parancsnoksága alatt álló 23. (szegedi) honvéd hadosztály volt, amely a 45. (szegedi) és a 46. (lugosi) honvéd gyalogdandárt foglalta magába. A 23. honvéd hadosztály gyalogsága hat ezredből: a 2. (gyulai), az 5. (szegedi), a 7. (verseci), a 8. (lugosi) honvéd gyalogezredek, valamint a 3. (a 2. és 5. honvéd gyalogezredek által fölállított) és a 4. (a 7. és 8. honvéd gyalogezredek által fölállított) honvéd menetezredek, amelyekből állt. A 6. honvéd menetezredet (fölállítva a 10. miskolci és a 16. besztercebányai honvéd gyalogezredek által), amely 1914. szeptember elején került a várba, kisebb-nagyobb csoportokra bontva, erősítésként beosztották a 23. honvéd hadosztály többi ezredébe, majd 1914. október 15-én végleg feloszlatták.

Szintén magyar alakulat volt a Weeber tábornok parancsnoksága alatt állott m. kir. 97. (kassai) népfelkelő gyalogdandár. Ez a 9. (kassai), a 10. (miskolci), a 11. (munkácsi) és a 16. (besztercebányai) népfelkelő gyalogezredek, amelyekből állt. Természetesen a magyar csapatoknál nemzetiségeink is szolgáltak, a 23. honvéd hadosztálynál főként szerbek és románok, a 97. népfelkelő dandárnál pedig szlovákok.¹²

A 23. honvéd hadosztály csapatai – Tamásy altábornagy 1915. március 18-ai parancsára – ezredzász-

lóiakat az utolsó kitörési kísérlet előtt darabokra széjjelvágták, és a zászlódarabokat a tiszték között szétosztották megőrzés céljából, hogy azok ne kerülhessenek az ellenség kezébe.¹³ Marschalkó Jenő alezredes szerint – aki ekkoriban a 2. honvéd gyalogezred II. zászlóaljának volt a parancsnoka – ezredzászlójukat Szathmáry ezredes személyesen vagdalta szét szállásán, s a zászlódarabkákat a közelben szállásoló tiszték között osztotta el.¹⁴

A zászlók feldarabolása – legalábbis úgy tűnik – csak a várőrség magyar alakulatainál történt meg. A przemysli cs. és kir. várparancsnokság 1915. március 23-án, délután 2 órakor – tehát már az erőd orosz megszállása utáni napon – kiadott utasításának 19. pontjában elrendelte, hogy: „*a hangszerket és zászlókat, ha ilyenek vannak a tüzérségi szertárnak kell átadni*”.¹⁵

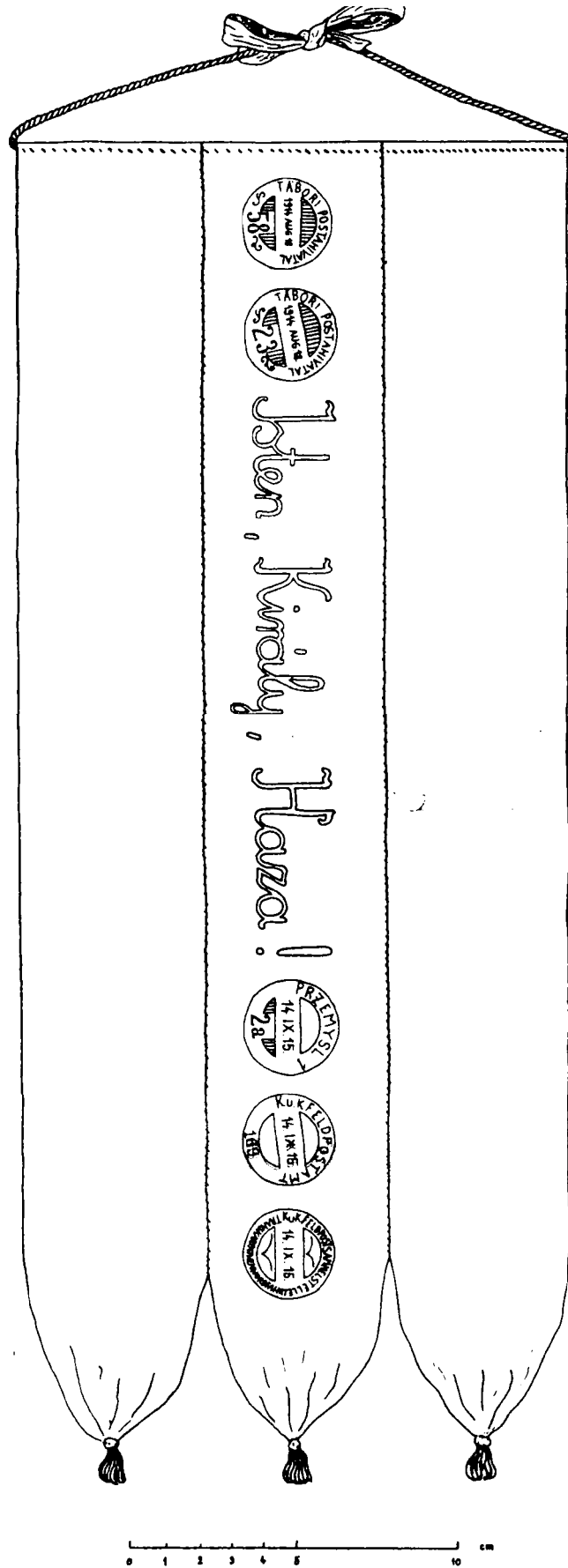
A szóbanforgó zászlószalag szemmel láthatóan a világháború során, sebtében készült darab, talán egy tisztí feleség vagy menyasszony munkája. A cs. és kir. és a honvéd gyalogság rendszeresített zászlóin általában sokkal díszesebb kivitelű, arany- vagy ezüstszállal kihímzett zászlószalagokat találunk, amelyeknek felerősítése is a vizsgált darabétól eltérő módon történt.¹⁶ Ezek a körülmények valószínűsítik, hogy a zászlószalag esetleg egy a háború alatt felállított menetalakulat zászlójához tartozott, vagy amennyiben valamely régi alakulat zászlóján volt is, oda is a háború kezdetén került.¹⁷ Erre utal a zászlószalagra tussal írt dátum (1914.VIII.12.) és a két első tábori postabélyegző 1914. augusztus 18-ai keletje is.

A 23. honvéd hadosztály a 3. osztrák–magyar hadsereg kötelékében a déli (szerbiai) harctéren kezdte meg a világháborút. Csak augusztus második felében szállították fel őket az északi (galíciai) hadszíntérre. Így az első két bélyegző (58. és 23. tábori postahivatal) még a déli harctéren kerülhetett rá a zászlószalagra. A másik három bélyegző 1914. szeptember 15-ei dátuma pedig mintha arra utalna, hogy egy olyan alakulattal állunk itt szemben, amely röviddel az első orosz körülfűrés (1914. szeptember 17-étől) előtt, erősítésként csatlakozott a várőrséghez.

További előrelépést jelenthetne, ha sikerülne bővebb adatokat szerezni a zászlószalag egykori – esetleg, de egyáltalában nem biztosan Vigh nevű – tulajdonosáról. Átnézve a korabeli tisztí névsorokat, Vigh nevű szóba jöhető tisztet nem találtam, ellenben Végh nevezetűt kettőt is. Egyikük Végh Guido tényleges főhadnagy (rang: 1909. május 1.), az 5. honvéd gyalogezrednél¹⁸, a másik pedig dr. Végh Benő a 2. honvéd gyalogezred tartalékos hadnagya (rang: 1911. január 1.).¹⁹

(Mindkét ezred Przemysl őrségéhez tartozott.) Meg kell jegyezni azonban, hogy ezek a személyi kombinációk rendkívül bizonytalanok.

E przemysli vonatkozású zászlóemlék bemutatásával legalább a képét szeretném megőrizni ezen becses relikviának. Megjegyzem, hogy miután csak rö-

Tábori postabélyegzőkkel ellátott, I. világháborús zászlószaalag
(Rainer Pál rajza)

vid idő állt rendelkezésemre, az eredeti darabról egy gyors, hozzátétőleges vázlatot készítettem, s a végleges rajzot ennek alapján, utólag csináltam, amikor maga a tárgy már nem volt előttem. Így a felirat betűtípusai, valamint a tábori postabélyegzők kisebb részletei részben eltérőek lehetnek a valóságostól.

A fentebb előadott körülmények – úgy vélem – feleslegessé teszik azt, hogy különösebben kiemeljem e tárgy rendkívüli unikális voltát, s nekünk magyaroknak, szerény kivitele ellenére is különösen értékes eszmei tartalmát.

A fentiekben vázolt logikus, vagy legalábbis első olvasásra annak tűnő gondolatsorba azonban hiba csúszott. Nevezetesen a német nyelvű tábori postabélyegzők 14. IX. 15. dátumainak helyes feloldása nem 1914. szeptember 15., hanem 1915. szeptember 14. Legalábbis a tulajdonomban lévő – nagyszámú – tábori postai levelezőlapokon és leveleken, ahol a levélíró által kiírt dátummal a keltezés ellenőrizhető volt, a feloldás ilyen módon történt. Esetünkben azonban talán mégis meggondolkoztató a másik két bélyegző 1914. augusztusi keletje, amelyeket csak egy hónap választana el az 1914. szeptemberiektől, míg, ha a helyes feloldás 1915. szeptember, akkor az időbeli eltérés már több mint egy esztendő. A bélyegzők

szimmetrikus elhelyezése is mintha azt a feltevést erősítené, hogy azok nagyjából egyidőben kerülhettek a zászlószalagra.

Mindezek után tehát, ha az 1915. szeptemberi keltezés a helyes, akkor a fentebbi fejtegetések, bár önmagukban helytállóak, a zászlószalaghoz semmi közük sincs. Az 1915. június 3-án az osztrák–magyar és német csapatoktól visszafoglalt Przemysl 1915 szeptemberében már túl volt a második orosz ostromon is. A város, illetve erőd akkori helyőrségét alkotó alakulatokat nem ismerem. Egy azonban bizonyos. Ezek nem lehetnek azonosak az 1915. márciusa előtti csapatokkal, mert azok az erőd elestekor hadifogságba kerültek. Így sajnos nem sikerült e valamiképpen mégis Przemysl-hez köthető zászlóemlék alakulathoz kapcsolása. E téren a tábori postabélyegzők szisztematikus vizsgálata, feldolgozása hozhatna további eredményt.²⁰

Mindezek előadását – így valószínű tévedésemet is – mégis érdemesnek tartom bemutatni, hogy kellően szemléltessem, milyen jelentéktelennek látszó apróságon bukhat meg esetenként egy mégolyan tetszetősnek és ésszerűnek látszó feltevés is.

Rainer Pál

JEGYZETEK

¹ Gáspár A.–Roda-Roda: Przemysl első ostroma. In: Lándor Tivadar (szerk.): A nagy háború írásban és képből. I. rész I. kötet. (Bp., 1915) 209–218. p. – Gabányi János: Przemysl második ostroma és eleste. Uo: I. rész II. kötet (Bp., 1916) 237–246. p.

² A zászlószalag tulajdonosa Galambos György, Nádasdladány (Fejér m.). A tárgy közlésének lehetővé tételét ezúton is megköszönöm neki.

³ Kusmanek életrajza és fényképe: Hofmann, Oskar–Hubka, Gustav: Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918. (Wien, 1943) 175–180. p. – Szendrői Geőcze Bertalan: A przemysli tragédia. (Bp., 1922) 225. p. (továbbiakban Geőcze i. m.) – Kiszling Rudolf: Generaloberst Freiherr von Kusmanek. (Militärwissenschaften Mitteilungen Bd. 65, Wien, 1934) 617. p.

⁴ Kusmanek Hermann–Ruhini Dezső: Przemysl mindkét ostroma 1914–1915-ben. Különlenyomat ismeretlen folyóiratból (Hadtörténelem 1921/IV. ?) 201–252. p. (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára, Bp.) Ugyanehhez hozzákötve: Stuckheil Ferenc százados: Przemysl hadászati szerepe. Fordította Balkay Dezső ezredes. 253–288. p.

⁵ Geőcze i. m.

⁶ Pilch Jenő: Levél Przemysl 1914-iki ostromáról. (dr. Micheller István budapesti ügyvéd, tart. tűzértiszt írta) (Hadtörténelmi Közlemények, XVII. 1916) 207–218. p. – Marschalkó Jenő alezredes, a 2. honvéd gyalogezred II. zászlóaljának parancsnoka: A 2. honvéd gyalogezred szerepe a przemysli áttörési kísérletben 1915. évi március 18–19-én. (Hadtörténelmi Közlemények, XXVI. 1925) 113–131. p. – Thaisz László alezredes, a 2. honvéd tábori ágyús ezred parancsnoka: Honvédtüzérek Przemyslben. (Hadtörténelmi Közlemények, XXVII. 1926) 480–514. p. – Sass Ervin: A przemysli szemtanu. Kun Sándor naplótöredéke 1914–1915-ből. (Kun Sándor a 2. honvéd gyalogezred tart. hadnagya volt.) (Békési Élet, XVIII. évf. 3. sz. 1983) 381–393. p. – Dombi Kiss Imre: Pokoljárásom. A bevezetőt írta, a dokumentumokat válogatta: Szentí Tíbor. Jegyzetekkel ellátta: Farkas Ferenc. (Bp., 1983). (Dombi Kiss Imre a 3. honvéd menetzred katonája volt.)

⁷ Lagzi István: Magyar emlékek a przemysli várban. (Napjaink. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács irodalmi és művészeti lapja. Miskolc, XVIII. évf. 1979/1.) 25–27. p. – Uő.: „Magyar világ” Przemyslben. Néhány új adat a przemysli vár védelmének történetéhez. (Tiszatáj, 34.évf. 1980/3.) 73–84. p. – Uő. Hadi hétköznapok a przemysli várban. Az éhség és a szenvedés tele. (Tiszatáj, 37. évf. 1983/2.) 14–29. p. – Lagzi István (szerk.): Wegrzy w twierdzy przemyskiej w latach 1914–1915. (Magyarok a przemysli erődítményben, 1914–1915.) Wegierski Institut Kultury, Warszawa, Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, Przemysl. (Warszawa–Przemysl, 1985) – Ismertetése Zachar Józseftől (Hadtörténelmi Közlemények, 1986/3.) 613–614. p.

⁸ Szabó László: A nagy temető. (Przemysl ostroma, 1914–1915) Népszerű történelem. (Bp., 1982).

⁹ Forstner, Franz: Przemysl. Österreicher-Ungarns bedeutendste Festung. Militärgeschichtliche Dissertationen österreichischer Universitäten. Bd. 7. (Wien, 1987).

¹⁰ Geőcze i. m., 1. melléklet – Részadatokat közöl: Farkas Márton: Az I. világháború. In: Magyarország hadtörténete. 2. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Szerkesztő: Tóth Sándor. (Bp., 1985) 62. p.

¹¹ Tamásy életrajza és arcképe: Geőcze i. m. 226–227. p.

¹² Az egyes csapattekről: Geőcze i. m. 1. melléklet. – Doromby József–Reé László (szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. (Bp., é. n.) 430., 431., 436., 437., 438. p. részletes áttekintő táblázatokkal.

¹³ Geőcze i. m. 216. p. – Nónay Dezső tábormunk, volt ezredparancsnok: A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban. (Bp., 1931) 171. – Nónay Dezső: A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred a világháborúban. In: A volt m. kir. szegedi 5-ös honvédek világháborús emlékalbuma. Összeállította Réti Béla szerkesztő. (Szeged, 1933) 61. p.

¹⁴ Marschalkó i. m. 117. 4. jegyzet.

¹⁵ Geőcze i. m. 216. p.

¹⁶ A korszak katonai zászlóiról: Mell, Alfred: Die Fahnen des österreichischen Soldaten im Wandel der Zeiten. (Wien, 1962)

48–53. p. – *Kerekes Zoltán*: Az Országos Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteménye – Die Fahnsammlung des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums. (Az Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője – Bericht des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums. 1. 1971. Bp.) 98–100., 116–123. p.

¹⁷ A világháború során felállított menetalkulatok lajstroma megtalálható: Doromby-Reé (szerk.) i. m. 443. p. – A menetalkulatok többnyire „improvizált” zászlóiról: Mell i. m. 53. p. és Kerekes i. m. 121. p. A budapesti Országos Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteménye őrzi a 32. (budapesti), 44. (kaposvári), 76. (soproni) cs. és kir. gyalogezredek, a 2. (gyulai), a 38. (valószínűleg elírás a cs. és kir. 38. kecskeméti gyalogezred helyett) m. kir. honvéd gyalogezredek és a 2. (debreceni) m. kir. honvéd huszárezred (!) menetzászlóit.

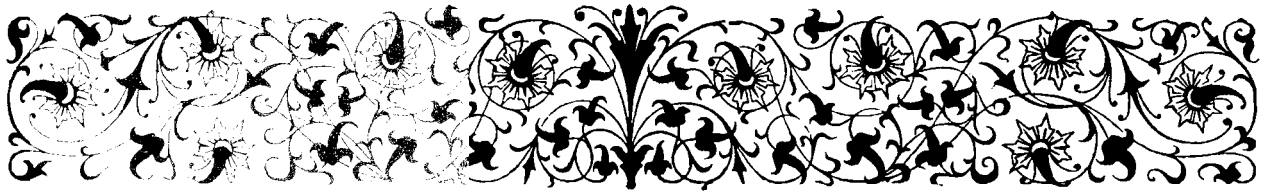
A cs. és kir. 101. (békéscsabai) gyalogezred XVIII. menetzászlóaljának egyik zászlószalag-töredéke tulajdonomban van. A fehér selyem zászlószalagra sárga selyemfonállal az alakulat és parancsnokának német nyelvű megnevezését, valamint a harctérre indulás dátumát hímezték. Ugyancsak tulajdonomban van az ezen menetzászlóalj zászlószentelésekor, 1916 januárjában, a csehországi Neuhausban (Jindrichuv Hradec) – itt székelt ekkor az ezred pótkerete – készült fényképfelvétel. Ezen látható, hogy a téglalap ala-

kú, nemzetiszínű zászlót ovális keretbe foglalt Szűz Mária-kép díszítette. A zászlóalj parancsnoka nagyapám bátyja, Rainer János százados (Salzburg 1879. május 26. – Budapest 1937. július 20.) – utóbb ezredes – volt. A zászlót – a „Körösvidék”, Békéscsaba 1937. július 22-ei számának R. J. haláláról tudósító nekrológia szerint – menyasszonya, későbbi felesége, Ort Ida (Budapest 1894. december 11. – Budapest 1972. június 28.) hímezte. A zászlón – amennyire az említett fényképen kivehető – eredetileg feltehetően három (piros, fehér és zöld színű) szalag lehetett, amelyekből a középső töredéke maradt meg.

¹⁸ Pótlék a magyar királyi Honvédség és Csendőrség névkönyvéhez 1915. évre. (Bp., 1915) 40. p. – Nónay i.m.(1931) 185. p.

¹⁹ Pótlék a magyar királyi Honvédség és Csendőrség névkönyvéhez 1915. évre. (Bp., 1915) 71. p.

²⁰ E témáról: *Fehér Endre*: Az első világháborús és 1919-es, valamint a második világháború alatti tábori postabélyegzők összefüggései. (Philatelica, XIII. évf. 1984/1.) 32–38. p. A 35. oldalon itt megtalálható a zászlószalagon is szereplő 23. tábori postahivatal bélyegzője. – *Hrabál László*: Újabb megállapítások az I. világháború tábori postájával kapcsolatban. (Philatelica, XIII. évf. 1984/2.) 29–33. p.

EGY ELMARADT „ERDÉLYI EMLÉKÉREM”- ADOMÁNYOZÁS

1938-ban a Felvidék egy része, 1939-ben az ún. Kárpátalja került vissza Magyarországhoz. A korabeli revíziós országgyarapodások keretében, 1940-ben, nagy várakozás után, Kelet-Magyarország (az ún. Partium egy része), Észak-Erdély és a Székelyföld tért vissza az anyaországhoz. Az utóbbi esemény emlékének megörökítésére Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 1940. október 1-jén kelt legfelsőbb elhatározásával alapította az „Erdélyi Emlékérmet”.¹

A horganyból készült emlékérem előlapján Mátyás király jobbra néző portréja szerepel. Körirata: „ERDÉLYI RÉSZEK FELSZABADULÁSÁNAK EMLÉKÉRE”. Hátlapján, középen Erdély címere. Körirata: „MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLETÉSÉNEK 500. ÉVFORDULÓJÁN, VITÉZ NAGYBÁNYAI HORTHY MIKLÓS KORMÁNYZÓ ORSZÁGLÁSÁNAK XX. ÉVÉBEN”. Az Emlékérem szalagjának színe búzavirágkék.

Az „Erdélyi Emlékérmet” 1943-ig egyre nagyobb számban adományozták az erdélyi bevonulásban részeseknek. A korabeli területgyarapodások emlékét megörökítő Felvidéki (1938), Erdélyi (1940), Délvidéki Emlékérmek (1941) közül éppen az erdélyit adták ki legtöbbször.

A korabeli gyakorlatnak megfelelően – bár az Erdélyi Emlékérem előírásai sem negatív, sem pozitív értelemben nem tárgyalják²– felmerült a külföldi személyek számára történő adományozás is.

„Tekintetbe véve a barátságos államok katonai és légügyi attachéinak és segédeknek Erdély visszacsatolása alkalmával történt közreműködését, valamint ugyanezen államok katonai, légügyi attachéinak és segédeknek a Korm. Úr Ófőm. 1940. évi szeptember hó 15-én történt ünnepélyes kolozsvári bevonulásán való részvételét, továbbá egyes, Magyarországra ebben az időben az együttműködés biztosítása céljából

vezényelt német tisztok és beosztottjaik Erdély visszacsatolásakor kifejtett munkálkodását, ezeknek az Erdélyi Emlékérem”³ adományozását javasolja a magyar királyi Honvédelmi Minisztérium Elnöki (B) osztálya.

Az 1941. június 26-ai felterjesztésben szerepelnek a kitüntetésre szóba jöhetőek:

„a) a budapesti német, olasz, japán és bolgár katonai, illetve légügyi attaché, akik ebben az időben Magyarországon accreditálva voltak és az ő akkori segédek,

b) Felix Roeder Freiherr von Diersburg német vk. ezredes és beosztottjai a szállítás körül teljesített kiváló szolgálataikért és

c) Alfred Rüstow német százados és beosztott személyzete, akik ebben az időben a rádiószolgálat, rádióiránymérés és lehallgatás terén teljesítettek Magyarország ügye szempontjából kiváló és eredményes szolgálatakat.”⁴

A pontos névjegyzék összeállítása előtt, 1941. június 26-án, elvi döntés végett a kérdést Bartha Károly honvédelmi miniszterhez terjesztették fel.⁵

Érdekes, hogy a korabeli viszonyok között, 1941 nyarán a „barátságos államok” sorából kimaradt Finnország.

A honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök hozzájárulása alapján „tekintetbe véve a barátságos államok katonai és légügyi attachéinak és azok segédeknek Keletmagyarország és Erdély egy részének Magyarországhoz történt visszacsatolása alkalmával kifejtett hathatós közreműködését, valamint fentieknek a kolozsvári ünnepélyes bevonulásnál való részvételét, továbbá egyes, Magyarországra ebben az időben az együttműködés biztosítása céljából vezényelt német tisztok és beosztottjaik ezen területek hazatérése alkalmával kifejtett, fáradtságot nem ismerő, kiválóan

eredményteljes és elismerésre méltó tevékenységét és kimagasló érdemeit, méltányosnak látszik, hogy ezen érdemek látható elismerése mellett a hazánk jogos területi igényeinek magyar szempontból nagy horde-rejű történelmi esemény emlékéül nekik az »Erdélyi Emlékérem« odaítéltessek”.⁶

Erdélyi Emlékéremmel való elismerésre a következő személyek nevei merültek fel:

- Fütterer Cuno Heribert, budapesti német légügyi attasé,
- Krappe Günter ezredes, budapesti német katonai attasé,
- Gróf Voli Emilio ezredes, budapesti olasz katonai attasé,
- Renzi Umberto alezredes, budapesti olasz légügyi attasé,
- Joshinaka Wataro tábornok, budapesti japán katonai attasé,
- Nishi Isashi őrnagy, a japán katonai attasé segédje,
- Bratanov Dimiter alezredes, budapesti bolgár katonai attasé,
- Diesburgi báró Roeder Felix német vezérkari ezredes (és beosztottjai),
- Dr. Ristov Alfred német százados és beosztott személyzete,
- Rowehl Theodor német alezredes és beosztottjai,
- Pfannenstiel Hubert és
- Dehmel Hans német őrnagyok,
- Dr. Novak német százados,
- Dell’era Renato alezredes, olasz összekötőtiszt⁷

„kik mindnyájan részben Keletmagyarország és Erdély egy részének Magyarországhoz való visszacsatolásának előkészítési munkálatai terén, részint a katonai szállítás körül teljesített kiváló szolgálataikért, másrészt a rádiószolgálat, rádióiránymérés és lehallgatás terén, a magas fényképezés által teljesített kiváló szolgálataik folytán szereztek ezen kitüntetésre érdemeket”.⁸

A fentiek alapján 1941. július 3-án kérték meg vitéz Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornokot, a Kormányzó főhadsegédjét, Katonai Irodájának főnökét, hogy „kieszközölni szíveskedjék” az „Erdélyi Emlékérem”-nek a felsorolt külföldi tisztek és beosztottjaik részére történő odaítéléséhez az államfő legfelsőbb hozzájárulását.⁹

A német Transport-Kommandatur (Szállítási Parancsnokság) 1941. július 5-én, majd a Királyi Magyar Központi Szállítási Főnökség 1941. július 14-én

felterjesztést tett, amelyben 322 darab „Erdélyi Emlékérem” adományozását kérték német tisztek, altisztek, legénység és vasúti tisztviselők számára.¹⁰ E listák tartalmazták az érintett személyek főbb adatait, így nevét, rendfokozatát, születési idejét, helyét.

A szállításügy vezetője (Chef des Transportwesens) 38 fő számára kérte a kitüntetést. Így Gercke altábornagy (születési idő: 1884), Elias miniszteri tanácsos (1887), Huber építészeti kormánytanácsos (1905), Wilhelm Ritter műszaki főszemlélő (1887) részére.¹¹

A Wehrmacht Délkeleti Szállítási Főnöksége (Wehrmacht-Transportleitung Südost, Bécs) 30 főnek kért „Erdélyi Emlékérmeket”. Közéjük tartozott von Ludwiger alezredes (1877), Paul Ekl korvettkapitány (1883), Otto Werner törzsszámvevő (1898), Erich Hulacz törzsőrmeister (1914).¹²

A Budapesti Szállítási Parancsnokság (Transport-Kommandatur) 53 személynek igényelte az elismerést. Pl. báró Roeder von Diersburg ezredesnek (1888), Dr. Ernst Walter főtörzsorvosnak (1888), Heinrich Bernhard főszámvevőnek (1901), Josef Eismann altisztnak (1912), Walter Fink főrádiósnek (1919).¹³

A marosvásárhelyi 27. számú Pályaudvari Kirendeltség 13 főnek kért érmet. Pl. Max Reinhard százados (1892), Wilhelm Krämer altiszt (1898), Wilhelm Althof lövész (1908) részére.¹⁴

A szolnoki 30. számú Pályaudvari Kirendeltség 11 főre adott be igénylést (pl. Siegfried Achilles százados [1897], Erich Machlet főörvezető [1917], Karl Gähr lövész [1906]).¹⁵

A budapesti 73. számú Pályaudvari Kirendeltség, amelyet a Budapesti Szállítási Parancsnokság keretében alkalmaztak, 13 „Erdélyi Emlékérmeket” igényelt. Oskar Grunewald százados (1893), Eberhard von Zastrow főhadnagy (1899), Artur Middelman törzsőrmeister (1909), Rudolf Reithmeier őrmester (1915) neve is szerepelt a listán.¹⁶

A Nagyszilván szolgálat 120. számú Pályaudvari Kirendeltség 12 személy részére igényelte az „Erdélyi Emlékérmeket”. Pl. Wilhelm Krause századosnak (1893), Werner Berkewsky hadnagynak (1909), Helmut Döll örvezetőnek (1911), Georg Febler főlövésznek (1907).¹⁷

A budapesti 125. számú Pályaudvari Kirendeltség 12 fő részére kért kitüntetést. Pl. Karl Gern századosnak (1892), Georg Braun főhadnagynak (1910), Erwin Westphal „ágyús” tüzérnek (1908).¹⁸

A Barcsen működő 144. számú Pályaudvari Kirendeltség 11 személynek igényelte a kitüntetést. Pl.

Bruno Festnacht századosnak (1892), Wilhelm Rosskath altisztnak (1902), August Schlebusch lövésznek (1909).¹⁹

A lökösházai 146. számú Pályaúdvári Kirendeltség 13 fő részére adott igénylést (pl. Julius Ambos százados [1895], Wilhelm Pongs főhadnagy [1897], Rudolf Klose törzsőrmester [1901], Werner Brandt főőrvezető [1899]).²⁰

Az eszéki 177. számú Pályaúdvári Kirendeltség 11 főnek, így Hermann Eise főhadnagynak (1903), Karl Hunke őrmesternek (1910), Rudolf Wegenschein őrvezetőnek (1911) kérte az elismerést.²¹

A hegyeshalmi 223. számú Pályaúdvári Kirendeltségen 10 fő számára igényelték emlékérmeket. Közéjük tartozott pl. Werner Graef százados (1897), Otto Reischle főőrmester (1912), Emil Kaiser lövész (1913).²²

A 27-es Külföldi Parancsnokság (Sepsiszentgyörgy) 18 főnek kérte az „Erdélyi Emlékérmeket”. Így pl. Otto Luths százados (1895), Josef Huber főhadnagy (1899), Johann Kurath őrvezető (1912) részére.²³

A szolnoki 49. számú Pályaúdvári Kirendeltség (amelyet a belgrádi Szállítási Parancsnokságra helyeztek át) 12 kitüntetést igényelt. Pl. Dr. Wilhelm Bonnet százados (1895), Wilhelm Horstmann törzsőrmester (1900), August Üvelhóde lövész (1909) esetében.²⁴

A sepsiszentgyörgyi 233. számú Pályaúdvári Kirendeltség (amelyet szintén a belgrádi Szállítási Parancsnokságra helyeztek át) 12 főnek kérte a kitüntetést. Pl. Eugen Schwenk főhadnagy (1894), Gerhard Pfeiffer hadnagy (1914), Alfred Konopke altiszt (1910), Josef Stoll lövész (1922) számára.²⁵

Az Apahidán működő 95. számú Pályaúdvári Kirendeltség (amely a bécsi „Etra”-ba olvadt időközben) 14 elismerést kért. Pl. Karl Junglahß századosnak (1896), Karl Drewes főőrmesternek (1910), Johann Schulz főgépkocsivezetőnek (1907).²⁶

A Birodalmi Vasúti Osztály (Abteilung Reichsbahn) a Budapesti Szállítási Parancsnokságon 52 főnek igényelte az „Erdélyi Emlékérmeket”. Pl. Wilhelm Kaune birodalmi vasúti tanácsosnak (1901), Michael Schumacher birodalmi vasúti főszemlélnőnek (1890).²⁷

A Pozsonyban működő Tiszti Szállítás 22 főnek kért emlékérmeket. Pl. August Bröhan százados (1892), Friedrich Schimansky főszámmester (1905), Albert Tröster főrádiós (1906) részére.²⁸

Ugyanitt kérték még két polgári alkalmazott számára is az emlékérmeket (Franz Krajcsirovics teherautóvezető [1903], Franz Schubert alkalmazott).²⁹

Az X-alcsoport részéről, a mátyásföldi repülőtéren működő különleges időjárásjelentő állomásról 21 főnek kértek „Erdélyi Emlékérmeket” (Dr. Alfred Ristov százados [1897], Theodor Mertz birodalmi alkalmazott [1914], Oswald Werner őrmester [1917] stb.).³⁰

A Vezérkari Főnökség 7. m. osztálya a „német különleges repülő csoport” 36 tagját kívánta ellátni „Erdélyi Emlékérmel”-mel (1941. július 4-én). Többek közt Karl Seeber ezredest, Theodor Rowehl al ezredest, Martin Koemp repülőgépezetőt, Rudolf Grün megfigyelőt, Helmut Holz fedélzeti technikust, Karl Budich fedélzeti műszerészt, Otto Wullgraf fényképészt.³¹

Áttekintve a kitüntetésre javasolt német személyeket, megállapítható, hogy rendfokozatoktól, beosztásoktól függetlenül az idősebb – feltehetően az I. világháborúban is részt vett – személyek köre dominál.

Ezt követően a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök hozzájárulása alapján, maga a honvédelmi miniszter, Bartha Károly intézett átíratot a Kormányzó főhadsegédéhez, vitéz Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornokhoz, az „idegen hadseregbeli” tisztek számára adományozandó „Erdélyi Emlékérmek” tárgyában.³² A főhadsegéd 1941. július 29-én kelt válasza szerint, „a Kormányzó Úr Ó Főméltósága a fenthivatkozott átíratban javasoltaknak az Erdélyi Emlékérmek odaítéléshez nem kegyeskedett hozzájárulni”.³³

A kedvezőtlen államfői döntésről értesítették a honvédelmi minisztert, a vezérkari főnököt, helyetteseiket, a H. M. 8. (Ruházati) Osztályt, a Vezérkari Főnökség 4. osztályát, a hadművelési csoportfőnököt.³⁴ A honvédelmi miniszter, 1941. július 1-jén elrendelte, hogy a vonatkozó „legfelső döntést” írásban be kell kérni.³⁵

A későbbiekben is előfordult, hogy német tisztek kértek az „Erdélyi Emlékérmek” viselésére engedélyt. Ezeket a kéréseket azzal, hogy „az már e legfelsőbb döntéssel el van intézve, hogy külföldieknek nem adományozható”,³⁶ elutasították. Megjegyzendő, hogy ez az adott korszakban teljesen szokatlan gyakorlat meglepte a németeket, akik még jóval később is felvetették e témát (pl. a különböző magyar–német kitüntetésügyi tárgyalások során).³⁷

Ha a korabeli, a tengelyhatalmak (de a másik oldal államainak ez irányú azonos gyakorlatára is utalva) esetében a szövetséges, baráti államok irányában érvényesülő emlékérmek- (kitüntetés-)adományozási

gyakorlatot tekintjük át, akkor Horthy Miklós ez irányú döntése érthetetlennek tűnhet. Baráti, szövetséges államok polgárai esetében, különösen ha az adományozó fél valamilyen formában „hálára volt kötelezve”, mindenképpen a tömeges adományozás volt az általános. (Ez természetesen az erdélyi revíziós siker esetében is felmerült.)

E vonatkozásban pl. utalni lehetne a hasonló jellegű és kivitelű, egykorú román „A kommunizmus elleni kereszties hadjárat emlékérem” (Medalia comemorativa „Cruciade Impotriva Comunismului”;

alapítva: 1942. április 1.³⁸), az olasz „Olasz–német afrikai hadjárat érem” (pontos alapítási dátuma ismeretlen [1942. január ?]³⁹), a finn „Északi Front Kereszt” (különbféle változatokban; 1941-től pl. Lappföldi Kereszt stb.)⁴⁰ esetében érvényesülő adományozási gyakorlatra.

Ezeket az emlékérmeket, emlékkereszteket tömegesen adományozták elsődlegesen a német szövetségeseknek (is).

Pandula Attila

JEGYZETEK

¹ Hadtörténelmi levéltár (továbbiakban: HL.) Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM.) iratai 1940. – 8. elnöki osztály 8. tétel – 3440. csomó – 56.013 (eln. 8. osztály) – szerelve: 56.972. (eln. 8. osztály) „Erdélyi Emlékérem alapítása (kihirdetés)” Legfelsőbb elhatározás (másolat) – Budapest, 1940. október 1.

² HL., HM.: iratai 1940. – 8. elnöki osztály 8. tétel – 3440. csomó – 56.013. (eln. 8. osztály) – szerelve: 65.788. (eln. 8. o.) – („Erdélyi Emlékérem alapszabályai”) „Pro domo” Betétív. – Budapest, 1941. március 17.

³ HL., HM. iratai 1941. Elnöki 8. osztály Bév tétel 43. 611. alap és iktatási szám. Az aktában „Pro domo”. – Budapest, 1941. június 26.

⁴ Uo. „Pro domo”.

⁵ Uo. „Pro domo”.

⁶ Uo. I. sz. Betétív a 43.611. Elnöki (B). – 1941. számú ügyirathoz.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo. „Kiadvány” (Fogalmazvány) – Sibrik György alezredes. Budapest, 1941. július 3.

¹⁰ HL., HM. iratai 1941. Elnöki B. osztály Bév tétel – 4034. csomó – 43.611. alap és iktatási szám – A „Transport-Kommandatur” (Budapest Abt. II. a. Az 29 Nr. 942/41. sz. felterjesztése, a Kgl. ung. Zentraltransportleitung) Budapest, 1941. július 5. – németül –; Uo. A M. kir. 101. központi szállításvezetőség 4.107. (közv. hdm. 1941. felterjesztése – Budapest, 1941. július 14.).

¹¹ Uo. „Namentliche Liste in Ungarn eingesetzten Dienststellen und T. O. Pozsony.” (továbbiakban: Namentliche Liste...) Budapest, 1941. július 12. 1.

¹² Uo. Namentliche Liste... Wehrmacht-Transportabteilung Südost – Wien. Budapest, 1941. július 10. 1.

¹³ Uo. Namentliche Liste... Transportkommandatur Budapest. (Budapest, 1941. június 29.) 1–2.

¹⁴ Uo. 2.

¹⁵ Uo. 2.

¹⁶ Uo. 2.

¹⁷ Uo. 2–3.

¹⁸ Uo. 3.

¹⁹ Uo. 3.

²⁰ Uo. 3.

²¹ Uo. 3–4.

²² Uo. 4.

²³ Uo. 4.

²⁴ Uo. 4–5.

²⁵ Uo. 5.

²⁶ Uo. 5.

²⁷ Uo. 5.

²⁸ Uo. 6.

²⁹ Uo. 6.

³⁰ Uo. X-alcsoport részéről „Erdélyi éremre tekintetbe jönnének a Mátyásföldi különleges időjárásjelentő állomástól” (Petrikovics ezredes javaslata) – Budapest, 1941. június 27.

³¹ Uo. „Javaslat”. (Vkm. 7. m. osztály „az Erdélyi Emlékérem adományozására a német különleges repülő csoport részére.) Budapest, 1941. július 4.

³² Vö. HL., HM. iratai 1941. Elnöki B. osztály Bév tétel 43.611. alap- és iktatási szám. – Átirat.

³³ Uo. szerelve: 51.494. Elnöki B. osztály – 273/K. I. 1941. Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornok, főhadsegéd (Magyarország Kormányzójának Katonai Irodája) átirata Bartha Károly honvédelmi miniszterhez. – Budapest, 1941. július 29.

³⁴ Uo. szerelve: 51.494. Elnöki B. osztály – „Pro domo” (az aktában) – Budapest, 1941. augusztus 11.

³⁵ Uo. Kézirat megjegyzés az akta végén. – 1941. július 1.

³⁶ HL., HM. iratai 1942. Elnöki B. osztály Bév tétel 4917. csomó – 11, 417/1942. alap- és iktatási szám, uo. szerelve: 48.043. Elnöki B. osztály 1942. – „Magyar–német kitüntetési viszonylatban német részről felmerült kívánságok.” – 1. számú betétív a 48.043/Elnöki /B/ – 1942. sz. ügyirathoz (A 8/e. osztály részéről) 6. szám.

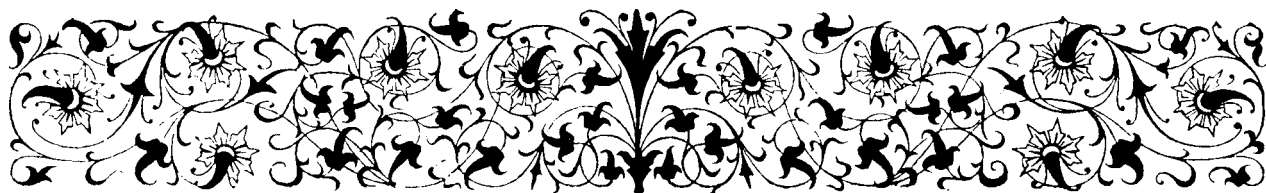
³⁷ Uo.

³⁸ *Kliemann, Kurt Gerhard*: Phaleristik Rumänien. Bd. 1. Berlin (West) 1975. 71–73. (Jc 2 63 51) szám, XII. tábla 18. (előlap) és 19. (hátlap), ill. *Littlejohn, David*: Foreign Legions of the Third Reich. Vol. 4. Poland, the Ukraine, Bulgaria, Romania, Free India, Estonia, Latvia, Lithuania, Finland and Russia. San Jose, 1987. 120–121., 121. elő- és hátlap (a továbbiakban: Littlejohn i. m.), ill. *Purvers, Alec. A.*: The Medals Decorations and Orders of World War II. 1939–1945. Polstead Suffolk, 1986. 114–115. (a továbbiakban: Purvers i. m.), ill. *Safta, Ion-Jipa, Rotaru-Velter, Tiberiu-Merinescu, Floricel*: Decorati romanesti de razboi. 1860–1947. Bucuresti, 1993. („Collectia Militaria” sorozat). 162–163., 166. p. bal oldali, ill. (hátlap); *Stefan, Catone-Neculae, Serbanescu-Dumitrascu, Bedivan*: Romania decorati. 1859–1991. Bucuresti, 1992. 27., 34. szám.

³⁹ *Bender, James Roger–Law, Richard D.*: Uniforms, Organization and History of the Afrikakorps. San Jose, 1986. 201–203., uo. illusztrációk; *Gilner, Heinz–Gillner, Werner*: Der „Sandsturmorden“ für die Afrika-Kämpfer. Die Italienische–Deutsche Feldzugsmedaille Afrika 1942. „Orden und Ehrenzeichen“ Nr. 10. (2. Jhg. Nr. 6.) Dezember 2000. 5–11., uo. illusztrációk; *Uők*: Nachtrag zum Aufsatz der „Sandorden“ für die Afrika-Kämpfer. „Orden und Ehrenzeichen“ Nr. 15. (3. Jhg. Nr. 5.) Oktober 2001. 28–

29., uo. illusztrációk; *Mandry, Horst*: Die Orden und Ehrenzeichen des Dritten Reiches Bd. 4. Die Kampfabzeichen der Luftwaffe Heer und der Kriegsmarine. Hildesheim, é. n. [1987] 16., 245. (előlap), 246. (hátlap), ill. illusztrációk: Pruves i. m. 50–51., színes szalagsávtábla 3., felülről a 3. sor, balra 2. ill. illusztrációk.

⁴⁰ Vö. pl. *Angolia, John R.*: For Führer and Fatherland. I. Military Awards of the Third Reich. San Jose, 1976. 386–387., illusztrációk; Littlejohn i. m. 230., uo. illusztrációk.

AZ ILLÉTFALVAI ÉS SZOKOLYI CSUTOR CSALÁD

(ELSŐ KÖZLEMÉNY)

Csutor család: a középkorban Tolna, majd a kora újkorban Zágráb, a 17. századtól kezdve pedig Zala, továbbá Veszprém, Torna, Gömör, Nyitra, Temes és Pest vármegyei, köznemesi ősökkel büszkélkedő famíliáról – egyetlen utalás kivételével¹ – nem találunk adatokat a hazai genealógiai és családtörténeti irodalomban. A családi hagyatékban a ma is élő egyenes ági leszármazottak által gondosan őrzött családi dokumentumokat áttanulmányozva sem bukkantunk olyan forrásokra, amelyek magyarázattal szolgálhatnának arra: miért „maradt ki” a família a jelentősebb magyarországi nemzetségtani összefoglalásokból.

Érdektelenségről, különösen a család részéről, aligha lehetett szó. Éppen ellenkezőleg. Az 1880-as évek elejéről fennmaradt családi levelezés egyértelműen bizonyítja, hogy a família igenis igényt tartott arra, illetve fő feladatának tekintette, hogy a család akkor élt összes tagjával megismertesse annak régmúlt történetét, s egyúttal azt a késő maradéka hagyományozza. A kutatómunkának energikus kezdeményezője és motorja néhai Csutor Imre, Zala vármegye egykori másodalispánja, majd alispánja volt.² Egyik rokonához, Csutor Sándorhoz, 1884. december elején írott levelében arról számolt be, hogy még ugyanazon év elején már szándékában állt megküldeni a tulajdonában lévő, a család egyik jeles ősenek, Csutor Jánosnak I. Rudolf király által 1584-ben adományozott eredeti armális levél másolatát. Bár ezt az ígéretét egyelőre nem tudja beváltani, de helyett egy szintén a birtokában található, szintén 1584-ben Csutor János részére kiállított, szintén eredeti oklevél kópiájával kíván szolgálni, amelyben egyik középkori ősöknek, nevezetesen „Benedeknek Zsigmond király idejében Illethfalva iránt Ozorai Pipo ellen folytatott perünkről szolló okleveleknek az armalist (...) Rudolftól impetrált János által kért, s részére ki-

adott hiteles transumtuma, melyet Dóczy [Antal] Zala megyei szolgabíró 1754-ben hitelesített”.³ Csutor Imre igen fontosnak tartotta, hogy a család többi tagjai tudomást szerezzenek erről a két, a família történetére nézve igen értékes dokumentumról, amelyek nemességüket egyértelműen igazolják, és azok hiteles másolatát archívumukban bírhasák. Különös tekintettel azokra a családtagokra, akiknek – közöttük Csutor Sándornak is – fiúgyermekkei voltak.⁴

Csutor Imre a következő év elején teljesítette ígéreteit. Egyik leveléhez csatolva megküldte rokonainak a Zsigmond király által a család ősei számára kiállított okleveleknek 1584. évi átiratát, illetve a megerősítését tartalmazó oklevél és a családi armális, valamint néhány 18. századi, szintén családi iratnak (köztük egy Esterházy Pál Antal herceghez intézett folyamodvány, továbbá Zala vármegye nemeseiről 1790-ben készített „lajstrom”) hiteles másolatait.⁵ Csutor Imre nemcsak a család több évszázadra visszanyúló történetének elmélyültebb megismerésére, múltjának behatóbb tanulmányozására és nemességük hiteles számontartására kívánta felhívni rokonainak a figyelmét, hanem arra is, hogy az ősök dicső példája részint kötelezi az utódokat a család hírnevének makulátlan megőrzésére, fenntartására, illetve továbbvitelére, részint pedig büszkeséggel tölthetik el őket elődeik nemes tettei. Csutor erélyesen szembeszállt korának a nemességet ostorozó, lekicsinyló, nemegyszer már-már megvető liberális nézeteivel, öntudatosan hangsúlyozva: nincs abban semmi szégyellni vagy elítélni való, ha valaki nemesi származású és olyan kiváló nemesi őseket mutathat fel felmenői között, mint pl. saját famíliája. „A mostani korszak azon emberei, kik az újabb haladási eszméknek [ti. a liberális ideáknak] majdnem mindenüket feláldozott nemes embereket csipdezni szeretik, az ilyen nemes levelek-

ből, mint a mieink, magtanulhatnak, hogy minő éretnyes tettekkel s keserves szenvedélyekkel kellett megszolgálni az általuk csufosan kutyabőrnek nevezett nemes levelet.”⁶

Ezekből a sorokból nemcsak egy (nemesi) önértében sértett ember panaszos szavai olvashatók ki, de egy olyan, az ország, illetve szűkebb pátriája, Zala vármegye közéletében aktív szerepet vállalt személyé is, aki feltétel nélkül és büszkén vállalta nemesi őseit, akiknek históriáját kizárólag hiteles forrásokból akarta megismerni, illetve megismertetni. Joggal lehetett továbbá büszke arra, hogy időben távoli és közeli felmenői között valóban találhatóak voltak olyan személyiségek, akik tetteikkel méltán rászolgáltak nemességükre, és mindenképpen megérdemlik, hogy múltjuk szélesebb nyilvánosságot kapjon, illetve nagyobb érdeklődésre tarthasson számot.

A források tanúsága szerint a történetét egészen a 14. századig visszavezető Csutor família neve a „csudor”, illetve „csutor”, („csucsor”) névszóból eredeztethető,⁷ melyből a „csutora”, „csutorodik”, illetve a „csucsorodik” szavak is származnak. A „csutor” névszó eredeti alakjában idővel családnévvé vált. A középkori és kora újkori kútfőkben a családnév a legkülönbözőbb formákban, így pl. *Chwdor*, *Chudor*, *Chuthor*, *Chutor* fordul elő.

Az okleveles forrásokban első ízben 1388-ban említik a Csutorok őseit, akik már az Anjou-uralkodók, nevezetesen I. (Nagy) Lajos, Erzsébet királyné és Mária királynő alatt az uralkodó háznak tett hűséges szolgálataik jutalmaként birtokadományban részesültek. Mindez bizonyítottan látszik Zsigmond királynak egy 1388. augusztus 23-án kelt oklevelében,⁸ amelynek tanúsága szerint az uralkodó új adományozás (nova donatio) címén a Tolna vármegye északnyugati csücskében fekvő Illétfalva vagy Illédfalva (Illyédfalva)⁹ nevű birtok (possessio) vagy föld (terra) tulajdonában megerősítette a Csutor (Chudor) család tagjait és rokonait.

Mielőtt magával az oklevélben előadottakkal részleteiben foglalkoznánk, röviden ki kell térnünk az adományozás tárgyát képező birtok vagy föld helyének meghatározására, nagyságára és jellegére. Illétfalva neve a középkori és kora újkori forrásokban *Illethfalua*, *Illethfalwa*, *Illetfalwa*, *Illetfalva*, *Illedfalua*, *Illedfalwa*, *Iledfalwa*, *Ilewdfalwa*, *Illedfew* formákban bukkan fel. Az elnevezés első fele az Illés (régies alakban Ilie, Iliá, Elle, Ille, Illie, Ilées, Ilies, Ilyees) személynév -d képzős származéka. Ez arra enged következtetni, hogy Illétfalva (Illedfalva) egy Illés nevű

személyhez kapcsolható, aki ezt a területet valaha birtokolhatta, vagy személye valamilyen formában vele összefügghet.¹⁰ A név második része ‚falva’) a falu szó egyes szám harmadik személyű birtokos alakja.¹¹ Az 1388. és 1418. évi oklevelekben *birtok-vagy földként* (*possessio seu terra*) említett Illedfalva vagy Illétfalva kisebb falutelepülés lehetett,¹² amely valószínűleg a 13. század második vagy a 14. század első felében keletkezhetett. Ennek azonban ellentmondani látszik, hogy a forrásokban egészen 1388-ig nem találkozunk a faluval, illetve nevével, még a környező települések határleírásai sem szólnak róla.¹³ 1423-ban és 1424-ben Illétfalvát úgy említik, mint amely Ozorai Pipo egyik birtokának, Szokolynak a határain belül feküdt.

Illétfalva kiterjedésére nézve kisebb birtoknak, illetve apróbb településnek számított, amely idővel a szomszéd falvak határaiból válhatott ki. Illétfalván mindössze három sessionalis curia volt, és szántóföldjei (*terrae arabiles*) csupán egy ekealjnyi (mintegy 110–120 hold) területre terjedtek ki. A Csutorok egyike, Illétfalvai Csutor Benedek az 1410-es évek második felében vagy az 1420-as évek elején itt állandó lakhelyet épített magának (és családjának).¹⁴

Az Illétfalvát birtokló Csutorok származásáról, továbbá társadalmi helyzetéről nincsenek információink. Elődeik talán királyi várjobbágyok vagy közszabadok lehettek, akik a 14. században valamilyen módon, talán éppen a királyi háznak tett hű szolgálataik eredményeképpen emelkedhettek Tolna vármegye nemesei közé és tettek szert az Illétfalvának nevezett birtokra vagy földre.¹⁵ Az 1380-as években, az I. (Nagy) Lajos halála után kitört beháborúban az Illétfalvaiak feltehetőleg Erzsébet királyné, Mária királynő és Zsigmond pártját támogathatták és valamilyen nagyúr (Tamásiak, Lackfiak?) szolgálatában állhattak. Ennek köszönhették talán, hogy ugyan a birtokukról vagy földjükéről szóló okleveleket elvették és javaikat királyi jószággá tették, mégis sikerült elérniük az uralkodónál, hogy azokat visszakapják.

Ezt tanúsítja a már fent említett 1388-ban kelt két oklevél. Az egyikben Illétfalvai Gergely fia János a maga és azonos anyától származó (*uterinus*) testvére, György, továbbá atyafiaik (*patrueles fratres*) szintén Illétfalvai Márton fia Mihály, s János fiai: Demeter és Domonkos, valamint Illétfalvai Chudor fia Jakab és Benedek fia Miklós nevében a királyhoz benyújtott kérésében előadta: elődei Illétfalva nevű birtokát vagy földjét békésen birtokolták, illetve jelenleg is

birtokolják, és ezen örökségükben őt és rokonait senki nem háborgatta. Arra kérte tehát Zsigmondot, hogy az említett birtokot számukra adja vissza. Jóllehet Illétfalva az oklevél szerint királyi jog alá esett, sőt időközben valamilyen okból a rá vonatkozó okleveleket az Illétfalvaiaktól elvették, illetve ők azt elveszítették, a király az Illétfalvaiaknak a királyi ház, nevezetesen Erzsébet királyné, Mária királynő iránt és iránta tanúsított hű szolgálataik fejében (azaz a trónharcokban őket támogatták) Illétfalvát új adomány (*nova donatio*) címén nekik adományozta. Egyúttal Zsigmond levélben arra utasította a fehérvári keresztesek konventjét, hogy bizalmas emberei, nevezetesen Zemchei Tamás (Thomas de Zemche), Pályi András (Andreas de Paly) és Tuli Imre (Emericus de Twl) közül valamelyikkel testimonium végett a konvent által kiküldendő megbízott-járja be személyesen Illétfalva területét és az azzal határos, illetve szomszédos falvak/birtokok népeivel együtt iktassa be az Illétfalvaiakat annak tulajdonába.¹⁶ A birtokba iktatást Tuli Imre és a konvent kiküldöttje, Balázs végezte el. Ők 1388. augusztus 19-én megjelentek Illétfalván, és miután a birtokba iktatásnak senki nem mondott ellen, a királyi ember *nova donatio* címén beiktatta a tulajdonosokat, illetve örökösöket. A jogi aktusról a székesfehérvári konvent néhány nappal későbbi levelében számolt be a királynak, aki oklevélben erősítette meg az új adományozás tényét.¹⁷

Illétfalvát és a hozzá tartozó földeket a Csutorok mintegy másfél évtizeden át háborítatlanul és békésen birtokolták. 1403-ban azonban veszélybe került tulajdonjoguk a település felett. Ekkor ugyanis Zsigmond leghűségesebb embereinek egyike, az ellene szerveződő bárók leverésében döntő szerepet játszó Ozorai Pipo (Filippo Scolari) testvérével, Mátéval együtt adományként megkapta a királytól a Tolna vármegyei Ozorát, valamint az Illétfalva földjét is magába foglaló Szokolyt, továbbá Endrédet, amelyeket Zsigmond a királyi kápolna-ispánság javaiból szakított ki Pipo és fivére számára.¹⁸ Félő volt, hogy az adományozott birtokok határain belül fekvő Illétfalva szintén Pipo kezére kerülhet.

Talán éppen ez a félelem indíthatta az Illétfalvai Csutorokat arra, hogy újabb másfél évtized elteltével a király elé járuljanak és tulajdonjogukat az ősi jogon bírt és nyert Illétfalvára és területeire ismét *nova donatio* címén Zsigmonddal megerősíttessék. De létezett ennél egy lényegesen „nyomósabb”, illetve kézenfekvőbb érv is: a király ugyanis 1405-ben kiadott

dekrétumában elrendelte, hogy az említett év április 24-étől számított egy esztendőn belül ellenőrzés és az új királyi nagypecséttel való esetleges megerősítés végett minden királyi és királynői oklevelet be kell mutatni, melyeket 1382 után bocsátottak ki, illetve melyeket I. (Nagy) Lajos csupán a titkos pecsétjével látott el. Az Illétfalvai Csutorok azonban, úgy tűnik, sokáig nem nagyon siettek okleveleiket bemutatni. Talán mert birtokjogaikban senki sem háborgatta őket, vagy talán mert egy befolyásos pártfogó védelmét élvezték. Mindezek azonban csak feltételezések. Mindenesetre tény, hogy 1418-ban olyan „kényszerhelyzet” állhatott elő, hogy végül mégis szükségét érezték a három évtizeddel korábbi birtokadomány megerősítésének.

A család nevében az erről szóló folyamodványt Illétfalvai Csutor (Chudor de Illethfalua) fiának, Jakabnak a fia, Benedek terjesztette a király elébe maga és fraterjei, nevezetesen Illétfalvai Miklós fia Domonkos és Demeter fia János nevében. Miután Benedek bemutatta az 1388. évi két oklevelet, azaz a *nova donatió*ról szólót és a fehérvári keresztesek konventje által kiállított pátenstevelet, amelyek közül az egyiket Zsigmond korábbi nagyobb pecsétje volt látható, s arra kérte a maga és rokonai nevében a királyt, hogy az 1388. évi *nova donatió*t számukra erősítse meg. Zsigmond újra meggyőződően Illétfalvai Csutor Benedek és rokonainak töretlen hűségéről és alattvalói engedelmességéről, átírta az oklevél hátlapján az 1388-ban kelt oklevelet, és Illétfalva nevű birtokukat vagy földjüket új adományul adta nekik. Egyúttal minden tekintetben jóváhagyta a fehérvári káptalannak 1388. augusztus 12-én Budán kelt parancsára elvégzett birtokba iktatást.¹⁹

Ez az újabb megerősítés azonban – úgy tűnik – nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy a Csutorok békességben élhessenek Illétfalván. A szomszédos településeket, Szokolyt és Endrédet bíró Ozorai Pipo és a Csutorok között feltehetőleg többször támadhattak viszályok az Illétfalvát körülvevő földek vagy határainak hovatarozása miatt. Ezt látszik alátámasztani az az 1423-ban kitört ellenségeskedés, amelynek következményeként Ozorai Pipo nevében egyik embere Henei Tiburc (Tiburtius de Hene) pert indított Illétfalvai Miklós fia Domonkos és Illétfalvai Kövér (Kewer) István ellen. A perről tudósító oklevél tanúsága szerint Pipo azt sérelmezte, hogy az időközben elhunyt Illétfalvai Csutor Jakab fia, Benedek saját birtokainak (Szokoly és Endréd) határain belül állandó lakhelyet létesített és azon állandó portiót bírt,

amelyet Illétfalvai Csutor Miklós fia Domonkos és Illétfalvai Kövér István Illétfalvai Csutor Benedek halála után közösen birtokoltak. Csutor Domonkos és Kövér István ügyvédjük, Weelchi László a szekszárdi káptalan ügyvédvalló levelével a királyi különös jelenléti bíróság elé járulván ellentmondtak Pipónak, hangsúlyozva, hogy Illétfalvai Csutor Jakab fia Benedek Szokol és Endréd területén soha nem épített állandó lakhelyet, s így nem is lakhatott ott, továbbá a kérdéses földön semmiféle portióval nem rendelkezett. Ugyanis az a birtokrész, ahol Illétfalvai Csutor Benedek lakott, illetve melyet bírt, nem Szokolhoz vagy Endrédhez tartozott, illetve tartozik, hanem Illétfalva része. Ezt a tényt Illétfalvai Csutor Domonkos és Kövér István a birtokukban lévő oklevelekkel igazolni tudják és készek azokat bemutatni. Pipó meghatalmazottja útján felszólította Illétfalvai Csutor Domonkost és Kövért, hogy a következő évben (1424. augusztus 1.) jelenjenek meg a szekszárdi káptalannál az említett oklevelekkel és bizonyítsák be: valóban ők Illétfalva birtokosai. A káptalan egyidejűleg kötelezte a Pipót az ügyben képviselő Henci Tiburcot, hogy szintén mutassa be azokat az okleveleket, amelyek szerint a Pipó két birtokának területén belül fekvő Illétfalva valóban az ő tulajdona. Pipó ügyvédjé két oklevéllel próbálta bizonyítani állítását.²⁰

Miután Illétfalvai Ambrus Illétfalvai Csutor Domonkos és Kövér István nevében a megjelölt időpontban bemutatta a királyi kettős függőpecséttel ellátott 1418. május 9-i oklevelet, amelyben az 1388-ban kelt két oklevél is benne foglaltatik, egyértelműen bizonyítást nyert, hogy Illétfalvát annak tulajdonosai, ti. az Illétfalvai Csutorok régóta és örökös jogon bírták és bírják, Zsigmond király a feleket békülésre szólította fel. Az adománylevelek bemutatása után Pipó elismerte, hogy az általa „birtokrész”-nek nevezett Illétfalva összes haszonvételeivel és tartozékaival együtt Illétfalvai Csutor Domonkost és Illétfalvai Kövér Istvánt s örököseit illeti meg, a maga lelki üdvéért arról lemondott. Zsigmond ezek után ismét elismerte az Illétfalvai Csutorok tulajdonjogát a kérdéses terület fölött, amelyet pátensevélben rögzített, s amelyet távollétében Albeni János királyi főkancellár, zágrábi püspök erősített meg és látott el saját pecsétjével.²¹

A 15. század első felében az Illétfalvai Csutor családról, illetve tagjairól több mint két évtizeden át hallgatnak a források.²² Csak 1446-ban bukkannak fel ismét a kútfőkben, nevezetesen: egy a Tolna vár-

megyei Csernelen, Tolna vármegye magisztrátusa által Hunyadi János kormányzó utasítására 1446. augusztus 22-én lefolytatott törvényszéki vizsgálat alkalmával számos tanút, köztük Illétfalvai Mátét (Matheus de Illedfalwa) és Illétfalvai Balázst (Blasius de Illedfalwa) idézték meg.²³ Ők minden bizonnyal az Illétfalvai Csutorokkal lehettek atyafiságban, akik 1451-ben ismét felbukkannak a forrásokban, nevezetesen: Illétfalvai Csutor Demeter és Illétfalvai Csutor István (Demetrius Chuthor de Illedfalwa, illetve Stephanus Chuthor de Illedfalwa), továbbá Demeter testvére, Csutor András (Andreas Chuthor) Garai László nádor megbízásából mint nádori emberek képviseltették magukat a szomszédos Endréd néhány birtokosával együtt Peködi (Pekewdi vagy Pokudi) Kövér Miklósnak és feleségének, valamint fiainak a Tolna vármegyei Peköd (Pokud) birtokon található háztelek tulajdonába történt hivatalos beiktatáson.²⁴ Illétfalvai (Illedfalvai) Csutor Demeter feltehetően azonos azzal az ugyanezen nevet viselő személlyel, aki királyi emberként (homo regius) 1465-ben részt vett egy Tolna vármegyei birtokbaiktatáson, melynek során Miklós vajda jegyzőjét Barehi, másképpen Kezevi (Keszői) Albert mestert bevezették Velykei László Tolna vármegyei Papi (Papy) és Kezev (Kesző) lévő részeibe.²⁵

A 15. században ez az utolsó kútfővel igazolható adat, amely az Illétfalvai Csutorokról megemlékezik. Ezt követően sajnálatos módon majdnem egy évszázadon át hallgatnak róluk a történeti dokumentumok.²⁶ Mi történt velük, meddig éltek Tolna vármegyei birtokukon, képesek voltak-e azt megőrizni; hova, az ország mely részére vetette őket később a sors? Megannyi kérdés, amelyekre egylőre források hiányában nem adhatunk választ.

A család hosszú időn át homályba vesző tagjaival ellentétben bőségesen dokumentálható az Illétfalvai Csutorok legkiemelkedőbb, jelentős katonai karriert befutó és fontos hivatali tisztségeket viselő, illetve betöltő, a család számára armálist és nemesi címet szerző tagjának, Illétfalvai Csutor Jánosnak az élete. Csutor János jeles tehetségével és lankadatlan szorgalmával szinte az ismeretlenségből bukkant és emelkedett fel I. Ferdinánd, I. Miksa és I. Rudolf királyok uralkodása idején. Ragyogó pályafutásában meghatározó szerepe volt Draskovich György pécsi, majd zágrábi püspöknek, kalocsai érseknek, győri püspöknek és adminisztrátornak, királyi főkancellárnak, akit familiárisaként Csutor János hűségesen és teljes odaadással szolgált közel három évtizeden keresztül.²⁷

Armálisának tanúsága szerint az „ősregi nemesi családból” származó Csutor János apja katona volt. Hogy ki volt ő, hol és mikor, milyen rangban teljesített szolgálatot, minderről nem kapunk a nemeslevélből információkat. Ismert viszont, hogy János nevű fián kívül még két lánya volt, nevezetesen: Csutor Katalin és Csutor Klára. Az előbbi Vajda István, az utóbbi Orbai Miklós, Orbai Kristóf fiának a felesége lett.²⁸ Mindkét házasságból egy-egy leánygyermek (Borbála, illetve Anna) született. Csutor Klára megözvegyült és ismét férjhez ment. Második férjének nevét nem ismerjük.²⁹

Hasonlóképpen nem ismert számunkra, hol és mikor látta meg a napvilágot Csutor János. Születési idejét 1540-re vagy az 1540-es évek első felére tehetjük. Kb. 16–18 éves lehetett, midőn kb. 1558-ban Draskovich György szolgálatába szegődött. Az ifjú Csutor úgy tűnt, hogy kezdetben nem kívánt atyja nyomdokaiba lépni, azaz nem akart magának katonai pályát választani. Inkább a „szabad művészetek” művelésének szentelte tehetőségét. Többet sajnos nem tudunk meg tanulmányairól és iskoláiról. Minden bizonnyal középszinten jól megtanulhatott latinul és talán még németül is, mely nyelvtudásának a későbbiekben jó hasznát vette. Annak érdekében, hogy tanulmányait folytathassa, továbbá „a külföldi országok tudományait és nyelveit, erkölceit és szokásait jobban megismerje”, felajánlotta szolgálatait Draskovich György, akkori pécsi püspöknek, aki felkarolta a tehetséges ifjút és támogatta tanulmányait. Midőn pedig I. Ferdinánd Draskovichot királyi követként az 1561-ben Tridentben összeülő zsinatra küldte,³⁰ ő magával vitte egyik leghűségesebb tanítványát és familiárisát, Csutor Jánost, aki 1561. januárjától 1563. decemberéig, a zsinat befejezéséig ura mellett maradt. Csutor minden valószínűség szerint újabb tudományos ismeretekre tett szert, nyelvtudását is alkalma volt elmélyítenie.

I. Ferdinánd Draskovichot még tridenti tartózkodása idején, 1563. november 19-én zágrábi püspökké nevezte ki. A főpapot új székhelyére követte az ifjú Csutor, és ura őt hív szolgálati jutalmául, és egyúttal rátermettségét is bizonyítandó, hamarosan (talán már a következő év elején) püspöksége egyik fontos végvárának, Ivanicsnak a várnagyává nevezte ki. Csutor János a várat nemcsak vitézül védelmezte a Szlavónia földjeit gyakran zaklató és prédáló török martalóc csapatokkal szemben, de katonáival és más csapatokkal együtt 1565-ben (vagy 1566-ban) rátámadt a nagyobb számú törökökre, és őket a Körös vármegyei

Monoszló vára alatt három ütközetben megverte, melyekben két előkelő török tisztet, a martalóc csapatok vezéreit, nevezetesen Radmonacot (harambasi) és Veliát foglyul ejtette. Ezt követően, miután a törökök által megszállt Pozsega vármegyei Pakrac mezővárost felgyújtotta, a szintén Pozsega vármegyei Szirácnál más királyi csapatokkal egyesülve legyőzte Szinán bég seregét. Ebben a csatában derekasan és vitézül harcolva elfogott és vezére elé vitt egy Behram nevű török szpáhit.

Draskovich György Csutor Jánosnak e vitézi tetteit azzal jutalmazta, hogy miután őt 1567-ben I. Miksa király horvát-szlavón bánná nevezte ki, élve a ráruházott hatalommal és jogokkal, még ugyanebben az évben kedves hívét a Zágráb vármegyei Gradec várának várnagyává tette meg és alája ötven lovast rendelt. Csutor János nemcsak távol tartotta a törököt a vártól és környékétől, de katonáival gyakran a távolabb prédáló martalóc csapatokat is vitézül megtámadta. Így pl. a sziráci törökökkel vívott ütközetben annak egyik vezérét, Demerhan odabasit (egy kisebb török csapategység vezetőjét) foglyul ejtette, csapatát pedig megfutamította. 1568-ban a Gradechez tartozó földeken garázdálkodó törökökkel bocsátkozott csatába, akiket előbb megfutamított, majd üldözőbe vett. Balszerencséjére a visszaforduló törökök felülkerekedtek csapatán. Bár ő vitézül harcolt, de a monoszlói aga lándzsájával háromszor is súlyos sebet ejtett rajta. Csutor János leesett lováról, mely megtaposta. A több sebből vérző, magatehetetlen vitéz katona az ellenség fogságába került.

A törökök Csutort előbb különböző helyekre hurcolták, majd Konstantinápolyba (Isztambul) szállították, ahol II. Szelim színe elé vitték, aki őt börtönbe vettette. Csutort súlyos sztambuli rabságából, valószínűleg váltságdíj lefizetése után, amely feltehetőleg szintén Draskovich Györgynek volt köszönhető, feltehetően már 1570-ben kiszabadult és ismét bekapcsolódott a török elleni harcokba, melyeket a főpap a horvátországi és szlavóniai területek védelmében vívott a következő években.

Draskovich visszahelyezte Csutor Jánost korábbi tisztségébe, azaz a gradeci vár élére. Gradec várnagyaként vett részt Rátkay Péter és Geszti Ferenc csapataival együtt abban a portyázásban, amelynek során Pozsega felől a Körös vármegyei Sabnica (Xabnica)-Szentivánnál rátámadt az ott táborozó török seregre. A sokáig kétes kimenetelű csatát Csutor János hősiessége döntötte el, aki oroszlán módjára küzdve megölte a török vezért, Heder (Hizir) aga fiát, Husszain agát. Csutor Já-

nos vitézségét az udvar azzal honorálta, hogy ismételten Draskovich támogatását élvezve, őt 1573-ban a Zágráb vármegyei Hrasztovica várának várnagyává és udvarbírájává tette meg az időközben (1573-ban) elhunyt gróf szluni Frangepán Ferenc helyére.

Ezt a várat és környékét a török állandó rettegésben tartotta, és Bécs jónak látta, ha egy olyan embert állít e fontos végvár élére, aki korábbi tetteivel már többször bizonyította rátermettségét. Csutor János meghálálta az udvar és ura, Draskovich bizalmát: több hónapon át nemcsak sikeresen védelmezte a várat a törökkel szemben, de a kapitányi teendőket is magas színvonalon látta el. 1575-ben mintegy 900 főből álló boszniai török martalóc sereg tört be a Hrasztovica körüli földekre, akikre 57 lovasával a vár és a közeli Petrina folyó közötti területen rátámadt, és a déltől szürkületig tartó ütközetben, – bár lova kidőlt alóla, gyalogosan küzdött tovább – több törököt megölt, illetve megsebesített. A várba visszavonulva, annak fokára hét török levágott fejét függesztette, és az általa legyőzött török Deli Mehmed ruházatát ajándékként elvitte urának.³¹ Vitézségét Draskovich azzal ismerte el, hogy várnagyként Kesző (Várkesző) nevű várát bízta rá. Miután pedig Draskovich 1578-ban győri püspök lett, Csutor János követte őt, ahol ura őt a püspöki udvarbírájává nevezte ki.³² Győrben, ahol Csutor egészen 1586 végéig szolgálta urát, alkalma nyílt arra, hogy a polgári életben is bizonyítsa képességeit és rátermettségét.

Csutor vitézségét és hősiességét a törökkel vívott csatározásokban, továbbá ifjúságától fogva az irányában tanúsított feltétlen és odaadó hűségét, önzetlen szolgálatait és a zágrábi püspökségért tett kiváló szolgálatait Draskovich igyekezett többször is méltóképpen honorálni. Saját Zágráb vármegyei birtokaiból a gradeci várához tartozó Fintincs (Fintinch/Fintinć) nevű egész praediumot, amely valaha Gregorjáncz András litteratus tulajdonában volt, és amely annak halála után Draskovichra szállt, összes használati jogával és minden tartozékaival együtt 1575-ben Csutor János kapitánynak (*capitaneo nostro*) és örökösének adományozta.³³ Draskovich ezt a birtokadományt a következő évben (talán Csutor János saját kérésére) egy újabb adománylevelében megerősítette.³⁴ 1578-ban a főpap a fent említett hűséges szolgálatait és katonai érdemei jutalmaként újabb birtokokat adott Csutor Jánosnak, mégpedig szintén gradeci váruradalmából kiszakítva, nevezetesen (Malirezovics) egész praediumot, amely Fintincs része volt.³⁵

Csutor János, még mielőtt Draskovichtól birtokadományokban részesült, 1571-ben kötött házassága

révén kisebb birtokok tulajdonába jutott. Armálisának tanúsága szerint 1571. január 25-én feleségül vette az ősi horvát nemesi családból származó vehreikai Beriszlavich/Beriszlavics (Berislavić) István özvegyét, Budáchky/Budácsky (Budački) Ilonát. Egyidejűleg gyámsága alá vonta felesége előző házasságából származó kiskorú gyermekeit, Beriszlavich Istvánt és húgait, Beriszlavich Annát (későbbi Voikovich/Voikovics-Vojković Mihálynét) és Beriszlavich Katalint (későbbi Bedekovich/Bedekovics-Bedeković Istvánét).

Csutor János a Szlavóniában szerteszéjjel található, részint zálogba vetett, részint adósságokkal terhelt Beriszlavich-birtokokat³⁶ peres úton nemcsak megoltalmazta, az elzálogosított birtokokat pedig visszaváltotta és adómentessé tette, de birtokait újabakkal is gyarapította.³⁷ Ezeket hosszú és kitartó munkával, valamint hozzáértő gazdálkodással fel is virágoztatta. Gyámfiának, akit Zágrábban, Szombat helyen és Csepregen iskoláztatott, majd a bécsi egyetemre küldött, gondját viselte, az őt megillető vagyont pedig növelte. Hasonlóan gondoskodott nővéreiről is.³⁸ Időközben bécsi tanulmányai idején az ifjú Beriszlavich István költekező életmódot folytatott, kártyaadósságokat halmozott fel. Csutor mintegy 2000 forintot áldozott mostohafia költségeinek fedezésére és adósságainak törlesztésére.

Hogy a további haszontalan pénzköltésnek elejét vegye, Csutor a győri káptalan előtt gyámfiával kötött szerződés értelmében kötelezte őt arra, hogy a nevezett összeget, midőn Beriszlavich István a felnőtt kort eléri és birtokait saját tulajdonába veszi, fizesse neki vissza. Az ifjú Beriszlavich könyörgésre fogva a dolgot és megjavulására téve ígéretet, arra kérte mostohaapját, hogy a visszafizetendő summát csökkentse 900 forintra. Csutor hosszas gondolkodás után hajlott erre és végül 800 forint kifizetésében egyezett meg mostohafiával, aki egyúttal kötelezettséget vállalt arra, hogy miután önálló háztartással bír, köteles majd Csutor Jánost mérsékelt kiadások mellett örökre eltartani. Amennyiben pedig a 800 forintot nem fizetné meg, ezen összeg erejéig birtokait és javait Csutor mindaddig birtokolhatja, amíg adósságát valóban nem rója le. Ha pedig Beriszlavich István időközben elhalálozna, és birtokait lefoglalnák, azok jövedelméből Zágráb vármegye alispánja köteles Csutor Jánost és családját 2000 forint erejéig hiánytalanul kárpótolni. Mindaddig, amíg ez nem történik meg, Csutor a saját kezén tarthatja Beriszlavich István birtokait és javait, amelyekről az összeg kifizetése után Csutor

automatikusan le fog mondani. A szerződés kimondta azt is, hogy ha Csutornak Budáchky Ilonától nem születne örököse, és így utód nélkül halna meg, a 800 forint tartozást Beriszlavich István testvérei követelhetik tőle. Amennyiben viszont mégis lenne örököse, ezen summát az utódnak kell kifizetni.³⁹ Ez utóbbi feltételek teljesítésére nem került sor, mivel Beriszlavich, miután nagykorúságát elérte, megkapta az örökös jogon neki járó birtokokat és javakat, teljesítette kötelezettségét, azaz hiánytalanul visszafizette adósságát.⁴⁰

Csutor Jánosnak az 1570-es évek közepén véghezvitt nagyszerű katonai tettei, Draskovich György győri udvarában teljesített sikeres hivatali szolgálatainak híre a bécsi udvarba is eljutott, amely bizalmával tüntette ki őt. Csutor élve ezzel, nemcsak hírnevét kívánta öregbíteni, de szeretete volna egyszersmind birtokainak számát is gyarapítani. Mindenekelőtt családjá ősai Tolna vármegyei birtokát szerette volna visszaszerezni és vele együtt az Illétfalvai előnév használatát a maga és familiája számára biztosítani. Ezzel együtt persze újabb birtokokra is szert tenni, elsősorban az Illétfalva szomszédságában vagy ahhoz közel eső területeken. Ezt az elgondolását bizonyítja az az 1582-ben kelt és I. Rudolf által *nova donatio* címen kiadott oklevél, amelyben a király Csutornak a szokoli járásban fekvő Illétfalvát (Illedfew-Illedfalwa), a Tamási melletti Bezned (Beznyed) falut, továbbá a szomszédos Szokolendréd és a Felsőireg közelében, Ozorától délnyugatra fekvő Peköd (Pekewd/Pokud) birtokokon néhány birtokrész adományozott.⁴¹ Az adománylevél indoklása szerint Csutor ezeket a birtokokat azokért a hőstettekért kapta, melyekkel a török bosszújától sikerült őseit és ősei javait megvédelmeznie. Ezen ősi birtokokra Csutor János már csak azért is jogosult, hangzik további indoklásként, mivel hiteles oklevelekkel igazolta, hogy az említett birtokok elődei tulajdonában voltak. A fentiekből kiviláglik, hogy Csutor ősei jöllehet csak Illétfalva birtokosainak mondhatták magukat, és a tulajdonában lévő, az elődöktől rámaradt oklevelekkel csupán ezt tudta bizonyítani, de – talán ismét nagyhatalmú urának, Draskovich Györgynek a hathatós támogatásával és közbenjárásával – sikerült elérnie, hogy az említett, akkoriban feltehetően gazdátlan birtokok, illetve birtokrészek is a kezére jussanak.

Ezt az adományozást Csutor János a következő évben (1583) egy újabb, szintén a király által kiadott adománylevélben megerősíttette.⁴² Ebben az adománylevélben Csutor János előneveként már a Szokolyi (de Zokol) szerepel. Jöllehet a Csutorokat, mint azt az Ozorai Pipóval folytatott per is igazolja, a szomszédos két település, Szokoly sohasem illette meg, de valószínűleg a török hódoltság idején elpusztult Illétfalva időközben teljesen Zokol (Szokoly) részévé vált, s Csutor János jogosultnak érezhette magát a régi birtokot bekebelező Szokoly falu után a „Szokolyi” előnév felvételére és használatára, és ez a számára adott privilégiális oklevelekbe is belefoglaltatott a következő formában: „Johannes Chutor de Zokol”, továbbá „Johannes Chuthor de Illetfalwa aliter Zokol” vagy „Johannes Chuthor de Illetfalwa alias de Zokol”. Később mind az Illétfalvai, mind pedig a Szokolyi predikatumot együtt használta, a következőképpen: „Johannes Chutor de Illetfalwa et de Zokol”.⁴³ Utódai előnevében majd szintén ez az összetett alak szerepel.

Sikerein „felbátorodva” Csutor 1584-ben – minden bizonnyal ismét Draskovich segítségét élvezve – az ősi birtoknak, Illétfalvának családjára történő átruházásáért folyamodott az uralkodóhoz. Ennek érdekében bemutatta a pergamenre írott, egyrészt Zsigmond által kiadott két privilégiális oklevelet, rajtuk a király zsinóron függő, hiteles kettős pecsétjével, másrészt pedig Zsigmond kancellárjának, Albeni János zágrábi püspök és kancellár pecsétjével ellátott fassionalis levelet. Ezeket, azaz a fent már ismertett 1388., 1418. és 1424. éveket, saját szavai szerint Csutor János elődeitől örökölte meg, amelyek a Csutorok ősi birtokjogát igazolták Illétfalvára. Ezeket az okmányokat I. Rudolf belefoglalta abba az adománylevelébe, amellyel örökös jogon és véglegesen Csutor Jánosra s mindkét nembeli utódaira ruházta Illétfalvát.⁴⁴ (Megjegyeznénk, hogy a későbbi időkben, midőn a Csutoroknak nemességüket igazolniuk kellett, az armális levél mellett mindenkor ezt az átírt oklevelet vagy annak hiteles másolatát mutatták be a hatóságoknak és nem az eredeti, *nova donatio*król szóló leveleket.)

Csutor János nyilvánvalóan ismételtén Draskovich támogatását élvezve nem sokkal később elérte az udvarnál, hogy még ugyanabban az évben saját maga és családjá részére nemesi címet és armálist kapjon.⁴⁵ A nemeslevél adományozásában az indoklás szerint a nemesi ősökkel büszkélkedő Csutor János az uralkodóhoz és a haza, azaz a Magyar Királyság iránti hűségéről, állhatatosságáról mind vitézi (katonai) érdemeivel, mind ura, Draskovich György melletti hív szolgálatairól már régen ékes tanúbizonyságot tett, és remélhető, hogy Csutor János személye és hasznos

igyekezetei, példamutató szorgalma és magatartása a jövőben is követésre méltók lesznek. Megérdemli fentiekén kívül az armálist Csutor János őseinek és elődeinek fényes hírneve miatt is, akik hűségük jutalmául a korábbi magyar királyoktól már nemességet szereztek. Ezt a nemességet I. Rudolf a Csutor János számára az 1584. július 4-én Prágában kiállított armálisban mintegy megújítani kívánta. Azaz azt, ahogy arra már Zsigmond fent idézett oklevelei utalnak, a Csutorokat már a 14. században a nemesek között tartották számon, és nemességüket a következő évszázadokban is folyamatosan megőrizték.

Az armális nemcsak tartalmával tűnik ki az egykorú nemeslevelek közül, ti. abba részletekbe menően, belefoglalták Csutor János élettörténetét, továbbá az családjáról is számos érdekes információval szolgált, de kiállításával, illetve formájával is. A hagyományos, általában egy nagyobb alakú pergamenre vagy papírra írott armálisoktól eltérően könyvalakú nemeslevélről van szó, amelynek szövegét hat, gazdagon díszített pergamenre írták, színes zsinórral összefűzve. A 16. században a Habsburg uralkodók a Magyar Királyságban a címerek szerkezetében és stílusában a német heraldikai szokásokat tartották szem előtt, de „az armálisok külső kiállításában követték a magyar kancelláriai gyakorlatot”.⁴⁶ Csutor János nemeslevelének esetében az udvar eltért a magyarországi gyakorlattól, és német stílusú armálist állíttatott ki számára. A nemeslevél utolsó lapján I. Rudolf nagy birodalmi viaszpecsétje függ.

Az armális latin nyelvű szövege a következő:⁴⁷

[NOS] Rudolphus Secundus Dei gratiae electus Romanorum imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohaemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Haliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc. rex. Archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, dux Lucemburgae, ac Superioris et Inferioris Silesiae, Virtembergae, et Theckae, princeps Sueviae, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi, et Goritiae, landgravius Alsatae, Marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum, Burgoviae ac Superioris et Inferioris Lusatae dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. Tibi fideli nostro egregio Joanni Chutor de Illethfalva alias de Zokol. Salutem et gratiae erga te nostrae caesariae et regiae

continuum incrementum. Non dubium est consummatam virtutem ut animo ita opere constare: nec satis est virtutem esse ut virtus est, nisi et opere eluceat et fulgore suo in oculos hominum incurrat. Quod quidem satis probare videtur rerum omnium habitudo, quarum peculiare est et quid scit, et cujus vigoris patefacere. Sic generosus equus ex motu et agilitate, arbor ex fructu, miles ex rebus praeclare gestis, homo ex opere et virtutum usu clarescit: sane res omnis nisi in actus erumpat torpescit et segne plane ac mutum est, quod sui vigorem in lucem non edat, non efferat, non educat. Quod cum ita sit et te Joannem Chutor ex antiqua nobili familia, parentibusque militaribus ortum esse intelligamus, atque illud imprimis tuam apud nos commendat personam quod majorum tuorum virtutem secutus otium ac desidiam exosus primam aetatem liberalibus disciplinis consecraris, iisque apprime ex cultus ad majora te, virtute te stimulante, animum adjeceris, et in ipso juventutis tuae limine exterarum regionum studio, morumque et linguarum quibus diversae nationes utuntur desiderio captus, ut facilius ea assequi posses in aulam fidelis nostri reverendissimi Georgii Draskovith archiepiscopi Colocensis et tunc episcopi Quinqueecclesiensis te contuleris, ipsumque ad generale Concilium Tridentinum quod anno domini supra millesimum quingentesimo sexagesimo secundo celebratum est, cui dictus dominus tuus nomine regis Hungariae a pientissimo et orthodoxo quondam imperatore et rege Ferdinando domino avo et predecessore nostro observandissimo sanctissimae memoriae ablegatus interfuit, secutus, per integrum biennium ut fidelem dominique sui amantem et observantem servitorem decet alacriter inserviando astiteris, et non contemnenda, aeternaque memoria digna illic videris, audieris et expertus sis. Postquam autem finito concilio cum eodem domino tuo, qui propter labores innumeros et res bene gestas durante adhuc Sacro Concilio ex speciali praefatae quondam Sacratissimae Caesariae Majestatis clementia episcopatu Zagrabienis in regno nostro Sclavoniae existente donatus et renumeratus fuit, Zagrabiam civitatem nostram regiam reversus esset, aetate jam maturiore succedente praefecturam castris episcopalis Ivanichensis loci finitimi ab eodem tuo domino, fidelibus tuis servitiis id exigentibus obtinere merueris. Quo quidem in officio ea versatus es solertia, et vigilantia ut immanissimorum Christiani nominis hostium Turcarum viribus spretis, qui ditionem illam nostram quotidianis fere excursionibus infestare conserverant, te tum cum subjectis tibi militibus, quam aliorum etiam conjunctis agminibus in illos conferre,

manusque cum eis multoties conservare non formidaveris, ac sub arce Monozlo tribus preliis, insignibus duobus Turcis Harambassa Radmonocz et Welia, profligato illorum exercitu tunc captis, et aliis etiam ex post stratagematibus interfueris, civitateque Pakercz igne consumpta, et Szynanbegho apud Szyracz per exercitum regium profligato, tunc viriliter cum illis dimicans unum Turcam insignem Behram szpahy vocatum captum, in conspectum capitaneorum attuleris, sicque non contemnem dum virtutis tuae militaris specimen edideris. Quo supradictus Georgius Drascovith dominus tuus, qui anno sexagesimo septimo regnorum nostrorum Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae banatum adeptus fuit, permotus, te ad majora sic exigentibus tuis meritis evehere et praefecturam castrorum Gradecz in eodem regno nostro Sclavoniae existentis, concedere, tibi que capitaneatum banalem quinquaginta equitum conferre non dubitavit, ubi in primo officii tui limine cum militibus tuis Thurcas Szyraczenses aggressus, profligatis illis insignem Turcam Demerhan odabassam viriliter cepisti. Sequenti post anno, cum Turcae circumjacentes arcis Gradecz agros depopulati fuissent, illosque insecutus esses, prelio cum illis commisso, malo infortunio ab ipsis profligatus, in durissimam illorum captivitatem, edito tamen prius infracti et fortis animi tui specimine Monzlaviensi aga Huszayn graviter vulnerato, tribusque hastis simul in te directis, ex equo detrusus incidere, et in diversis locis detentus, tandem Constantinopolim deductus, principi Turcarum Zelimmo, Zulimani filio praesentatus, carceres Galatentes, ut fortis athleta, pro patria, aris et focis pertuleris: tandem Dei beneficio eliberatus, cum pristino tuo decori, officio scilicet et capitaneatui, per supradictum tuum dominum restitutus fuisses, a studio virtutisque militaris exercitio non desinens, cum certis capitaneis Sacrae quondam Caesareae ac Regiae Majestatis, domini et genitoris nostri colendissimi, felicissimae reminiscen-tiae, magnificis videlicet Petro Ráthkay, et Francisco Gezthy copiis conjunctis Thurcas de Posega apud Sabnycza ZenthIván aggressus sis, et postquam diu Marte dubio dimicatum esset, ut leo magnanimus Huszain agam filium Heder agae viriliter prostraveris et interemeris. Decursu autem temporum, cum nos per Dei gratiam regni istius nostri Hungariae praedicti gubernacula suscepissemus, et sacro diademate feliciter inauguraremur, tunc quoque cum copiis dicti domini tui ut fidelis capitaneus companioneris, nobisque fidele tuum studium, operam, et diligentiam declararis magnamque de te nobis spem feceris. Paulo post defuncto comite Francisco Zluny de Frangepanibus, cum propter

metum Turcicum arx Hraztovycza, cui ille olim praeerat, in magno versaretur periculo, tu eo missus per aliquot menses aequo animo adversa quaeque sustinere, cujus etiam praefecturam postea cum laude gessisse diceris. Singulare inter reliqua illud memoratur, quod anno septuagesimo quinto cum nongentis Turcis Bozensibus bellatoribus fortissimis, exiguis copiis, et vix quinquaginta septem militibus tecum inter fluvium Petrina et dictam arcem Hraztoviczam tunc existentibus, hostibus infesissimis prelium committere non formidaveris, et a meridie ad crepusculum noctis fortior dimicando cum omnes tuos equos amississes et pedester pugnare, non prius pugnae finem feceris, donec aliquot illorum prostravisses, atque plurimis sanciatibus septemque capitibus Turcicis ad Hraztoviczam affixis, postea exuvias Dely Memhet Turcae, qui a manibus tuis ceciderat, dicto domino tuo attuleris, et vel hoc solo cruento certamine te ad fortissima quaeque munia obeunda satis idoneum esse abunde declaraveris. Quibus quidem virtutibus etiam num constanter insistens, non ita pridem praefectura arcis episcopalis Kezeö laudabiliter perfunctus nunc ejusdem domini tui capitaneum et officialem Jaurini in loco celebri agas, et non minus illi, quam etiam nobis, sacraeque coronae nostrae sincera fide studio et diligentia inservias, et quid jam nobis de tua in nos et patriam industria, constantia et fidelitate sperandum sit, non conjectura, sed certa et firma spe nobis palam statuas ob oculos. Ut itaque tui ejusmodi salutaris studii et propositi deinceps quoque tanto perseverantius prosequendi causam ex nostra munificentia sumas, posteritas vero tua paternas virtutes sectandi exemplar prae oculis praesto semper habeat: ex certa nostra scientia, animo deliberato, ac de caesarea regiaeque nostrae posteritatis plenitudine, prisca ac vetera majorum tuorum, qui semper domi forisque clari fuerunt, nobilitatis insignia, quae a divis quondam regibus Hungariae, nostris praecedessoribus fidelibus servitiis assecuti sunt clementer augenda ex renovanda duximus. Scutum videlicet militare erectum coelestini coloris viridi campo in fundo stratum, in cujus medio arbor palmo naturalis, ad scuti summitatem pertingens et se se dilatans, dactylis refertissima excrevisse: sub cujus umbra ad arboris radicem leo integer aurei coloris, regio diademate insignis, hilante ore, collo extenso, elevata cauda, totaque corporis mole in viridi campo decenter recumbens, quiescere cernitur. Quae quidem arma, seu nobilitatis insignia si altius expendas, suo non carent mysterio. Leo enim qui fortitudine sua reliqua animantia superat, robur animi fideique erga principes tuae constantiam et ad quaevis egregia faci-

nora obeunda audaciam denorat. Qui sicut sub arboris palmae umbra quiescit, sic tu post varios casus, multaque cum hoste Christiani nominis commissa certamina, tamquam palma, quo magis in tribulationum, et periculorum, quibus vita militaris exposita est, pelagus depressus fuisti, eo magis virtute duce, quae semper in arduo posita est, emergere, victorque evadere meruisti, et nunc sub umbra virtutum quiescens, dulcissimum laudis et honoris fructum non indigne carpis. Studeas itaque in hoc sedulo, ut sicut leo regio diademate, quod in capite gestat, gaudet, ita tu per virtuosam vitam, et res per te deinceps quoque clare gerendas, ad immarcescibilem coronam pertingere, illaque in aeternum perfrui, et gaudere merearis. Haec vero arma tibi cum sororibus tuis, uterinis, generosis videlicet dominabus Catharina et Clara similiter Chutor, item Barbara et Anna filialibus, egregii quondam Stephani Vayda prioris mariti, ac Nicolao Orbay filio egregii Christophori Orbay, postremi nuncque viventis mariti dictae domine Clarae Chutor sororis tuae ex praefatis maritis ejusdem susceptis erunt ex clementi nostra concessione communia. Scuta incumbit galea torneamentalis clatrata, sive aperta, militare decus, regio diademate insignata, ex quo dimidius, priori conformis leo, regia similiter corona ornatus, levo pede protenso, dextra frameam nudam victoris utpote insigne tenens prominat. Laciniis sive lemniscis aurei et coelestini colorum a summitate seu cono cassidis demissis scutum utrinque circumfluentibus et decenter exornantibus: prout haec omnia et singula arte et industria pictoris in capite seu principio praesentium literarum nostrarum suis propriis coloribus recte depicta esse cernuntur. Decernentes ut tu Joannes Chutor, sororesque tuae praefatae, ac dicti nepotes tui, eadem arma, seu nobilitatis insignia veluti virtutum tuarum evidens monumentum, ubique in preliis, certaminibus, hastiludiis, duellis, monomachis, torneamentis, aliisque omnibus et singulis rebus, et exercitiis nobilitatibus et militaribus; nec non sigillis, velis, cortinis, auleis, tentoriis, domibus, clypeis, annulis, vexillis, sepulchris, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae, vetustae ac syncerae nobilitatis titulo, quo te, tuasque sorores, et nepotes praefatos, vestrosque haeredes utriusque sexus universos, ab omnibus cujuscunque nationis, status, dignitatis, conditionis, et praeeminentiae homines existant, sicuti antea ita et deinceps dici, nominari, haberique et reputari volumus et mandamus, ferre gestare illisque uti, frui, et gaudere, una cum dictis tuis sororibus et nepotibus in aevum possis et valeas, haeredesque et posteritates vestrae utriusque sexus universae valeant,

atque possint. In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras, secreti nostri, quo ut rex Hungariae utimur impendentis munimine robotatas, tibi Johannes Chutor, nec non praefatis tuis sororibus, dominabus Catharinae et Clarae Chutor, tuisque nepotibus, ac haeredibus et posteritatibus vestris utriusque sexus universis, celemnter dandus duximus et concendendas. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti, reverendissimi Georgii Drascovith, archiepiscopi Colocensis, ac administratoris Jaurinensis, locorumque eorundem comitis perpetui, consilarii, in arce nostra regia Pragensi, quarta die mensis Julii, anno domini millesimo quinquingentesimo octuagesimo quarto, regnorum nostrorum Romani nono Hungariae ac aliorum duodecimo, Bohaemiae vero anno similiter nono. Venerabilibus in Christo patribus, dominis, praefato Georgio Drascovith Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopo. Stephano Radetio Agriensis, Joanne Monozloy Zagradiensis, Gregorio Bornemizza Varasdiensis, Nicolao Telegdino Quinqueecclesiensis, Stephano Fejérkey Veszprimiensis, eodem Georgio Drascovith, administratore Jaurinensis, Martino Pethe de Hethes Vaciensis, Stephano Mathyssy Chanadiensis, Zacharia Mossóczy Nitriensis, Petro Heressinczy Tinniniensis, ac fratre Michaele Piperkovith de Cetino electo, Segniensis, nec non administratore Modrusiensis, ecclesiarum ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Strigoniensi metropolitana, Transsylvaniensi, Boznensi, et Sirmiensi cathedralibus sedibus vacantibus. ITEM: spectabilibus ac magnificis, comite Nicolao de Báthor iudice curiae nostrae, comite Thoma Erdeődy de Moniorókerek, comite perpetuo montis Claudii, regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, comite Georgio der Zrinio tavernicorum, Balthasare de Batthian, Dapiferorum, Nicolao Pálffy de Erdeőd cubiculariorum, Michaele de Réva janitorum nostrorum regalium magistris, agazonum, pincernarum, et curiae nostrae magistrorum honoribus vacantibus, eodem Nicolao Pálffy comite Posoniense, caeterisque quamplurimis regni nostri comitatus tenentibus et honores. Rudolphus. m. p. Georgius archiepiscopus Colocensis et administrator Jaurinensis. m. p.

A nemeslevélen a címer, bár erre a családnak adományozott címerleírásában történik utalás, ti. a festő azt az armálisba belefestette, nem látható.⁴⁸ Ez a leírás szerint a következő: egy égszínkék színű pajzs alján zöld mező közepéből egy pálmafa nő ki, melynek árnyékában a fa tövében egy aranyszínű, nyitott szájú, kinyújtott nyakú, testes, nyugodtnak látszó orosz-

Insignia Familiae
CSUTOR

1. Az illétfalvai és szokolyi Csutor család címere
(Készült az armálisban leírt címer alapján.)

2. I. Rudolf király által Csutor János és családja számára adományozott armális
(Prága, 1584. július 4.)
Csutor Endre tulajdonában (2-7.)

R **R** **R** **R** **R** **R** **R**

S **S** **S** **S** **S** **S** **S**

S **S** **S** **S** **S** **S** **S**
Sallitrix Lodomerit Lomanit Bulgariæ
que etc. Archidux Austria, Dux Burgundiacæ
Brabantia, Styria, Carinthia, Carniola, Marchio Moraviae,
Dux Luemburgæ, ac superioris & inferioris Silecia, Wirtembergæ et
Thecia, Princeps Suevia, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferraci, Kyburgi &
Cortina, Landgravius Alsatia, Marchio sacri Romani Imperii supra Anu-

sum Burgunia, ac superioris & inferioris Lubetia, Dominus Marchia Sela-
uonia, Partus Naonis & Salinaum, &c. **TIBI** fidei nostro Egregio
IOANNI CHVTOR de **Melchitz** alias de **Zokol**, Salutem & gra-
tiam erga te nostræ Cæsareæ ac Regiæ continuum momentum, Non dubiam esse, con-
summatam virtutem ut animo ita opere constare nec satis de virtutem esse ut virtus est, nisi et opere e-
lucet, & splendore suo in rebus hominum inuenit, Quod quidem satis probat, ut rerum omnium habetudo, quarum peculiare est,
& quid sit, & cuius originis patefacere, Sic generosus equus ex motu & aduocato, arbor ex fructu, miles ex rebus preclare agit, homo
ex opere & virtutem esse clarissimè, sine rebus omnis nisi in actus erumpit, ut sciat plane ac mutum est, quod sui originem in late-
ram esse intelligamus, atque illud imprimis tuam apud nos commendat personam, sed meritorum tuorum existitiam secutus, reum ac desideriam,
exquis primam etatem liberalibus disciplinis consecratis, ipsi apprimè rebus aliorum virtute te stimulante animam aduersis, & in ipso
inuentus tue limine, ceterarum reipsum studio, morumque, & linguarum quibus huius nationis erantur desideris captus, & facilius in as-
sequi posses, in aulam fidelis nostri Reuerendissimi Georgii Duxis Antiquissimi Coloniensis, tunc Episcopi Quinquagesimensis re-

nobis opem feceris. Paulo post defuncto Comite Francisco Longi de Brangemibus cum propter necem Suericam iure Alia iussisset eum
ille dum preerat in magno exortatur pericullo tu eo infans per aliquos menses equitibus aduersa quibus sustinens tuus etiam Prefectum
nam postea cum laude agnosce dicens. Singulare inter reliqua illud memoratur quod ante septuagesimo quinto cum nonagenis Turcis Beruen
alibus bellacibus fortissimis, cecus capis et circa quinquaginta septem milibus tunc inter Flavian Petram et locum antea Alarum
et tunc exortibus bellis infensissimis prelium committens non formidaueris et tunc die ad corpusculum noctis fortiter dimicando tu
omnes tuos equos amissos et pedibus pugnares non prius pama finem feceris donec illorum profueris atque plorans sauciatibus
sperans capibus Turcis ad Antiochiam affertis postea exuas. Dele. Rebus Turce qui a manibus tuis ceciderunt dicte domine tu
attulisti. Et eod. hoc sibi inuicem certamine et ad fortuna quibus muna etiam stans idem esse abunde declaraueris. Quibus
quidem virtutibus etiamnum constantiter insistens non in prelium Prefectura misis Episcopalis et laudabiliter profectus nunc custodem
domini tui Capitaniam et officium tuum in loco eodem regis et non minus illi quam etiam nobis sacreque corona nostra syncrea fide
studio et diligentia inseruias. Et quid iam nobis de tua in nos et patriam indomita constantia et fidelitate sperandum sit non ceter
tunc sed coram et forma spe nobis pulam statuas et oculos. Ut itaque tui officii solutario studio et proposita doneque quibus tanto per
sperantius prosequendi consue tu nostra munificentia sumas posteritas. Vere tuas paternis opibus sectandi exemplor pre oculis presto
semper habet. Et tertia nostra scientia amno deliberato ut de Casore. Rebus nostra purgatis plenitudine. prisca ac cetera maiora
tuum qui semper dum feris dum fuerit. nihilis iniqua qua a diuis quibus Hungaria nostris predeceboribus fidelibus
satisque abesse sunt. clementer uigenda et renouanda diuimus. **SCVTVM** videlicet militari ericium celestini coloris. ericidi cum
per in laudo stratum in cuius medio orbis palma naturalis. ad Scuti summitatem portans et sese dilatans. lucis refertissima exornate
sub cuius conlari. A orbis radice lea miras auri coloris regio diademate insigni. hanti ore. collo extenso. elevata cauda totaque corpo
re modo in ore. in campo decem recumbens. quiescent carmina. Que quidem arma seu nobilitatis insignia si alius expendas. suo non
fuerit inuicem. Leo enim qui fortitudinis sua reliqua amantia superat. rebat ante. hanc. erat Princeps tua constantiam. et ad qua
tus carmina faciem obsecunda audaciam denotat. Qui sicut sub orbis palma ericidi quiescit. sic tu post. ueris casus. multaque cum hos
et Christum nominis commissa certamina. tanquam palma quo magis in tribulatione. et periculis. quibus erit militaris. exposita est.
plaque depressis fusti. a manibus. Virtuti diu. que semper in arduo posita est. ceteri. victoribus. cadere inuicem. et nunc sub. umbra. Vr
tutum quiescent. Adlesumum laudis et honoris fructum non inuicem carnis. Status itaque in hoc sedulo. et sicut leo regio diademate quod
in caput gestat. gaudet. ita tu per. erit uosam. erit. et res per te demceps quibus. hanc. gerendas. ad inuicem. sibilum. coronam. pertinere. illa.
qui in. inuicem. perferri. et. quidam. meritis. Hanc. ac. erit. arma. tibi. cum. somibus. erit. generis. erit. dominabus. Catharina. et
Clara. suaditer. Churo. item. Barbara. et. Anna. filibus. Caray. quondam. Sephan. uigda. prioris. mariti. ac. Nicolas. Orbay. filio. Caray.
Christophori. Orbay. postremi. iure. erit. mariti. dicta. domina. Clara. Churo. in. tui. ex. prefatis. mariti. eiusdem. susceptis. erit
et. eleuati. nostra. erit. conuicem. Scuto. inuicem. gata. teruicem. talis. clari. siue. aperta. militari. decus. regio. diademate. insignita.

ex quo dimidius priori confertur leo regia similiter coram tractus leuo pede pretensio dextro francam midam victoris vepote msigne tenens pro
minet. Lacrimis sine lacrimis auri et celestem colorum et summitate seu rone rascatis demissis scutum ornans coronamfluens et decetero ex
ornantibus. Prout hac omnia et singula arte et industria pietatis in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis proprijs coloribus
recte depicta esse certentur. **Decretentes, et tu Ioannes Chutor**, sororesq; tue prefate ac dicti nepotis tui eadem arma seu nobilita
tis insignia veluti civitatem tuam credens meminerunt, utiq; in pradis, certaminibus, hysfaladys, duellis, monomachys, torneamentis, alijsque
emibus et singulis rebus et exercitijs nobilitaribus et militaribus; necnon sigillis, velis, coromis, auleis, tentorijs, domibus, clypeis, armillis,
veillis, sepulchris; generaliter vero in quarumlibet rone et expeditionum generibus, sub merce, vetustate ac synere nobilitatis titulo, quo te
tuasq; sorores et nepotes prefatas, vestrasq; heredes omnesq; sexus universos, ab omnibus civitatisq; nationis, status, dignitatis, conditionis
et precommentie homines existant, sicut antea ita et sineq; dia, nominari, haberiq; et repetari volumus et mandamus, ferre, gestare,
illisd; vti frui et gaudere omnia cum dictis tuis sororibus et nepotibus, in eam possis et vales, heredesq; et posteritates vestre omnesq;
sexus commuere vultant atq; possint. In cuius rei memoriam, firmitatenq; perpetuam, presentes littere nostras, secreti sigilli nostri
quo Rex Hungarie omnium independentis munimur roboratas, tibi **Ioanni Chutor**, necnon prefatis tuis sororibus, dominiabus (u
tharne ac Clare Chutor, tuisq; nepotibus, ac heredibus et posteritatibus vestris omnesq; sexus universis, clementer dandas duximus
et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti, Reverendissimi Georgij Drascowith, Archiepiscopi Colocensis, ac Admi
nistrators Jauricensis, leceranij, coronidem Comitis perpati, Consiliarij et aule nostre Summi Cancellarij, in arte nostra regia Pragensi, quae
tu die mensis July, Anno domini, Millesimo, Quingentesimo, Octogesimo quarto, Regnorum nostrorum Romani nono Hungarie ac a
liorum duodecimo, Bohemie octavo anno similiter nono, **Venerabilibus in Christo patribus**, dominis prefato Georgio Dras
cowith Colocensis et Bachiensis Ecclesiarum canonicis, Archiepiscopo, Stephano Radetio Apriaci, Joanne Monozloy Zagabien
sibus, Petro Boromizy Dandien, Nicolao Selogidino Quinqueecclesien, Stephano Fockensy Westproniensi, eodem Georgio Drascowith, Administratore Jauri
censi, Martino Pathe de Hethis Viciensi, Stephano Machysy Banadiensi, Zacharia Mosozzy Nierensi, Petro Henspinczy Juniori, ac fratre Michaele
Piperkovich de Cetin; dictis Sepien, necnon Administratore, Mistrusien, Ecclesiarum, Episcopos, Ecclesias De salute gubernantibus, Strigoni
ensi Metropolitana, Transylvanien, Bognien, et Vinnici Cathedralibus, Salibus cruantibus, J. S. E. M. Spectabilibus et Magnificis, Comite
Nicolao de Bacher, Judio Curie nostre, Comite Thoma Galudy de Monerokerek, Comite perpetuo montis Claudij, regnorum nostrorum Dal
matie, Croatiae et Slavoniae, Ban, Comite Georgio de Juro, Tavernicorum, Balchazare de Balthuan, Dapiferorum, Nicolao Palffy de Cr
dud, Cabudatorum, Michaele de R. omi, sanctorum nobilium regaliu, Magistris, Agazonum, Imceruarum et Curie nostre, Magistrorum
honoribus cruantibus, eodem Nicolao Palffy Comite Posoniense, ceterisq; quamplurimis regni nostri Comitatus tenentibus, et honoris.

Radetio

*Georg. Archiepiscopus Colocien
Administrato Jauri*

8. A Csutor János és családja számára adományozott nemeslevél pecsétje

lán fekszik, fején királyi koronával. A pajzson katonai díszként domború rostélyú, királyi koronás zárt sisak van, amelynek első feléből egy a pajzson látható oroszlán emelkedik ki, és előrenyújtott jobb lábában egy csupaszhajítódárdát vagy lándzsát, mint egy győzelmi jelvényt tart. A pajzs bal oldalán arany, jobb oldalán pedig égszínkék szalagok futnak le.

Az indoklás szerint a címeren központi helyet elfoglaló oroszlán Csutor Jánosnak a királya iránti álhatatosságát és bármilyen hőstettre készségét s bátorságát volt hivatott jelképezni. A pálma pedig azt szimbolizálja: minél nagyobb terheket is raknak arra, az annál erősebben növekedik. Ugyanígy Csutor János vitézségével bizonyította: minél nagyobb veszélyeknek volt kiteve a kereszténység ellensége, a török elleni küzdelmekben, amelyekből győzedelmesen került ki, annál magasabbra emelkedett és annál fényesebb lett hírneve.

Az armális kiállításának napján egy másik, számára adományozott oklevélben feltehetően szintén Draskovich felterjesztésére, illetve javaslatára, I. Rudolf a Magyar Királyságnak és a Német–Római Birodalomnak tett hűséges szolgálatai jutalmaként a Csutor János által Krupic (Krupych) Mátyás zágrábi aranyművestől pénzen megvásárolt zágrábi házát, amely a város ún. Kis kapuja felé vezető utcán volt található, mindennemű országos, vármegyei, városi stb. adó megfizetése, valamint a városi bíró joghatósága alól mentesítette. Ezek a szabadságok nemcsak Csutort illették meg, hanem feleségét és mindkét nemű örököseit is.⁴⁹

A különböző birtokadományok, továbbá az uralkodótól nyert megerősítések az ősi családi birtokot illetően, a szintén a királytól kapott armális és nemesi címer megszilárdították Csutor János és családja társadalmi s gazdasági helyzetét. Draskovich győri várban biztos és jól jövedelmező hivatali állást viselt, és úgy tűnt, ura mellett marad annak háláláig. A sors vagy inkább Draskovich azonban úgy akarta, hogy az ország „legjelentősebb és legmagasabb „presztízsi” uradalmi” tisztségének viselője, azaz esztergomi érseki adminisztrátor legyen.⁵⁰

Történt ugyanis, hogy 1585 végén lemondott érseki adminisztrátori állásáról Zeleméry László. A posztra jelöltek között Csutor János is szerepelt, akit Draskovich György kalocsai érsek, helytartó és főkancellár ajánlott a Magyar Királyi Kamara figyelmébe. A kamara, miután az egyik jelöltet, Illésházy Istvánt ejtette, Csutoron kívül még egy személyt javasolt a bécsi udvarnak, nevezetesen Mikulith Mihály pise-

tariust, aki már évek óta az esztergomi érseki birtokon tevékenykedett, kiemelve nemcsak gazdasági és számviteli ügyekben, de „az ország törvényeiben való jártasságát is”. Ez utóbbit a kamara annál is fontosabbnak tartotta, mivel a hazai jog és törvénykezés elmélyült ismeretére felette nagy szükség van „az alattvalókkal szembeni gyakran keletkező jogviták miatt”.⁵¹ Ezzel szemben Csutor János, bár vitéz katoná, de járatlan a hazai jogban és törvénykezésben, sőt latinul sem tud és adminisztrátori poszthoz hasonló állást sem töltött be soha, hangoztatta a kamara felterjesztésében. S bár Draskovich pártfogoltja védelmében hangsúlyozta, hogy Csutor győri püspöki udvarbíró volt, de ennek a posztnak a betöltése nem mérhető az érseki adminisztrátorsággal.⁵²

Az a vád, miszerint Csutor nem tudott latinul, inkább ellenfelei áskálódásának és rosszindulatának tudható be. Csutor már ifjúkori tanulmányai során megtanulhatta a kor általánosan használt hivatali nyelvét, a pártfogója mellett eltöltött hosszú évek, különösen győri püspöki provizorsága során minden bizonnyal latintudását is elmélyíthette. Ezt egyébként az adminisztrátorsága idején írott latin nyelvű jelentései szintén tanúsítják. S ha a gazdasági és jogi ügyekben kétségtelenül nem is volt annyira járatos, mint a kamaránál tevékenykedő „szakemberek”, egyértelműen alkalmatlannak minősíteni őt az adminisztrátorságra mégsem lehetett, hiszen győri udvarbírósága alatt minden bizonnyal számos gazdasági és jogi üggyel kellett foglalkoznia, urának jelentéseket írnia.

A fentiekből is kitűnik, hogy a kamara enyhén szólva nem támogatta Csutor János jelöltségét, amit azzal is nehezített, hogy az adminisztrátori tisztség betöltését kaució letételéhez kötötte. Csutor ezt feltételebb sérelmesnek találta, és nem is volt hajlandó az igen magas összeget megfizetni, hivatkozva többek között arra, hogy hasonló tisztségek elnyerésekor a kaució sehol sincs szokásban. A kamara Draskovichot is megkereste az ügyben, érdeklődve tőle: le tudja e tenni védenca az előírt pénzösszeget? A főkancellár válaszában biztosította a kamarát, hogy mivel Csutor „rokonságban áll a Dobó, Balassa és Pethő családokkal”, azok minden bizonnyal vállalják érte a kezességet.⁵³ Draskovichnak ez a nyilatkozata inkább csak a kamara és az udvar megnyugtatására szolgált, mert minden valós alapot nélkülöz. A Csutorok nem álltak rokonságban a nevezett, kétségtelenül tehetős familiákkal, legalábbis semmiféle genealógiai és történeti adat vagy forrás sem támasztja alá ezt a kijelentést.

Nem ismert, vajon Csutor János végül is letette-e a kauciót, de az állást valószínűleg Draskovich hathatós közbenjárásával és támogatásával sikerült 1586 végén elnyernie. A kamara, bár nem tudta akaratát keresztülvinni, ti., hogy más jelöltet helyezzen az adminisztrátori állásba, azt mégis elérte, hogy Csutor mellé 1587 végén az ellenőri állásba sikerült saját emberét (Bakith/Bakich Gál) ültetnie, aki nemcsak a „hazai nyelveken”, azaz latinul és magyarul, de szlovákul is tudott, s kellő ismeretekkel rendelkezett az országról és törvényeiről, a honi törvénykezésről.⁵⁴

Az 1586. decembere és 1591 közötti időszakból fennmaradt, tevékenységére vonatkozó források arról tanúskodnak, hogy Csutor János adminisztrátori állását igyekezett a tőle korábban megszokott alapos-sággal betölteni. Nagy körültekintéssel járt el az adók beszédésében, az érseki uradalom bevételeiről szóló számadások és jelentések elkészítésében. Jóllehet feladata elsődlegesen az érseki javak megőrzése és jövedelmeinek növelése volt, lehetőségei szerint megpróbált a „nyomorult és adózó nép” helyzetén segíteni, minden esetben kivizsgálta a jobbágyok jogosnak tűnő panaszait. Mint volt katona szíven viselte a végvári katonák nehéz helyzetét, különös tekintettel zsoldjuk elmaradásának pótlására, de a kamarai utasításoknak, ti., hogy azt az uradalmi bevételekből fizesse meg, önhibáján kívül nem tudott mindig eleget tenni.⁵⁵

Csutor János hivatali működését szinte már adminisztrátorsága kezdetétől fogva nagy ellenszenvvel kísérték. Elsősorban közvetlen munkatársai áskálódtak ellene. Elsősorban az uradalmi ellenőr, Bakith Gál szította vele szemben a hangulatot. Jelentései nyo-

mán, ti., hogy Csutor János „részeseg életmódot folytat, sokat alszik és ‚erkölcstelen’ asszonytársasággal veszi körül magát”, a kamara 1589. augusztus 27-én vizsgálatot rendelt el, amelyet a következő hónapban le is folytattak.⁵⁶ A vizsgálat ugyan nem igazolta Bakith súlyos vádjait, de a kamara, mely nem szívesen látta Csutort az érseki adminisztrátori állásban, ettől kezdve egyre bizalmatlanabb lett vele szemben. Amikor pedig Csutor János 1591. július 7-én a kamarához írott egyik levelében bejelentette, hogy nem akar hivatalában maradni, a kamara azonnal hozzájárult ehhez. 1591 végén történő távozását azonban ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Csutor leadja az uradalom 1590. évi számadásait.⁵⁷ Csutor János még meg sem vált hivatalától, amikor a kamara már 1591. október 5-én egyik hívét, Heölgly Gáspárt kinevezte helyette adminisztrátornak.⁵⁸

Csutor 1592 tavaszán, valószínűleg az uradalmi számadások benyújtását követően, hagyta el véglegesen adminisztrátori állását. Ettől kezdve életének későbbi alakulása homályba vész. Urához és pártfogójához, Draskovichhoz nem térhetett vissza, mivel ő időközben elhunyt (1587). Talán újra katonai pályára adta magát? Vagy talán Szlavóniába vonult vissza, és ott esetleg gyámfia, Beriszlavich István gondoskodását élvezve élte le életét. Vagy talán már közvetlenül elbocsátása után, az 1590-es években meghalt? Ezekre a kérdésekre kútfők hiányában, sajnos nem tudunk választ adni. Csutor János utódai mindenesetre a 17. század elejétől kezdve a Szlavóniával határos Zala vármegyében bukkannak fel. De ez már a Csutor család történetének egy egészen más fejezete.

Soós István

JEGYZETEK

¹ Eszerint az 1754–55. évi országos nemesi összeírás szerint Zala vármegyében a Csutor család következő tagjai igazolták nemességüket: Csutor András, Csutor Gáspár és Csutor Antal. Ld. erről *Kempelen Béla*: Magyar nemesi családok. III. k. Bp., 1912. 176. p.

² Ld. erről: Zala megye archontológiája. 1138–2000. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 2000. 313., 326., 396. p.

³ Kelt Salomváron, 1884. december 5. – A levél és két másolata Csutor Endre tulajdonában van.

⁴ Uo. – Csutor Imre egyúttal ígéretet tesz Csutor Sándornak arra is, hogy az említett két forrás másolatán kívül egyéb, a család nemességét megerősítő iratok kópiáit is eljuttatja neki.

⁵ Csutor Imre levele Csutor Sándorhoz (Salomvár, 1885. február 10.). Ebben Csutor Imre részben megismétli az 1884. december

5-én írottakat. (A levél Csutor Endre tulajdonában van.) – A fent idézett 1584. évi armális másolatának hitelesítését Csutor már 1884. december 27-én kérvényezte a Zala vármegyei hatóságoknál. Folyamodványában a család „nemes leveléről” készített másolat hitelesítését azzal indokolta, hogy arra „mellékes rokonaim kezeihez leendő átszármaztatás végett” lenne szüksége. A folyamodvány 1884. december 29-én érkezett a zalaegerszegi járásbíróshoz, amely 1885. január 20-ára tűzte ki a hitelesítési eljárást. Csutor Imre kérvényének hátlapjára a járásbíróshoz az alábbiakat jegyezte fel: „A Zala Egerszegi Tekintetes Királyi Járásbíróshoz folyamodván Csutor János Öse révén 1584ik évben kiadott nemes levelének (ármálisának) másolatát hitelesíteni kéri.” A hitelesítési eljárás a megjelölt napon Csutor Imre személyes jelenlétében meg is történt, amelyet Virág Gyula járásbíró végzett el. Az erről kiállí-

tott, és szintén Virág Gyula által hitelesített jegyzőkönyv jelenleg Csutor Endre tulajdonában található. – Az armális szövegének hitelesített másolata után Csutor többek között az alábbiakat jegyezte fel: „Ezen másolatot a nálam megőrzésben levő eredetiről mellesleg Rokonaim, nevezetesen Sándor, és Pálnak, Pál fiainak, – megis Lászlónak Antal fiának, mindannyian nagyatyám néhai Csutor Ignác fivérével Csutor Lászlótól származott Zokolyi és Illethfalvi Csutoroknak használatára saját kezemmel leírotttnak lenni ezzel bizonyítom. Salomvárott December hó 20án 1884.k esztendőben.”

⁶ Ld. fent a 3. sz. jegyzetben idézett levelet.

⁷ Az etimológia szerint „elvonat vagy kiavult törzsök”. Ld. erről *Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára*. Pest, 1862. 1079–1080., 1096. p. és *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Első kötet. A–Gy. Bp., 1967. 577. p.

⁸ Az oklevél nem maradt fenn eredetiben, csak Zsigmond király 1418. május 9-én (Idus Maii) kelt oklevelében átiratban. Ld. ezt: *Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár, 87914* (A továbbiakban: MOL, DL). Az oklevelet másolatban ld. belefoglalva a Csutor János részére Prágában, 1584. április 17-én I. Rudolf király által kiadott birtokmege erősítő, illetve átírt oklevelébe: *Confirmatio super possessione Illethfalwa vocata*. Egregio Joanni Chutor facta, de verbo ad verbum inserta. – MOL, Magyar Kancellária Archivuma, A 57 Libri regii. 4. k. 401–409. p. (A továbbiakban: MOL, A 57 Libri regii); MOL, Magyar Kamara Archivuma, E 227 Libri donationum 3. k. 305. p. (A továbbiakban: E 227 Libri donationum). Ennek az oklevélnek a kópiáját ld. még: MOL, Mohács utáni gyűjtemény, R 319 32. cs. (1754. április 10.) és a Csutor familia családi levéltárában. A családi hagyatékban fennmaradt továbbá az adománylevelnek egy a 18. század első feléből származó latin nyelvű kivonata „Transumptum Privilegiarum. Sequentia: Rudolphi Regis de 1584.” címmel több 19. század végi másolat. (Ez utóbbiak Csutor Endre tulajdonában vannak.)

⁹ Csánki Dezső szerint az egykor önálló település később „Nagyszokoly helységgel vagy a mellette lévő Szokoly pusztával lehetett azonos”. Vö. erről *Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. III. k. Bp., 1897. 430. p.; Szakály Ferenc „*Jlédfalva*” név alatt említi, és egy Nagyszokoly melletti hellyel véli azonosítani. Ld. erről *Szakály Ferenc: Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525)*. Szekszárd, 1998. 237. p.

¹⁰ Az *Illed*, *Illéd* vagy *Il(l)ied* névformában a -d képző a helyi kiejtésben valószínűleg t-vé, a kettős 'll' pedig 'ly'-vé hasonult. (Vö. erről *Simonyi Zsigmond: A mássalhangzók hasonulása a magyarban*. (Adalék a magyar hangtánhoz.) In *Nyelvtudományi Közlemények*, 14 (1878) 89. p. és *Melich János: Szlav jövevényszavaink*. I. k. 2. rész. A magyar nyelv keresztény terminológiája. Bp., 1905. 10., 17., 89., 166. és különösen 172. p.; *Galambos László: A szentírasi eredetű személynevek a Várad Regestrumban*. In *Magyar Nyelv*, 38 (1942) 4. sz. 278–279. p.

¹¹ Vö. erről *Kázmér Miklós: A „falu” a magyar helynevekben (XIII–XIX. század)*. Bp., 1970.

¹² *Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Bp., 1966. 43–47. p.

¹³ Így pl. az 1317. június 15-én és 1327. augusztus 1-jén kelt oklevelek, amelyek szerint Erzsébet királyné megerősíti Ozora-i (Azara-i) András fiát, Miklóst az I. Károly által neki adományozott Zokol, Endréd és Pukud birtokában, illetve a székesfehérvári keresztetek konventje beiktatja őt az említett birtokokba, előzetesen bejárva az említett települések határait. Ld. ezeket *Radvánszky*

Béla–Závodszy Levente: A Héderváry-család oklevéltára. I. k. Bp., 1909. 24–25. p. (31. sz.) és 26–27. p. (32. sz.); *Anjoukori oklevéltár*. XI. k. 1327. Szerk.: Almási Tibor. Budapest-Szeged, 1996. 145–147. p. (302., 305., 307., 308. sz.) (Documenta tempore Andegavensium illustrantia)

¹⁴ Minderről ld. az 1424. évi oklevelet, belefoglalva a Csutor János számára kiadott privilégialis levélbe. Ld. ezt fent, a 8. sz. jegyzetben.

¹⁵ Az illethfalvi és szokolyi Csutor család eredetéről és Illethfalva birtokuk történetéről a homályt egy településtörténeti elemzés oszlathatja el, amelynek előfeltétele többek között az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzában a Tolna vármegyét feldolgozó rész elkészülte. A család históriája, legalábbis a 14. században továbbá, szoros összefüggést az Ozorai család történetének részletekbe menő feltárással is.

¹⁶ A Budán, 1388. augusztus 12-én kelt oklevelet ld. fent, a 8. sz. jegyzetben idézett, 1418. és 1584. évi oklevelekbe foglalva.

¹⁷ Kelt 1388. augusztus 23-án. Ld. ezt szintén fenti a 8. sz. alatti jegyzetben idézett oklevelekbe foglalva.

¹⁸ MOL, DL 87105. (Székesfehérvár, 1403. november 2.) – Közli *Wenzel Gusztáv: Okmánytár Ozorai Pipó történetéhez*. I. közlemény. In *Történelmi Tár*, (1884) 10–11. p. és *Zsigmondkori oklevéltár*. II. (1400–1410). Első rész (1400–1406). Összeállította *Mályusz Elemér*. Bp., 1956. 314. p. (No. 2869.) (A Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 3.) (A továbbiakban: ZSO). Ezt az adományozást Zsigmond 1405-ben megerősítette. (Ld. ezt *Wenzel G.*: i. m.: 12. p.) Az oklevélre hivatkozik *Engel Pál: Ozorai Pipo*. In *Ozorai Pipo emlékezete*. Szerk.: Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987. 59. és 74. p. (Múzeumi Füzetek).

¹⁹ Az oklevelet ld. fent, a 8. sz. jegyzetben idézett oklevelébe és az 1584. évi oklevelébe belefoglalva. Regesztája olvasható: ZSO, VI. (1417–1418). *Mályusz Elemér* kéziratát kiegészítette és szerkesztette *Borsa Iván*. Bp., 2001. 480. p. (Nr. 1890.) (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 32.)

²⁰ A kérdéses oklevelek közül az egyik egy 1327. augusztus 1-jén elvégzett határjárás Szokol (Zokol), Endréd (Endrewd/Endröd) és Pokud (Pekewd/Pekud=Pokud/Pukud) nevű földekről. Ezt az oklevelet 1390. május 27-én megújították, midőn Zsigmond Ozorai Andrást, Miklós fiát beiktatta a nevezett birtokokba. Ez utóbbi regesztáját ld.: ZSO, I. (1387–1399) Bp., 1951. 172. p. (1521. sz.) A másik okmány Zsigmond fent említett, 1403. november 2-án Ozorai Pipo és testvére, Márton számára kiadott adománylevele.

²¹ A Budán kiállított, 1424. június 27-én kelt oklevél az 1584. április 17-ei oklevelébe van belefoglalva. (Ld. fent, a 8. sz. jegyzet.) Ez, mint már említettük, több másolatban is megtalálható a Csutor család hagyatékában. Az egyikre a családtagok közül valaki (talán Csutor Imre) az alábbiakat jegyezte fel: „Zsigmond magyar király ítéletlevele, – melyet Rudolf király megerősítve ad ki, (melyben a Csutorok és Ozorai Pipo között folyt perből kifolyólag Illethfalvát a Csutoroknak ítéli oda. Bu[da] 1410.” Ennek gépelt töredék-másolatán pedig az alábbi megjegyzés olvasható: „Zsigmond magyar király ítéletlevele. (melyben a Csutor család és Ozorai Pipó [sic!] között folyó perben Illethfalvát a Csut [sic!] családnak ítéli oda. 1410 ben.” – Az évszámmegejelölés, amint az az oklevélből is egyértelműen kitűnik, téves.

²² Még 1424-ből ismert egy Csutor Antal (Antonius Chuthor) nevű jobbágy, aki több nemes familiárisaival és másokkal együtt Szőlősi (Zeuleus-i) László fiainak Szőlősi (Zeuleus) nevű birtoká-

hoz tartozó földeket és az általuk már kétszer felszántott földeket újra felszántatták és bevetették. (MOL, DL 103548 [Buda, 1424. március 12.]).

²³ Ld. a Szakály Ferenc által, a szekszárdi konvent 1446. szeptember 5-ei jelentése [MOL, DL 106499] és a budai káptalan 1450. január 27-ei átirata [MOL, DL 106519] alapján rekonstruált oklevelet: i. m. 213–214. p.; [vö. még erről uo. 148. p.] Hunyadi János Madarason 1446. augusztus 12-én kelt utasítását. [106. sz. oklevélregeszta.] (Az oklevélre utal Csánki D.: i. m. III. k. 430. p.).

²⁴ MOL, DL 86378 (Csécse, 1451. május 14.).

²⁵ MOL, DL 16174 (1465. március 7.).

²⁶ Egy 1512-ben kelt oklevél egy bizonyos Csutor Tamás (Thomas Chutor) nevű gazdatisztról tesz említést, aki Kanizsai György második feleségének, illetve özvegyének, Rozgonyi Klárának a szolgálatában állt és kétes hírnevet szerzett magának azzal, hogy Egervári Bereck püspök és az özvegy közötti viszályban (ez Egervári István hagyatékának megszerzése miatt tört ki) úrnője megbízásából végigpusztította a főpap Vas vármegyei fancsikái „tilos erdejét” és egervári várkastélyában, valamint Szent György nevű birtokán súlyos károkat okozott. – Ld. erről bővebben: MOL, DL 22369 (Vasvári káptalan, 1512.) Az oklevél tartalmát idézi *Iff. Reiszig Endre: A Geregye-nemzetség*. (Második, befejező közlemény.) In *Turul*, 18 (1900) 123. p. – Csutor Tamás a névazonosság alapján ugyan kapcsolatba hozható lenne az Illétfalvai Csutorokkal, de kizárólag csak ebben a tekintetben. Ugyanis egyetlen kézzelfogható adat sem igazolja, hogy az utóbbiakkal rokonságban állt volna. A történeti forráskritika elveit követve, mindaddig, amíg újabb dokumentumok nem kerülnek napvilágra, melyek egyértelműen bizonyíthatnák, hogy Csutor Tamás a Tolna vármegyei Csutorokkal akár rokonsági, akár bármilyen más jellegű kapcsolatban állt, nem említhetjük őt az Illétfalvai Csutorok között. Hasonlóképpen nem követhetjük azt az eljárást, amely minden olyan személyt, aki a Csutor családnevet viselte, a Csutorok közé sorol.

²⁷ Csutor János életét, legalábbis 1584-ig, az ebben az évben kapott armálisából ismerhetjük meg, mely a szokványos armálisoktól eltérően részletekbe menően szól Csutor pályafutásának minden egyes állomásáról, sorsának alakulásáról. Csutor János katonai és polgári pályafutásáról összefoglalólag vö. még: Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I. k. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta *Kenyeres István*. A szerkesztésben közreműködött Kis Péter. Munkatársak: Babcsányi István–Ligeti Zsuzsa–Sarusi Kiss Béla. Bp., 2002. 68. p. (XVI. századi uradalmi utasítások.) (Fons Könyvek 2.) (A továbbiakban: Utasítások); *Kenyeres István: A kamarai birtokok igazgatása és gazdálkodása a XVI. században*. Doktori disszertáció. Bp., 2002. 198. p. (Kézirat). – *Kenyeres István* az általa felkutatott bécsi és hazai források alapján ismerteti, illetve összefoglalja Csutor János 1586 és 1591 közötti esztergomi érseki adminisztrátori működését (i. m. 198–200. p.).

²⁸ Orbai Miklós talán azonos azzal a székely eredetű nemessel, aki János Zsigmond erdélyi fejedelem híve volt. Vö. róla *Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. VIII. k. Pest, 1861. 232. p.

²⁹ Talán a család tagja lehetett Csutor János apjának testvére vagy rokona az Istvánffy Miklós által is említett Csutor András, aki 1562-ben Balázi János seregében szolgálva a füleki béggel, Hasszánnal vívott ütközetben fogságba esett és a törökök egyik társával együtt lefejezték. Ld. erről: *Regni Hungarici historia* (...) a Nicolao Istvanffio Pannonico (...). Coloniae Agrippinae, 1724.

257. p. (Liber XXI.); Istvánffy nyomán vö. erről még: Rövid magyar kronika sok rend-béli fő historiás Könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedettetett és irattatott Pethő Gergelytől. Kassa, 1753. 119. p.

³⁰ Draskovich tridenti működéséről ld. bővebben *Fraknoi Vilmos: A magyar főpapok a trienti zsinaton*. (A zsinat befejezésének háromszázados emlékére.) In *Magyar Sion* (1863) 321–345., 401–411., 481–505., 577–593., 650–673., 721–739., 801–826. p.

³¹ Az egykorú, illetve későbbi (18. századi), a szlavón és horvát határvidék történetét érintő kútfőkben, illetve annak történiáját feldolgozó munkákban érdekes módon sem erről az ütközetről, sem pedig a korábbiakról nem találtunk adatokat, jóllehet azok Csutor János urának, Draskovichnak több csatájáról is beszámolnak. Ezekben, vagy legalábbis néhányban közülük, minden bizonnyal Csutor János is részt vett. (Vö. pl.: *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis partis primae tomus I.* [...] Studio, labore, ca impensis nobilis ac reverendissimi domini Balthasaris Adami Kercselich de Corbavia [...] Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis humilis canonici. Zagrabiae, 1770. [Reprint: Zagreb, 1994.] 245–247. p.; *Acta historiam confinii militaris Croatici illustrantia*. Tomus I. Ann. 1479–1610. Zagrabiae, 1884. 22–23. p. [XVI. 1575–1582] [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XV.]; *Dane Gruber: Borba Hrvatska sa Turci*. Od pada Sigeta do mira Žitva-Dorožkoga [1566–1606]. Zagreb, 1879. 14–15. p.; *Acta historiam confinii militaris Croatici illustrantia*. Tomus I. Ann. 1479–1610. Zagrabiae, 1884. 20–28. p. [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XV.] [Az 1573 és 1578 között évekről.] Ekképpen sajnálatos módon részint az armálisban leírtakra, részint Draskovich Györgynek arra az ajánlására hagyatkozhattunk Csutor János katonai tetteinek ismertetésekor, amelyet 1586. január 16-án küldött az udvarnak, s amelyben őt érdemeire való tekintettel az esztergomi érseki birtokok adminisztrátorának javasolta. Ld. erről: *Utasítások*, 68. p. és *Kenyeres I.*: i. m. 198. p. – Az eredeti irat, amely Bécsben, a Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hofkammerarchivban található, az armálishoz képest nem tartalmaz újabb, illetve fontosabb információkat. Draskovich lényegében véve megismétli a nemeslevélben leírtakat. (Kenyeres István szíves közlése.)

³² Ld. erről még: *Utasítások*, 68. p.

³³ Zágráb, 1575. december 8. – Az eredeti adománylevél Csutor Endre tulajdonában található.

³⁴ Zágráb, 1576. szeptember 29. – Az eredeti adománylevél Csutor Endre tulajdonában van.

³⁵ Pozsony, 1578. április 13. – Az eredeti adománylevél Csutor Endre tulajdonában van.

³⁶ Ezek a következő Zágráb vármegyei településeken voltak találhatóak: Lochelnica (Lochilnica, ill. Luchilnica), Jegivdovc, Mlaka (Mali-Mlaka), Novaki, Buzin. Ezekben néhai Lippinyei János lányával, Lippinyei Borbálával együtt összesen 6½ lakott telket és 3 pusztatelket birtokolt. Az ugyancsak Zágráb vármegyei Sislavichben (Sislavici) szintén Lippinyei Borbálával, felesége leánynegyedének birtokosakaként két telek tulajdonosa volt. Ezek a birtokok az egykorú adó- és telekösszeírásokban, így pl. 1573-ban már Csutor János neve alatt szerepelnek. Ld. erről bővebben *Josip Adamček–Ivan Kampuš: Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*. Zagreb, 1976. 252., 256. p. (Izvori za Hrvatsku povijest. 3.) (Steuerlisten und Abrechnungen in Kroatien aus dem XV. und XVI. Jahrhundert). Vö. erről még *Emil Laszowski: Povjesni spomenici slob. kralj. grada Zgareba prijestolnice kraljevine*

Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske. Svezak petnaesti. Isprave godine 1564–1590. Zagreb, 1937. 196. p. (Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae). – A Berislavich család birtokairól, illetve középkori és kora újkor történetéről vö. még *M. Mesić*: Pleme Berislavića. In RAD Jugoslavenske Akademije Znanosti I Umjetnosti. Knjiga VIII. Zagreb, 1869. 30–104. p. – A Berislavich familia történetének újabb horvát feldolgozása most van folyamatban. (Pálffy Géza kollégám szíves közlése.) Ennek már elkészült az első része, sajnos, nem jutott el hozzánk. Ez és a második, a 16. századi történetét feldolgozó rész, valószínűleg újabb fontos adatokkal gazdagíthatja ismereteinket a Berislavichokról és a velük rokonságban álló Csutor Jánosról, illetve családjáról.

³⁷ A Berislavich Istvánt megillető, de Csutor János kezelésében lévő birtokok között említi még a Csutor János és gyámfia közötti, 1581. július 27-én a győri káptalan előtt létrejött szerződés (ezt Csutor János I. Rudolfal Bécsben, 1583-ban jóváhagyatta és megerősítette) az ugyancsak Zágráb vármegyei Gyurgyekovecet (Giwrgyakowecz), a Luse (Lose) nevű birtokon átfolyó Lipnica és Lukavec folyókön álló malmot, továbbá egy szőlőt és néhány kaszálót is. (Az említett szerződés eredeti szövege jelenleg Csutor Endre tulajdonában van.)

³⁸ Ld. erről fent, a 37. sz. jegyzetben említett szerződést.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Erre utal az, hogy 1588-ban már az ő kezén voltak ismét a mostohaapja által kezelt birtokok és birtokrészek. Vö. erről: Regestum juxta novam enumerationem portarum anni 1588. comitatus Zagrabienensis. In *J. Adamček–I. Kampuš*: i. m. 343. p. – Kismlakai Berislavich István később a magyar curiánál a szlavóniai katonai ügyek perceptoraként tevékenykedett. Két kisebb latin nyelvű munkát is írt, amelyeket 1615-ben Grácban jelentetett meg. Ld. erről *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I. k. Bp., 1891. 945. p.

⁴¹ Nova donatio bonorum infrascriptorum Egregio Joanni Chutor de Illethfalwa facta. Bécs, 1582. március 26. – MOL, A 57 Libri regii. 4. k. 294. p. és MOL, E 227 Libri donationum. 3. k. 206. p. – Bezdendről, Szokolvendrédről és Pokudról vö. *Csánki D.*: i. m. III. k. 418., 447., 452. p.

⁴² Nova donatio bonorum infrascriptorum Egregio Joanni Chutor de Zokol facta. Pozsony, 1583. április 28. – MOL, A 57 Libri regii. 4. k. 351–352. p. és E 227 Libri donationum. 3. k. 259. p.

⁴³ Hasonló magyarázattal szolgál fent idézett levelében (ld. fent, az 5. sz. jegyzet) maga Csutor Imre is, midőn rokonának kifejti: „ugy látszik hogy Zokol családunkat nem illette volna, de ennek ellenére a Zokoli praedicatumot a Család mindenkor használta, s a nemeslevél éppen Illethfalváról azt mondja, hogy azt más-képpen Zokolnak is hívják.”

⁴⁴ Az átirat oklevélről ld. fent, a 8. sz. jegyzet.

⁴⁵ Az 1584. július 4-én Prágában, I. Rudolf által kiadott és kézjegyével ellátott, valamint Draskovich György főkancellár által aláírt eredeti armális levél jelenleg Csutor Endre tulajdonában van.

⁴⁶ *Áldásy Antal*: Címertan. Bp., 1923. 59. p. (A magyar történettudomány kézikönyve. Szerk.: Hóman Bálint. II. k. 6. füzet.) – A könyv alakú armálisokról vö. még *Bárczay Oszkár*: A heraldika kézikönyve műszótárral (...). Bp., 1897. 41. p.

⁴⁷ A latin szöveg közlésénél a humanista átírást vettük figyelembe. A kor szokásai szerint nagybetűvel kiemelt szavakat, kifejezéseket (közneveket), amennyiben az nem indokolt, kisbetűvel írtuk. Az armális eredetileg feltehetően hét oldalból, illetve hét lapból állt. Első oldala, amelyen a „NOS” szó szerepelt, minden valószínűség szerint elveszett. Ez olvasható a nemeslevél 18. és 19. századi, a Csutor család számára készített hiteles másolataiban. A „NOS” szót itt szögletes zárójelben tüntetjük fel.

⁴⁸ Csutor Endre a család címerét a címerleírás alapján nemrégiben pergamenre festve elkészítette, melyet az eredeti armális levéllel együtt mellékletben közlünk.

⁴⁹ Exemptio unius domus in Civitate Zagrabienisi sita, Egregio Joanni Chutor, modo infrascripto facta. (Prága, 1584. július 4.) – MOL, A 57 Libri regii. 4. k. 409–410. p.; E 227 Libri donationum. 3. k. 325. p.

⁵⁰ Utasítások, 68. p. – Csutor adminisztrátorra jelölésének és kinevezésének történetét, valamint 1586. dec. 31. és 1592 tavasza közötti adminisztrátori tevékenységét bécsi és hazai levéltári források tükrében részletesen bemutatta, illetve feldolgozta Kenyeres István (Ld.: Utasítások, 68–73., 205., 244., 246. p. és *Kenyeres I.*: i. m. 198–200. p.), akinek ezúttal mondok hálás köszönetet, hogy disszertációjának Csutor Jánosra vonatkozó részét a rendelkezésemre bocsátotta. Mi itt csupán arra szorítkozunk, hogy Kenyeres kutatásainak eredményeit összefoglalva röviden vázoljuk a Csutor jelölése és kinevezése körüli vitákat, valamint taglaljuk az adminisztrátori tevékenységét illető legfontosabb mozzanatokat. Csutor adminisztrátori működése egyébként is oly sokrétű, hogy annak feldolgozása egy külön tanulmány tárgya lehetne.

⁵¹ Utasítások, 68–69. p.

⁵² Utasítások, 69. p.

⁵³ Utasítások, 69. p.

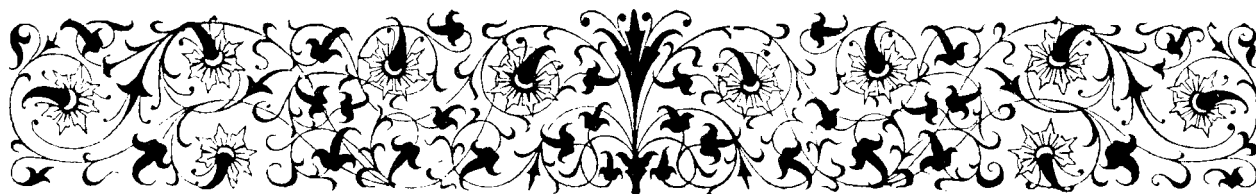
⁵⁴ Utasítások, 69–70. – Ezt I. Rudolf 1587. december 1-jén kelt utasításában a következőképpen fogalmazta meg: „Az esztergomi érseki szék megüresedése miatt érseki adminisztrátornak kinevezett Csutor János mellé segítségül szükséges egy ellenőr. Erre a feladatra az uralkodó Bakith Gált nevezi ki, hogy legyen egy megfelelő személy, aki a jövedelmekről tudomással bír és helyes számadásokat készít” – Ld. ezt uo. 244., 246. p.

⁵⁵ Mindezekről ld. bővebben *Kenyeres I.*: i. m. 198–200. p. és Esztergomi Érseki Levéltár. Archivum Saeculare I. Acta radicalia et protocollaria. Classis F. (A drégelyi uradalom birtokjogai) No. 118. Fasc. 5. No. 116. (1591.); Fasc. 5. No. 118. (1593.); Classis P. (Az esztergomi érsekség általános jogaira és a budai házra vonatkozó iratok); Fasc. 1. No. 18. (1587.). (Szeretném itt köszönetet kifejezni az Esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának, Hegedűs Andrásnak, hogy a fent jelzett iratokat tanulmányozás végett a rendelkezésemre bocsátotta.)

⁵⁶ Utasítások, 70. p. (100. sz. jegyzet) és *Kenyeres I.*: i. m. 199. p.

⁵⁷ *Kenyeres I.*: i. m. 200. p. – A számadásokkal Csutor 1591. december elején még nem készült el. Erre hat hónap haladékat kapott, amely idő alatt havi 50 forint fizetésben részesült. Ld. erről: uo. (1591. december 7.).

⁵⁸ *Kenyeres I.*: i. m. 200. p.

BESZÁMOLÓ A XIII. NEMZETKÖZI HERALDIKAI KOLLOKVIUMRÓL

(Troyes, 2003. szeptember 12–13.)

A Nemzetközi Heraldikai Akadémia 1978-ban rendezett első ízben kollokviumot: az előadóteremben alig néhányan lézengtek, a programban is csak nyolc referátum szerepelt. Az elmúlt huszonöt esztendő alatt azonban az 1981 óta minden páratlan évben sorra kerülő tematikus konferencia mind fontosabb szakmai fórummá nőtte ki magát, s napjainkra vitán felül a heraldikai kutatás egyik legjelentősebb seregszemléjévé vált. Az idei tanácskozásnak a franciaországi Troyes városa, pontosabban a Troyes melletti St. Julien-les-Villas falu adott otthont. Az idei kollokvium témája a címer külső díszjeinek tanulmányozása volt, ám mivel tizennégy esztendeje a szintén franciaországi Petite-Pierre-ben rendezett tudományos ülészakon a sisakdíszrel kapcsolatos ismereteket egyszer már számba vette a Nemzetközi Heraldikai Akadémia, a mostani konferencia előadói első sorban a további ékítményeket tárgyalták, ezek között is legtöbbször a pajzstartókat. A konferencián összesen nyolcvannyolc heraldikus vett részt: ezek zöme Franciaországból érkezett, vagy a közeli Belgiumból; az Európán kívüli világot ezúttal szokatlanul kevés, mindössze négy tudós képviselte. A kelet-közép-európai térségből szintén csupán négyen voltak jelen: a szlovák Zdenko Alexy, a lengyel Stefan Kuczyński, illetve hazánkból Bertényi Iván professzor és jelen sorok írója. A résztvevők Rolf Nagelnek, az Akadémia elnökének megnyitója és Roger Harmignies másodalelnök üdvözlő szavai után két nap alatt összesen huszonkét előadást hallgathattak meg, amelyek közül tizenhatot a Nemzetközi Heraldikai Akadémia rendes tagjai tartottak. Szemledolgozatunkban a legérdekesebbek közül válogatunk.

Elsőként a francia heraldika elmúlt négy évtizedének meghatározó egyénisége, Hervé Pinoteau adott elő a francia uralkodók címereinek külső ékítményeiről. Referátumának legfontosabb megállapítása talán az I. Napóleon császári és XVIII. Lajos királyi címérének összevetéséből levonható tanulság volt: amellet, hogy a külső ékítményeket többnyire a nyugat-európai heraldikai gyakorlat sem tekinti a címer megváltoztathatatlan részeinek, kiválasztásuk első sorban a divattól és a korabeli közízléstől függ, nem pedig politikai programtól vagy egyéni meggyőződés-

től. Másképp nehéz lenne megmagyarázni, hogy miért köszönnek vissza az első francia császárság heraldikájának markáns elemei (pl. a pajzs mögött keresztben elhelyezett jogarok) a napóleoni rezsimmel semmiféle közösséget nem vállaló restaurációs időszak Bourbon-uralkodóinak címerein.

Nils Bartholdy a Pinoteau által kijelölt úton haladt tovább, amennyiben előadásában a dán királyok címereinek pajzstartóiról értekezett. A koppenhágai Országos Levéltár tudósa kimutatta, hogy a Norvégiával és Svédországgal többször is perszonálunióban egyesülő északi ország uralkodói leggyakrabban a hatalmuk alá eső terület gyarapodásával összefüggésben változtatták pajzstartóikat (I. Keresztély pl. 1450-ben, amikor még csak Dánia és Norvégia fölött uralkodott, két oroszánt vésetett nagypecsétjén a címerpajzs mellé, 1457-ben, Svédország megszerzése után viszont ezek helyére egy vadember és egy lovag került). Más jellegű fejlődést példáznak a schleswigi hercegi címer pajzstartói: a 14. századi pecséteken látható két női kar (*pars pro toto*) helyét 1460-tól két női vadember foglalja el az ábrázolásokon. Bartholdy rendkívül gazdag illusztrációs anyaggal színesített előadásának legtanulságosabb eredménye azonban mégis talán az a megállapítás volt, amellyel a Nemzetközi Heraldikai Akadémia dán tagja újabb adaléket szolgáltatott a címertan és tágabb értelemben az egész emblematika egyik legfontosabb alaptételéhez: az egyes szimbólumok eltérő helyeken és időben más és más jelentéstartalommal szerepelhetnek. A szaktudomány előtt régóta ismeretes, hogy a vadember mint pajzstartó a reneszánsz korban terjedt el Európában: nagy népszerűségét a legtöbb címertani szakkönyv azzal magyarázza, hogy általa lehetett a legegyszerűbben megjeleníteni a germán folklórban igen sűrűn előforduló óriásfigurákat. Bartholdy szerint azonban a címerek vademberének észak-európai elterjedéséhez egy másik különös körülmény is hozzájárult: az ilyesféle pajzstartók bevett megnevezése az éppen a reneszánsz korában egységesülő latin nyelvű heraldikai szakterminológiában *homo silvester*, vagyis szó szerint: *erdei ember*. Skandinávia középkori településviszonyaira pedig igenis jellemző, hogy a népesség jelentős része az erdőben élt, akár

eldugott falvakban, akár magányos tanyákon. Ily módon a *homo silvester* pajzstartóként való alkalmazása a norvég, a svéd és az ezekkel szoros kapcsolatban fejlődő dán heraldikában egyfajta regionális jellegzetesség címertani reprezentációjaként is felfogható, háttérbe szorítva az egyébként vitathatatlan mondai asszociációkat.

A brit Cecil Humphery-Smith referátumában a címerek egy igen ritkán kutatott külső díszével foglalkozott, amelyre mindeközéig még csak megfelelő elnevezés sem akadt a magyar heraldikai szaknyelvben. Franciául *compartiment*-nak, angolul *compartment*-nek mondják: arról a legtöbbször pázsitos domb formájában kiképzett támasztékról van szó, amelyen a pajzstartók állnak. Magyarul leginkább talán *címerkert*nek nevezhetnénk: a fenti *terminus technicus* ilyenképpen való fordítása egyébként Thoroczkay Gábor leleménye. A brit heraldikában korábban sem ismeretlen *compartiment* – vagy nevezük most már inkább magunk is címerkertnek – a szigetország királyainak nevében kiadott armálisokon csak a 16. században jelent meg, s ebből néhány kutató arra következtetett, hogy felbukkanása esetleg a különös uralkodói kegy jele lehetne. Az abszurd hipotézist a címerkert napjainkig tartó történeti fejlődését részletesen bemutató Humphery-Smith kategorikusan cáfolta, rámutatva, hogy a heraldikai jelmondat elterjedése szükségszerűen maga után vonta a pajzstartók alatti támaszték kialakulását is. A jelmondatnak a pajzs alatt ábrázolt szalagja ugyanis sok esetben összér a pajzs csücskével, s így azt az optikai benyomást kelti, mintha alulról az tartaná a címet: ezek után a kétoldalt lebegő telamonok, címerkert híján a semmiben kapálózó lábaikkal komikus összhatást eredményeznének. Az angol tudós előadásának nyomtatott változata minden bizonnyal időtálló alkotásnak fog bizonyulni, hiszen a címertan egy súlyosan elhanyagolt részterületét világítja meg a nemzetközi szintézis elvi alapvetésének nyilvánvaló igényével.

Stefan Kuczyński a lengyel heraldikában előforduló külső ékítményeket tekintette át, rendre kitérve az egyes heraldikai jellegzetességek művelődéstörténeti hátterére is. A magyar résztvevők különös érdeklődéssel hallgatták a krakkói professzor tanulmányát, hiszen a két ország heraldikája többé-kevésbé párhuzamos fejlődési utat járt be, s sokszor mutat hasonló jellegzetességeket. A referátum vezérfonalát a néprajzból és a kulturális antropológiából is jól ismert *süllyedő kultúrijevák elmélete* jelentette: a címerreprezentáció változásai, mint például a címer sisakdíszrel való bővítése Lengyelországban is a társadalmi elit szintjén jelentkeztek először, s onnét terjednek az alacsonyabb állású rétegek felé. Kuczyński párhuzamosan egy másik jelenségre is felhívta a figyelmet: arra, hogy a címerreprezentáció különbségei a kelet-közép-európai térségben elsősorban a divat

és az egyéni ízlés különbözőségéből adódnak, nem pedig rangbéli differenciákból, mint Nyugaton.

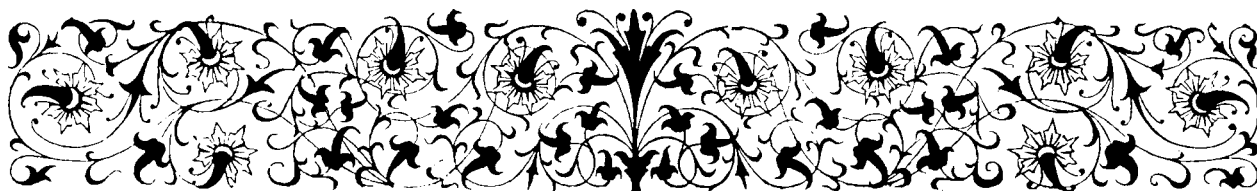
Bertényi Iván, a budapesti tudományegyetem professzora, egyszersmind a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnöke a Buda város középkori címerváltozatainak megfigyelhető külső ékítmények változásain keresztül mutatta be az egyes heraldikai elemek súlyvesztésének vagy éppen önálló szimbólummá emelkedésének folyamatát. Dolgozata első részében Kubinyi András eredményei mentén haladva tárgyalta a város pecséteinek változásait és a királyi pecséthasználattal való összefüggéseket, majd nemzetközi kontextusba ágyazva értékelte egyfelől az első budai pecséteken külső ékítményként még látható szőlőindák fokozatos eltűnését, másfelől pedig az ugyancsak vitathatatlanul Árpád-kori eredetű várabrázolás mind hangsúlyosabb jelenlétét a város jelképein. A szlovák Zdenko G. Alexy szintén magyar vonatkozású referátumot tartott: az esztergomi káptalani jelvénynek a kanonokok címerein való szerepelteséről beszélt.

Michel Pastoureau, a Sorbonne tanára a címerek medvéiről tartott érdekes referátumot. Közismert tény, hogy a kora középkori európai hiedelemvilágban a medve az állatok királyaként szerepel, s hogy névcímer beszélő elemeként is igen gyakran előfordul az élő heraldika korában. Pastoureau szerint pajzstartóként szinte kizárólag uralkodói címerek mellett találjuk meg: a kora újkori heraldikusok felfogása szerint ugyanis *scutum principis fero fertur*, márpedig a klasszikus nyelvállapottal szemben a középlelatinban a *ferus* szó szinte mindig medvét jelent: a vadállatot *beluaként* aposztrofálják.

A kanadai születésű és állampolgárságú, de Egyesült Államok-béli Indianapolis egyetemén oktató D'Arcy Boulton a címerek külső ékítményeinek összességét foglalta rendszerbe, aszerint, hogy inkább társadalmi állapotot jelző vagy egyéni ízlést tükröző elemről van szó. Az ilyesfajta próbálkozás természetesen értelmetlen és meddő volna a magyar heraldikában, de korántsem az a nyugat-európai címerhasználat vizsgálata során. A tanulmány elhelyezkedésük rendjében tárgyalja a külső díszeket, s nemcsak a szakirodalomnak a korona vagy a sisakdísz kapcsán tett évtizedes megállapításait szintetizálja, de gyökeresen új eredményekre jut a sisaktakaró vagy a pajzstartók tanulmányozása révén is.

A Nemzetközi Heraldikai Akadémia XIII. kollokviumát nyílt vita zárta, amelynek napjaink talán legnagyobb hírű heraldikusa, Michel Pastoureau volt a moderátora. A konferencia tanulmányai a szervezőbizottság tervei szerint egy éven belül nyomtatásban is megjelennek. A következő Nemzetközi Heraldikai Kollokviumot Szentpétervárott rendezik 2005-ben, az Ermitázs Múzeum égisze alatt.

Körmendi Tamás

NEKROLÓG

WERNER SAUER

1943. május 11.–2003. augusztus 22.

Hirtelen halt meg a falerisztika nagy egyénisége.

1974-ben Ő alapította e szakterület (nemzetközi összehasonlításban is) vezető szakmai szervezetét, a BDOS-t (Bund Deutscher Ordenssammler – Deutsche Gesellschaft für Ordenskunde). E szakmai szervezetnek 1998-ig elnöke is volt. Nagyon sokat tett a falerisztika népszerűsítéséért Németországban, és világviszonylatban egyaránt.

Sikerrel kapcsolta a falerisztikát olyan területekhez mint a hadtörténet, illetve a helytörténet (is).

Igen fontos volt irányító, szervező tevékenysége, pl. kiállítások, gyűjtőtálalkozók terén.

Szakmai tevékenysége során a kezdettől igyekezett kapcsolatot tartani a „vasfüggönyön túl” élő szakemberekkel, gyűjtőkkel. Így a nekrológ írójával három évtizeden keresztül ápolt szakmai-tudományos kapcsolatokat.

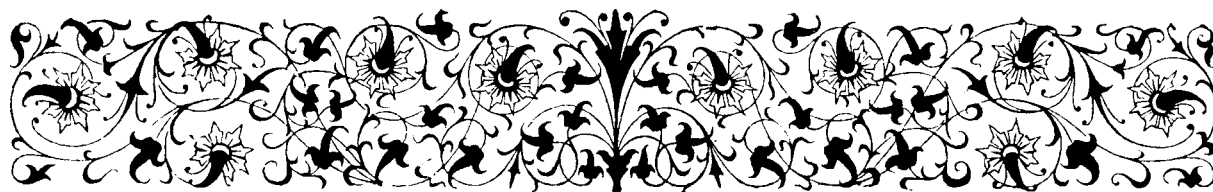
Elismert volt szakirodalmi, szerkesztői stb. tevékenysége is.

Publikációi jelentős mértékben hozzájárultak a falerisztika népszerűsítéséhez. Így az Ő nevéhez fűződik pl. az „OMM” (Orden und Militaria Magazin) ismert szakfolyóirat 98 megjelent száma, amely hosszú időn keresztül meghatározó szakmai fórum volt a falerisztika művelői számára. Az általa kutatott, s feldolgozott legkedvesebb terület Hessen falerisztikája volt. E kérdéskörben több monográfiát és számos tanulmányt jelentetett meg.

Maga is tervezett kitüntetések, s nagy jelentőséget tulajdonított a legújabb alapítások szakmai megismertetésének is.

Széles szakmai munkásságát, különféle hazai és külföldi kitüntetésekkel ismerték el az évek során.

Pandula Attila

KÖNYVISMERTETÉS

BOTKA JÁNOS: Kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai a betelepedéstől a kiegyezés koráig. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2000. 334 p., gazdag illusztrációs anyag ISBN 963 9354 01 5

A szerző igen gazdag levéltári-, könyvészeti-, múzeumi stb. anyagok összegezésével írta művét.

A bevezetést követően az első részben (21–163 pp.) A „Kunok-jászok hadkötelezettsége és katonáskodásának jelentősebb állomásai 1867-ig” címen részletesen foglalkozik a szerző a kunok-jászok jogállásával, kötelezettségeivel, ezek változásaival a különféle időszakokban. A jogállás, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó katonáskodási kötelezettség részletezése alkotja e rész témájának gerincét. A középkor vonatkozások taglalását követően inkább a 16–18. századi időszakot fejt ki részletesebben a szerző. Tág teret szán a „népcsoporti jogok” elvesztésének és visszaváltásának is.

A régió történetében nagy jelentőségű, hagyományú a visszaváltás (= redemptio). Ennek kapcsán a társadalomtörténeti vonatkozásokról is olvashatunk.

Megismerhetjük a jászkun hadkötelezettséget a hétéves háború idejétől a kiegyezésig terjedő korban. Ennek keretében bemutatást kapnak az itt felállított különféle katonai alakulatok, azok jellegze-

tességei, illetve a helyiek szerepe a különféle (késői) általános nemesi felkelésekben.

Igen érdekes és „történelmi segédtudományi” szempontokból különösen tanulságos a kötet második fele, amely az ünnepi bandériumokat tárgyalja (167–261 pp.). Megismerkedhetünk ezen sajátos egységek szervezésével, összetételével, de a felállításukhoz, alkalmazásukhoz stb. szükséges anyagi eszközök előteremtésének részleteivel is. Részletesen olvashatunk egyenruházatukról, felszerelésükről, fegyverzetükről, lovaikról is. Külön tárgyalja a vonatkozó zászlóemlékeket is a kötet.

Olvashatunk azokról az országos és helyi ünnepségekről, eseményekről, ahol a bandériumok szerepeltek.

Végül a fenti, jeles hagyományok napjainkban való felélesztésével is megismerkedhetünk.

A kötetben gazdag – döntően eddig közöletlen – illusztrációs anyag is tanulmányozható. Ezek többsége (helyi) heraldikai-, szfragisztikai-, vexillológiai-, egyenruházati emlék, de közlésre kerültek pl. egyes helyszínek ábrázolásai is.

Pandula Attila

MAKAI ÁGNES–HÉRI VERA: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben. Budapest, 2002. 279 p., számos színes és fekete-fehér ábrával. ISBN 963 208 758 5.

Jelen munka ugyanezen szerzőpáros 1990-ben a Zrínyi Kiadónál megjelent „Kitüntetések” című könyvének újabb, átdolgozott és bővített kiadása. A szerzők a két legnagyobb és legrangosabb rendjel- és kitüntetés-gyűjteménnyel rendelkező hazai közgyűjteményünk – a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Hadtörténeti Múzeum – anyagára építve, de néhány rendkívüli esetben magángyűjteményben lévő példányokat is felhasználva (pl. Mária Terézia Rend nagykeresztjéhez való csillag, gyémántdíszítményes lovagkereszt, miniatűr, Szent István Rend

középkeresztje, Magyar Érdemrend Szt. Koronás hadidíszítményes kardos nagykeresztje láncon, Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érem) összefoglaló jelleggel mutatják be a falerisztika hazai történetét a kezdetektől napjainkig. Általános történeti áttekintést kapunk a kezdetben kialakult kitüntetési módzatokról, a középkori egyházi és világi lovagrendekről, majd az újabb kori érdemrendekről és egyéb elismerési jelekről. Ezek után kerül sor a munka fő részére, a magyarországi kitüntetésekre (középkor, Habsburg korszak, 1848/1849-es sza-

badságharc, önkényuralom és dualizmus kora, 1918–1919-es forradalmak, két világháború közti korszak, 1945–1949, 1949–1989 szocialista korszak, 1989-től napjainkig). A korábbi kiadás csak 1949-ig tárgyalta a hazai anyagot. Igen szemléletes képet kapunk a mindenkori köztörténeti, illetve társadalmi háttérrel. Részletesen olvashatunk a kitüntetések „gyakorlati életéről” is (alapítás, alapszabály, adományozás, adományozási dokumentumok, kitüntetések külalakja, jelképei, kitüntetések katonai jellege, feliratok, jelmondatok, fokozatok, kitüntetések gyártása, szalagok, viselési szabályok, jogok, viseleti, temetési példányok, visszaadás, megvonás, kitüntetésekkel foglalkozó tudományok, kitüntetések gyűjtése).

Megtaláljuk a rendjelek és kitüntetések 1918-as, 1943-as, 1948-as, 1976-os, 1984-es hivatalos rangsorát, valamint a honvédségi elismerések 2002-es viselési sorrendjét. Jelenleg az egész hazai kitüntetési szisztémát átfogó viselési rangsor nem létezik! A munkát bőséges irodalomjegyzék és jegyzetanyag egészíti ki.

A szerzők mindenképp előtt a magyar és magyar vonatkozású anyagnak és sajátosságaiknak bemutatását szorgalmazták, úgy a szöveges résznél, mint az ábráknál. Így többek között az alábbi, kevésbé ismert részlettemákat is érintik: „Szent Király Keresztesek” (stefaniták) 12. századi magyar egyházi lovagrendje, Mátyás király által tervezett, de meg nem valósult „Krisztus kínszenvedésének rendje” (1472), a Rákóczi-szabadságharc kitüntetései, a Petőfi „János vitéz”-ének modellül szolgáló Horváth Nepomuki János huszárcapitány kitüntetései, az Arany Érdemkereszt első női kitüntetettje, 1918

után elintézetlenül maradt kitüntetések ügye, a Mária Terézia Rend 1918-at követő utóélete, a Vitézi Rend 1945 utáni helyzete, az 1989-es rendszerváltás utáni visszasságok, napjaink „hamis rendjei” stb. Helyenként nem találkozunk egyértelmű állásfoglalással – talán még nincs is meg egyes esetekben ehhez a kellő történelmi távlat –, de dicséretes a problémafelvetés ténye is.

A Katonai Mária Terézia Rend megnevezésénél a szerzők az általuk pontosabbnak ítélt Mária Terézia Katonai Rend elnevezést használják, hivatkozva arra, hogy a korabeli magyar megnevezés helytelenül, a német szórendet követte.

A kötetet a jelentősen kibővített képanyaga is megkülönbözteti a korábbi kiadástól. A magyar kitüntetések szinte hiánytalanul helyet kaptak az ábrák között, s ezeknél valamennyi kép színes lett. Szaporodott a kiegészítő képanyag is (rendvitések, rendi okmányok, rendi öltözetek stb.). Ezek viszont az első kiadás színes képeivel ellentétben fekete-fehérre és sokszor kisebb méretűre változtak. A külföldi kitüntetések korábban szereplő ábráinak egy része kimaradt, más esetekben viszont ez az anyag is újabb képekkel bővült, mégpedig a magyar vonatkozásokra koncentráltak a szerzők.

E hasznos munka vélhetően számos köz- és magánkönyvtárban kap majd helyet, s kézikönyvként fogják használni egyes rendjelek és kitüntetések azonosításához, meghatározásához, annál is inkább mert a hasonló tematikájú régi munkák zömmel igen nehezen elérhetőek, vagy éppen elérhetetlenek az érdeklődők számára.

Rainer Pál

VAJAY SZABOLCS: A Máltai Rend magyar lovagjai 1530–2000.

Militenses ex hungarica stripe. I–II. k.

Magyar Máltai Lovagok Szövetségének kiadása. Budapest, 2002. 768 p., ill. 492 p.

ISBN 963 81 30415 (ö) ISBN 963 81 30423 – II. k. ISBN 963 8130431

A magyar történelmi segédtudományi irodalom nesztora Dr. Vajay Szabolcs, korábban már írt, egy a mostanihoz hasonló művet. „A Johannita Rend lovagjai 1854–1987.” című kötet 1987-ben jelent meg.

A jelenlegi kötetek módszertani szempontból hasonlóak ehhez azonban. Azonban sokkal nagyobb a terjedelemben, két kötetben került kiadásra.

A mű elején olvasható a Máltai lovagok imája (5. p.) valamint Osváth György (a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének elnöke) előszava (7–13 pp.).

Előhang (15–20 pp.), majd a Bevezetés (21–25 pp.) után „A magyar társadalom történetének vázlata” következik (27–68 pp.). Ezt „A Szent János Lovagrend története Magyarországon” című fejezet követi (69–87 pp.).

Az első kötet „gerincét” „A magyar máltaiak adattára” adja (89–763 pp.), végül utószó zárja ezt a kötetet (765–768 pp.).

A második kötetben igen részletes, egyben a magyar genealógiai és rokonterületek szakirodalmának áttekintését is jelentő bibliográfia olvasható (5–61 pp.).

A magyar máltai lovagok állaga című részben (63–84 pp.) rendi előjárókról, illetve különféle rendtagokról olvashatunk összefoglaló jegyzékeket. Ez igen jó áttekintést jelent a közölt hatalmas anyag felhasználhatósága szempontjából.

A „Címertáblák” (87–171 pp.) közlik a kötetben szereplő valamennyi család (396), kvalitásos, fekete-fehér (színjelöléses) heraldikai címerrajzát. Ez hasznos forrásul szolgálhat a magyar családi címerek jellegzetességei áttekintéséhez (is).

A „Függelék” (175–202 pp.) sokrétű adatanyagot közöl a kötet tematikájához (illetve a magyar történelem jobb megértéséhez, áttekintéséhez) kapcsolódóan.

A kötetben néhány térkép mutatja be Magyarország területi változásait a különböző időszakokban (203–211 pp.).

Gazdag a kiadvány képmellékletekben, így részben falerisztikai, heraldikai, vexillológiai, inszigniológiai, viselettörténeti vonatkozások terén (215–243 pp.). Ebben a részben pl. tanulmányozhatjuk (a jelenleg adományozott) Máltai Rend jelvényeit, beleértve a Rendi Érdemkeresztet, illetve a Magyar Máltai Lovagok Szövetsége „Apor Vilmos” Érdemérmét, illetve a „Máltai lourdes-i zarándoklati Érmet” is.

Külön részben szerepelnek a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének patrónusa, címere, elnökei, (rendjelvényekkel ékesített) címereik. (245–253 pp.)

Az illusztrációs anyag legfontosabb része a 36 arcképtáblán szereplő 284 (ma már nem élő) lovag, tiszteleti dáma, egyházi rendtag arcképe. Az arcképek többsége fényképfelvétel, de metszettel, festménnyel, rajzzal is találkozunk az anyagban. Döntően olyan történeti ikonográfiai emlékek kerültek itt bemutatásra (a legkülönfélébb a tárgykör szempontjából szóba jöhető gyűjteményekből), ahol a Rend tagjai viselik a jelvényt (s más kitüntetéseiket is), illetve a Rend egyenruháját is.

A terjedelmes (325–489 pp.) „Fogalmi szótár” című részben nagyszámú, érdekes és hasznos adalék olvasható a kötet tárgyához, de a magyar genealógiához, s a rokonterületekhez, illetve az egész magyar történelemhez kapcsolódóan.

A szerző, e jeles művet igen kiterjedt és hosszadalmas kutatások alapján írta meg. Nagyon széles értelmű szakirodalmon túl jelentős mérték-

ben támaszkodott a családoktól, illetve szakemberektől kapott adatokra. Így Vásárhelyi Miklóst és Szluha Mártont egyenesen „társszerzőnek” említi a szerző a könyv legelején.

A kötet 668 személyt ír le, akik 396 magyar családot reprezentálnak, a Máltai Lovagrend magyar tagjaiként. Ezek a személyek, illetve családtörténetük áttekintése, átfogó képet ad a magyar nemesség társadalomtörténetéről is.

Így egyes családok a honfoglaló időszakban, vagy a korai Árpád korban beköltözött nemzetségekből erednek. Mások az Anjou-, vagy a Hunyadi korban emelkedtek a nemesség soraiba. Jelentős számú familia a török elleni hosszú harcokban érdemeket szerzett vitézekről veszi eredetét. Megint más családok, a 18. század, megváltozott körülményei között alakuló nemességét képviselik. Számos család képviseli a 19. század „kitüntetett nemességét”. Folyamatos volt a nép köréből kiemelkedő - arra érdemes - személyek nemessé válása is. A szerző nagy mértékben tárgyalja a tárgykör kapcsán a Magyarországon gyökeret vert indigenák témakörét is.

A Rend tagjai között megtaláljuk a nemesség legkülönfélébb kategóriáit, uralkodó- és fejedelmi családoktól kezdődően a köznemességig, de „polgári” és „egyházi” máltaiakról is olvashatunk.

A szerző részletesebben foglalkozik az érintett családok történetének legfontosabb szakaszaival, szól címereikről is. Ezt követi – részletes személyi adatokkal – „a rendi állag”-nál a családból kikerült rendtagok bemutatása..

Vajay Szabolcs új művével fontos kézikönyv került a (szakértő) olvasók, illetve érdeklődők kezébe.

Pandula Attila

*A Gecsényi Lajos Emlékkönyvről.
Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.
Fons. 9. évf. 2002/1–3. sz.*

Gecsényi Lajos 60. születésnapja alkalmából a Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok) 2002. 1–3. különszámával olyan emlékkönyv készült, melyet méltán örömmel vehetett kézbe a történész-levéltáros. Valamilyen módon mindegyik tanulmány kötődik Gecsényi Lajos érdeklődéséhez, így sokszínű, ám szerves egészet is alkotó sajátos, alapvetően kora újkori tanulmánykötet készült, melyben a 16–17. századi Magyarország gazdaságtörténeti, várostörténeti, igazgatástörténeti kérdéseinek új eredményei rajzolódnak ki. Az új források feltárására és forrásközlésekre építő tanulmányok három nagyobb egységet alkotnak.

Az első egység azokból a tanulmányokból alakult ki, amelyek egy-egy tipikus életpályamodellt, karriertörténetet mutatnak be, mozaikokból össze-

állítva. Nagy szükség van ezekre az életút-elemzésekre, hiszen a legszűkebb döntéshozó elit mellett látni kell, hogy milyen alternatívák bontakoznak ki a köznemesi réteg s a városi polgárság számára, hiszen egy társadalom cselekvő- és túlélőképességét nagyban befolyásolja, hogy hányféle társadalmi réteg tud felemelkedési lehetőséghez hozzájutni. A törökkel küzdő Magyarország számára a túlélést sokszor éppen a váltani tudó, új iránt fogékony társadalmi rétegek biztosították. Egy tipikus 15. század végi karrier bontakozik ki Szende Katalin tanulmányában. Alföldy Bálint királyi harmincados (meghalt: 1493) karrierje éppen arra példa, hogy hányféle eshetőségre építve biztosítja karrierjét egy királyi hivatal és ugyanakkor több városban is prosperáló gazdasági kapcsolatrendszer kiépítő

magyar köznemes, akit Nagylucsei Orbán segített a felemelkedésben és az új lehetőségek megragadásában. Alföldy végrendeletének elemzéséből az is kitűnik, hogy miként tükröződik tárgyi környezetében is sajátos nemesek és polgárok között elhelyezkedő stásusa. Miközben az egyes városok gazdasági és politikai érdekellentéteik miatt nem tudtak egymással jól együttműködni, hiszen meglepően szegényes Győr és Sopron, de még Sopron és Pozsony gazdasági kapcsolatainak iratanyaga, ugyanakkor Alföldy kereskedelmi, pénzügyi tevékenységével, és termőterület- és ingatlanszerzésével mindkét városban (sőt Fehérváron is) egyszerre jelen volt, regionális kapcsolatrendszer is építve. Egyén és közösség, személyes ambíciók és rendi keretek konfliktusa bontakozik ki Alföldy karrierje alapján.

17. századi életpályamodellt vizsgál Dominkovits Péter tanulmánya, egy Sopron vármegyei egygenerációs középbirtok története, Kövér Gábor karrierje és széplaki uradalma alapján. Kövér lehetőségei mutatják, hogy miként tágultak a művelt és szakértelemmel rendelkező bizalmi szerepet betöltő köznemesek lehetőségei a 17. század közepén. Nem mindennapi a karrierje abból a szempontból, hogy miként tudta kihasználni az Erdélyi Fejedelemség és a Királyi Magyarország együttpolitizálásának új fejezetét. Kövér Gábor története azért is tanulságos, mert két nagy pártfogó bukását is túlélte, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem után, Nádasdy Ferenc országbíró familiárisaként továbbra is jelentős politikai és gazdasági kapcsolatrendszerrel rendelkezett, sőt Nádasdy egyes birtokait is ő írta össze a fej- és jószágvesztés kimondása után. Ez a köznemesi karrier azonban mégis erősen függött a pártfogótól, hiszen köznemes számára a kapcsolat értékét sok tekintetben a bizalmas információkhoz való hozzájutás, és egy köznemes adottságainál jóval szélesebb körű tájékozódás lehetősége adta meg. Kövér Gábor sem kapcsolatrendszerét, sem pedig birtokait nem tudta örökíteni a következő generáció számára.

Sunkó Attila szintén életpályamodellt vizsgál a Gyulefehérvári Káptalan levéltárosának, Debreceni Jánosnak a végrendelete tükrében. Debreceni pályája ezért is tanulságos, mert tipikusnak tekinthető, hiszen sem különösebben nagy tudás, sem különleges kapcsolatrendszer nem segítette az előrejutásban, így a tanulmányból az írástudó, hivatalnok-értelmiségi tipikus lehetőségei rajzolódnak ki. Debreceni esete azt is mutatja, hogy a Magyarországból az Erdélyi Fejedelemségbe kerültek számára a központi kormányzatban való hivatal vállalása adott felemelkedési lehetőséget. Végrendeletéből kiviláglik, hogy az új és egymást segítő hivatalnok-értelmiségnek olyan tagja volt, aki tisztségének felelősségét átértézte, s tudásával szép vagyont is szerzett.

Kis Péter „Sok éven át védett minket és koronánk jogait” Sixtus esztergomi olvasókanonok kar-

rierje című tanulmányában 13–14. századi környezetben vezeti végig, hogy mit jelentett a tudás, milyen felemelkedési lehetőséget biztosított. Magasra ívelő, ám váratlan elbukó életpálya különös állomását mutatja be Toma Katalin tanulmánya. Nádasdy Ferenc országbíró 1668 tavaszán írt levelében arról számolt be Szenthe Bálintnak, hogy milyen jól sikerült I. Lipót császárnak és udvarának pottendorfi látogatása. Nemcsak az étek gazdagsága, hanem a szórakozás sokfélesége, a különleges halak, melyekből a császárt dicsőítő képekkel feldíszített kert tavából I. Lipót is többet kifogott, azt mutatja, hogy a császári udvar reprezentációját jól értő módon került sor erre a fontos látogatásra, melytől Nádasdy Ferenc bécsi udvari pozícióinak további megerősödését várta. A nemrégiben megszerzett ausztriai birtokon tett látogatás azonban még sem Nádasdy emelkedését hozta, hanem 1670. szeptemberi letartóztatása után a felségárulás miatt ellene indított perhez újabb érveket szolgáltatott (ugyanis mérgezéssel vádolták).

A második nagy kérdéskör a 16–17. századi gazdasági és kereskedelmi lehetőségeket vizsgálja. A magyarországi marhakereskedelemtől nemzetközi jelentőségével és a jól kiépített kapcsolatrendszer sérülésével a 15 éves háború időszakában Gececsényi Lajos is több tanulmányában foglalkozott. Ehhez a kutatási témához kapcsolódik Erich Landsteiner a Bécsben tevékenykedő magyar kereskedők szerepével s lehetőségeivel foglalkozó tanulmánya, melyben részletes listát közöl az 1591. novemberében Bécsben 26 debreceni, gyöngyösi, mezőtúri, pozsonyi, kolozsvári és budai kereskedőről és azok által szállított terményekről. Szintén a kereskedelmi kapcsolatokat elemzi Sahin-Tóth Péter tanulmánya. Ő francia diplomata jelentései alapján sajátos tükrökből, a kereskedelmileg ellenérdekelte fél szemzőgéből mutatja be a magyar marhakereskedelemt, elsősorban Velencébe irányuló exportjának a szerepét és nagyságát. A 15 éves háború végén, elsősorban Kanizsa ostroma, majd elfoglalása következtében, valamint a Habsburg-kormányzat hibás döntése nyomán (mivel nem újította meg Lucas Bazin velencei húskereskedőnek a kereskedelmi jogát) újfent komoly húsellátási nehézségek alakultak ki Velencében. A francia diplomata, a Velencében 1601 és 1607 között szolgálatot teljesítő Philippe Canaye du Fresne jelentésében több javaslatot is tett, hogy miként kellene ezt a válságot a francia kereskedőknek kihasználniuk. A követ tervezete ugyan minden realitást nélkülözött, ám igen tanulságos. Ugyanis noha valószínűleg nem rendelkezett közvetlen információkkal, mégis ráértett a magyarországi marhatenyésztés és kereskedelem széles társadalmi rétegeknek megélhetést és perspektívát nyújtó szerepére. Az ellátás megszervezésének, illetve a jól működő ellátási szisztéma kialakításának kérdéseivel foglalkozik Kenyeres István dolgozata,

amely a végvárok és a mezei hadak ellátásának összefüggéseit elemezte. A 16. századi rendtartások alapján az elsősorban nagy létszámú várak (Kassa, Szatmár, Győr, Komárom és Kanizsa) jól működő ellátásának a kérdéseit vizsgálja. A tanulmányból kiviláglik, hogy az élelmezési tisztek miként akadályozták meg a visszaéléseket, miként alakították ki az ellenőrzésnek a higiéniai szempontokat is figyelembe vevő technikáját, hogyan gondoskodtak borról, gabonáról és húsról. Az élésmesterek bizalmi állást töltöttek be, így a főélésmesternek és élelmezési főbiztosnak kivétel nélkül osztrák főnemeseket neveztek ki, s a rendek csak a nagyobb hadjáratok idején tudtak saját közegeket kiállítani. Sarusi Kiss Béla Murány vár példája alapján az élelem elosztásának és a tizedelésnek rendszerét mutatja be (16. század második fele).

H. Németh István a kora újkori magyarországi várospolitika meghatározó tényezőit veszi sorra. Tanulmányában nagy teret szentel a gazdasági lehetőségek változásának, s annak, miként kellett a katonai helyzet és a politikai széljárás viszonyaihoz igazodnia a magyarországi városoknak, melyeknek nemcsak az uralkodóval, hanem a magyar nemes-séggel szemben is meg kellett védeniük érdekeiket. A túlélésre több alternatívát alakítottak ki a városok. A 17. század végéig a leghatékonyabban a szűkebb és tágabb városszövetségek működtek, amelyek az információszerezéstől a közös politikai érdekképviselőig hangolták össze a tevékenységüket.

Igazgatási, hivatalsszervezeti kérdéseket elemez Fazekas István, aki egy 1577-es leltár alapján a Magyar Udvari Kancellária szerepére világít rá. Bécsi és budapesti levéltári kutatások révén sikerült megállapítania, hogy Liszthy Jánosnak, a Magyar Kancellária humanista tisztviselőjének a hagyatékában milyen iratok találhatóak. A rekonstrukció azért izgalmas, mert belőle arra lehet következtetni, milyen iratokat gyűjtött egy felkészült és széleskörű érdeklődéssel rendelkező kancellár.

Azt a kérdéskört (Horvátország, Szlavónia és a szűkebb értelemben vett Magyar Királyság viszonya), amelyet Pálffy Géza vizsgált, sajnos a magyar kutatás kevés figyelemre méltatott. A szerző az elemzés szempontjaira, a közös érdekekre és ér-

dekellentétekre mutat rá. A dolgozat alapjául szolgáló alapos esettanulmány, már korábban napvilágot látott. (Egy szlavóniai köznemesi família két ország szolgálatában: A Budróci Budor család a XV-XVIII. Században. Hadtörténelmi Közleményekben, 115. évf. 2002./4.sz.)

Molnár Antal írásában a váci püspökség példája alapján mutatta be, hogy miként lehetett az egyház- és birtokigazgatást kézben tartani a törökök által részben, majd 1663-tól egészében megszállt egyházmegyében, milyen gondokat jelentett gazdaságilag, szervezetenként az egyházmegye birtokainak kezelése. A 17. század elejétől egyre szigorúbb felügyelettel biztosították a hívek lelkipásztori gondozását.

Kulcsár Krisztina tanulmánya II. József utazásai kapcsán azt elemzi, hogy a császár miként fogalmazta meg személyes benyomásait és jellemzéseit az erdélyi hivatalnokokról 1773-ban. Az uralkodó által felvetett szempontok és személyes megjegyzések jól példázzák II. Józsefnek az uralkodásról és hatékony kormányzásról vallott nézeteit. Az uralkodó nem elvont jelentések, családi kapcsolatok alapján hozta meg ítéletét, még a vallási hovatartozásnak sem tulajdonított nagy jelentőséget, hanem a rátermettséget, az új iránti nyitottságot vizsgálta. Az „éppen jó korúnak” a 35–45 éveseket tartotta. Kulcsár Krisztina nemcsak a jellemzéseket közli, hanem azt is bemutatja, hogy milyen döntéseket hozott Erdély hivatalnokaira vonatkozóan, kinek kínált emelkedési lehetőséget. A színvonalas, izgalmas, sok újdonságot tartalmazó kötet legújabb kori kitekintéssel zárul. (Katona Csaba: Jászok vagy nem jászok? Egy nyitrai nemes „leszármazottai” és a jász öntudat a XIX–XX. század fordulóján, Sipos András: Ostende-i hadinapló. Budapest székesfőváros és a külföldi hitelezők tárgyalásai 1925-ben, Seres Attila: „Nagy intelligenciával és tapintattal megáldott, magyar székely ember. Lengyelország nagy barátja” Lengyel diplomáciai iratok Márton Áron kolozsvári éveiről 1936–1938.)

A kötet végén Kis Péter összeállításában Gecsenyi Lajos szakirodalmi munkásságának válogatott bibliográfiája (1966–2002) található.

G. Etényi Nóra

MICHEL POPOFF: *Bibliographie héraldique internationale sélective.*
Paris, le Léopard d'or, 2003. 352 p.
ISBN 2-86377-174-4

Noha a nyugati heraldikai szakirodalomban évtizedek óta bevett szokás a terjedelmesebb kézikönyvek végére gazdag irodalomjegyzéket csatolni, önálló kötetben megjelentetett és minden részterületre kiterjedő, nemzetközi spektrumú könyvészeti jegyzékkel a harmadik évezredet megelőzően nem rendelkezett a szaktudományi kutatás: Michel Po-

popff idén megjelent műve, a 2424 tételt tartalmazó Válogatott nemzetközi heraldikai bibliográfia már csak ezért is hiánypótló alkotásnak tekintendő. A szerző napjaink egyik legismertebb heraldikusa, aki párizsi Bibliothèque nationale de France főmunkatársaként és az Université Paris III (Nouvelle Sorbonne) oktatójaként évtizedek óta komoly forrás-

feltáró és elemző tevékenységet folytat: olyan munkák fűződnek a nevéhez, mint a Lalaing-armoriális megjelentetése (L'Armorial Lalaing. Paris, 1989.) vagy legújabban az Aranygyapjas Rend 1429–1460 közötti Nagy Címerkönyvének Michel Pastoureauval közösen jegyzett facsimile kiadása (Grand armorial équestre de la Toison d'or. I–II. St. Jorioz, 2001.). Ugyanakkor a Nemzetközi Heraldikai Akadémia főtítkáráként a szakmai közéletben is jelentős szerepet tölt be: rendszeres előadója a testület által két évente szervezett kollokviumoknak és ő szerkeszti az Akadémia körleveleit, amelyekben többek közt az újonnan megjelent szakkönyvekről is rendszeresen tájékoztatja a tagságot. Nyugodtan kijelenthetjük tehát: a legalkalmasabb személy vállalkozott arra, hogy törlessze a nemzetközi heraldikai kutatás régi adósságát és korszerű címertani bibliográfiát állítson össze.

Ha igaz is, hogy a kezünkbe vett kötetnek nincsen közvetlen előzménye a szakirodalomban, illendő megemlítenünk a legjelentősebb előfutárokat, akik azonban vagy nem az egyetemesség igényével készítették el a maguk könyvjegyzékét, vagy pedig viszonylag szerény terjedelmű, erősen válogató jellegű listát közöltek. Elsősorban Gaston Saffroy (Bibliographie généalogique, héraldique et nobiliaire de la France: des origines à nos jours. I–IV. Paris, 1968–1979.) és Michel Pastoureau (Les Armoiries. Turnhout, 1976. 11–20.; Traité d'héraldique. 3e éd. Paris, 1997. 324–352.) hasonló jellegű munkáira kell utalnunk, de érdemes megemlítenünk a recenzeált kötet szerzőjének egy korábbi művét is: Popoff ugyanis három esztendővel ezelőtt már megjelentette a most közzéadott bibliográfiai anyag rövid vázlatát, amikor a Larousse Kiadó felkérésére átdolgozta és felfrissítette Théodore Veyrin-Forrer első ízben 1951-ben megjelent címertani kézikönyvét (Bibliographie séléctive. In: Théodore Veyrin-Forrer: Précis d'héraldique. Nouvelle édition revue et mise à jour par Michel Popoff. Paris, 2000. 162–191.).

A recenzeált kötet először a további bibliográfiákat és a kézikönyveket veszi számba. Ezután külön fejezetet szentel az 1929 óta immár huszonöt alkalommal összehívott Genealógiai és Heraldikai Világkongresszus Heraldikai Szekciójában elhangzott tanulmányoknak, illetve az 1978-ban életre hívott és idén már tizenharmadszor megrendezett Nemzetközi Heraldikai Kollokviumon bemutatott dolgozatoknak. Ezt követően az egyházi heraldikával foglalkozó művek, majd a többnyelvű szakszótárak kerülnek sorra. A különös rész összesen 72 ország, régió vagy etnokulturális csoport címertani irodalmába enged betekintést. A legtöbb alfejezet természetesen az európai államok heraldikáját tárgyalja (az öreg kontinensről még a miniállamok is rendre önálló jegyzéket kapnak – Liechtenstein és az egyházi heraldikánál szereplő Vatikán kivételével), de

részletes listákat találunk a kanadai és az Amerikai Egyesült Államok-beli szakirodalomról is. Közép-Amerikából Mexikó, Haiti és Nicaragua, Dél-Amerikából Kolumbia, Venezuela, Chile, Brazília, Peru, Paraguay és Argentína heraldikája kapott helyet a kötetben, Afrikából Tunéziáé. Egyiptomé, Etiópiáé és a Dél-Afrikai Köztársaságé, Ázsiából pedig a három legnagyobb lélekszámú országa: Japáné, Kínáé, Indiáé, továbbá Grúziáé és Örményországé. A kortárs francia kutatás hagyományainak megfelelően külön nagyfejezet foglalkozik a képzelt vagy regényes heraldikával (*héraldique imaginaire*), majd a középkori címerkönyvek modern kiadásainak adatait böngészhetjük végig (ez utóbbi blokkban, amely egyszersmind Popoff szűkebb kutatási területének bibliográfiáját is tartalmazza, a szerző különösen nagy figyelemmel, jól láthatóan a teljességre törekedve dolgozott). A legjelentősebb szakfolyóiratok jegyzéke után a könyvet szerzői névmutató, földrajzi névmutató és tárgymutató zárja.

A könyvészeti leírás mindvégig rigorózan pontos: a szerző figyelme még arra is kiterjedt, hogy a több verzióban is ismeretes munkák legfrissebb, aktualizált változatainak adatait külön is feltüntesse. Tekintetbe véve, hogy jó néhány szakíró (pl. Bruno Bernard Heim) műveinek minden egyes nyelvi mutációját megújított tartalommal adatta ki, a különféle országokban megjelentetett fordítások összevetése irdatlan munkával járhatott. A Turul olvasóit elsősorban nyilván a magyar heraldika reprezentációja érdekli: elégedetten állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi évtizedekben önálló kötetben megjelent fontosabb kézikönyvek, illetve az idegen nyelven, nemzetközi konferenciák aktái között vagy külföldi szakfolyóiratok hasábjain megjelent tanulmányok rendre helyet kaptak a bibliográfiában. Bertényi Iván tizenhét, Vajay Szabolcs tizenkettő, Nyulásziné Straub Éva és Radocsay Dénes kettő, Pandula Attila pedig egy művével szerepel. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnökének Magyarország címerkönyve (Budapest, 2001.) c. munkáját azonban hiába keressük az egyébként példamutatóan részletes listán, s ami talán még fájdalmasabb hiányosság, a Turult sem találhatjuk meg a szakfolyóiratok között. A környező országok heraldikájának irodalmát taglaló részbibliográfiákat végigtekintve elsősorban a szlovák címerregisztert (Peter Kartous – Ladislav Vrteľ: Heraldický register Slovenskej Republiky. I–III. Bratislava, 2000–2003.) hiányoljuk. Általánosságban elmondható, hogy Nyugat-Európától távolodva a kötet egyre kevésbé ismeri az elmúlt két-három évben megjelent szakmunkákat: ez nemcsak a volt szocialista országok esetében igaz, hiszen például Tuukka Talvióknak a finn országcímer történetét ismertető, angol nyelvű monográfiája (The Lion of Finland. Helsinki, 1999.) is kimaradt a jegyzékből. Természetes, hogy egyetemes bibliográfiát még a

számítógép korában sem lehet naprakész állapotúra szerkeszteni, és az is érthető, ha a távolabbi vidékekre vonatkozó könyvészeti adatok csak hosszabb idő alatt szívárognak be a nemzetközi szakmai köztudatba; azonban pontosan ezen körülmények miatt nem ártott volna az előszóban külön is közölni az anyaggyűjtés lezárásának időpontját.

Feltűnő, hogy a kötet szinte teljes egészében mellőzi a szfragisztika irodalmát. A tárgymutatóban szerepel ugyan a *pecsétan* címszó, de ha kikeressük az ott hivatkozott bibliográfiai tételeket, hamar rádöbbenünk, hogy a recenzált bibliográfia kizárólag akkor érinti a heraldikához számos ponton kapcsolódó segédtudomány irodalmát, ha az adott szfragisztikai tanulmány egy különben címertani témájú gyűjteményes kötet (pl. a Vajay-émlékkönyv vagy a Nemzetközi Heraldikai Kollokviumok előadásainak nyomtatott változata) részeként látott napvilágot. Nyilvánvaló tehát, hogy a szfragisztikai irodalom elhagyása a címertant rendkívül szigorú felfogásban értelmező szerzői koncepció része, még ha a bevezetőben erről nem is olvashatunk semmit. A magunk részéről mégis szerencsésebbnek éreztük volna, ha legalább az alapvető kézikönyvek: Wilhelm Ewald (Siegelkunde. München–Berlin, 1914.), Giacomo Bascapè (Sigillografia. Milano, 1969.), Erich Kittel (Siegel. Brunswick, 1970.) és Michel Pastoureaux (Les Sceaux. Turnhout, 1981.) munkái, továbbá a René Gandilhon által megkezdett, s ugyancsak Pastoureaux által befejezett könyvészet (Bibliographie de la sigillographie française. Paris, 1982.) helyet kapott volna a kötetben: a két és fél ezer tételből álló heraldikai anyagot ez aligha terhelte volna meg súlyosan.

Tartalmi megjegyzéseinknek ezzel a végére is értünk, s mindent egybevetve nyugodt szívvel állíthatjuk, hogy kimagasló színvonalú könyvjegyzékkel gazdagodott a heraldikai kutatás. Kár, hogy a nyomdai megvalósítás annál gyengébbre sikerült. A kötet je-

lenlegi formájában egyszerűen nincsen megszerkesztve: a Léopard d'or kiadóháztól jóval igényesebb munkához szokhattunk. Érthetetlen, hogyan maradhat a fejezetcím nem kevesebb, mint nyolc alkalommal árvasorként az előző oldal alján (65., 180–181., 183., 191., 199., 202. és 235. p.); a tördelés a kötet vége felé következetlenné és nehézkesé válik, amennyiben az egyes középkori és kora újkori címerkönyvek kritikai *editióit* és a vonatkozó modern szakirodalmat nem választják sortöréssel tételeként külön (283–288., 290–292. és 294–295. p.), a szedéstükör pedig hol áttekinthetetlenül sűrű (283–284. p.), hol meg buborékos (224. p.). Az olvasónak az az érzése támad, hogy a kötetet sem műszaki szerkesztő, sem lektor nem látta, mielőtt a könyvesboltokba került volna: így fordulhatott elő az a bosszantó hiba is, hogy Nikolasz Oikonomu 1986-os cikkének lemaradt az eredeti, görög címe (101. p.). Az első önálló kötetben megjelent heraldikai bibliográfia és főleg a Léopard d'or-nál évtizedek óta rendszeresen publikáló szerző sokkal több figyelmet érdemelt volna az amúgy magasan jegyzett szakkiadó munkatársaitól.

A technikai megvalósítás hiányosságai azonban természetesen mit sem vonnak le a kötet igazi értékéből. Köz hely, de esetünkben mégis igaz, hogy a nemzetközi heraldikai szakma alapvető jelentőségű művel gazdagodott, amely számottevően megkönnyíti majd a komparatív vizsgálatokat, és új lehetőségeket tár fel a nemzetközi szintézisek készítői előtt is. „*Feci quod potui, faciant meliora sequentes.*” – írja Cicerót parafrázálva a szerző könyve előszavának végén. Nekünk azonban meggyőződésünk, hogy a Popoff által készített, részletes és sokoldalú heraldikai bibliográfia még hosszú ideig lesz a szaktudományi kutatás nélkülözhetetlen segédkönyve. Az utódoknak pedig igencsak igyekezniük kell majd, ha munkáikkal a nyomába akarnak érni.

Körmendi Tamás

BENE JÁNOS–SZABÓ PÉTER: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938-1945.

A Jósa András Múzeum Kiadványai 52. Nyíregyháza, 2003. 566 p., számos ábrával
ISBN 963 7220 50 X, ISSN 0133-8110

2002 decemberében a pápateszéri temetőben felkerestem a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett v. Marjay Tamás huszárhadnagy (1923-1984) sírját. Az 1945. januári harcok során, az akkor 21 éves huszártiszt súlyosan megsebesülve, ájultan maradt a Vértes-hegységben. Az embertelen hidegben egy idő után magához tért, de sebesülése miatt lábra állani nem tudott. Így térdén-könyökén vonszolta magát a több kilométerre lévő saját vonalak felé. Közben hol elájult, hol ismét magához tért. Öt nap múlva talált rá egy magyar járőr, és bár a fagyás miatt térd alatt mindkét lábát, és kezujjainak valamennyi utolsó percét amputálni kellett, életben maradt. A sír felkeresésekor még

nem gondoltam, hogy rövidesen egy olyan munkát ismertethetek, amely azon testület – a huszártiszti kar – tagjainak életrajzait tartalmazza, amelyhez gyakor ő is tartozott.

2003. október 13-án 11 órakor Budapesten, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum dísztermében, mintegy 60-70 fő jelenlétében került sor a címben jelzett munka bemutatójára, amely a VIII. Nyíregyházi Huszártalálkozó (2003. augusztus 23–24.) tiszteletére jelent meg.

A vaskos kötet egy bevezető fejezet mellett – amely a Horthy-korszak honvéd lovasságának összefoglaló történetét ismerteti – a korszak 596 hivatásos és 1315 tartalékos huszártisztének életrajzát

tartalmazza. A könyvet számos arckép és tablókép egészíti ki. Jóllehet az életrajzok egységes irányelvek alapján készültek, terjedelmüket, részletességüket tekintve mégis sokszor jelentősen eltérnek egymástól, aszerint, hogy az illetőkről több vagy kevesebb anyagot sikerült-e összegyűjteni. A tárgyalt személyeknek II. világháborús tevékenységén van a hangsúly, de többségük katonai pályája a két világháború közötti korszakban indult, sőt esetenként még az Osztrák-Magyar Monarchia idején, és jónéhányan szolgáltak még 1945 után az ún. „demokratikus” Honvédség soraiban, s néhányuk még a Magyar Néphadseregben is.

Összesen 131-en haltak hősi halált a világháborúban. Az elesettek között akad néhány, aki a németekkel–nyilasokkal való összetűzésekben halt meg. Az egyszerűség kedvéért ugyanide soroltam néhányukat, akik nem a harci cselekmények során, hanem a szovjet hadsereg atrocitásai, gyilkosságai révén vesztették életüket. Az elesett huszártisztek közül 56 hivatásos és 75 tartalékos volt. Megoszlásuk rangfokozat szerint a következő: hivatásosok: 1 vezérőrnagy („post mortem” altábornagy), 1 ezredes, 2 alezredes, 5 őrnagy, 23 százados, 15 főhadnagy, 9 hadnagy, tartalékosok: 1 százados, 15 főhadnagy, 16 hadnagy, 42 zászlós és 1 zászlós helyettes. Az elesettek némelyike csak „post mortem” lépett elő azon rangfokozatba, amelybe besorolása történt, életében valójában eggyel alacsonyabb rangban szolgált. Az elesettek nehánya – főleg a törzstisztek – halálakor már nem a huszár csapatnemnél szolgált. Gyakorlatilag hősi halottnak tekinthető 8 további huszártiszt is, akik a hadifogságban, illetve fogságban haltak meg. Közülük 6 betegségben szovjet hadifogságban, illetve onnét hazatérve, 1 betegségben amerikai hadifogságban végezte be életét, egyikőjüket pedig román fogságban agyonverték. További 7 huszártisztet kivégeztek 1944 és 1954 között: egyikükkel a nyilasok, hat másik társával az 1945 utáni új rendszer végzett.

A háború után számosan kezdtek új életet idegen földön. Közülük az elmúlt hat évtized alatt 149 fő – 101 hivatásos és 48 tartalékos – halt meg külföldön. (36-an Ausztriában, 30-an Amerikában, 20-an Németországban (közülük kettő még 1945-ben beteg), 14-en Kanadában, 7-en Angliában, 6-an Franciaországban, 5-en Svájcban, 5-en Brazíliában, 4-en Argentínában, 2-en Hollandiában, 2-en Dél-Afrikában fejezték be földi pályafutásukat, de jutott az idegenben elhaltak közül 1–1 fő Belgiumba, Spanyolországba, Svédországba, Chilébe, Kolumbiába, Ausztráliába és Új-Zélandba is. Természetesen olyanok is akadtak, akik bár szülőhazájukat, lakóhelyüket nem

hagyták el, a közismert határváltozások miatt 1945 után mégis idegen állampolgárokká váltak. A kevésbé ismert külföldi helységeknél néha nem lehet tudni, hogy azok milyen országban találhatóak. (Ezeket jó lett volna feltüntetni.) Az idős huszártisztek közül is akad még néhány, aki külföldön él. A számszerű kimutatásokhoz fontos hozzátenni, hogy legkevesebb ennyiről tudunk, hiszen a munka, ahogyan maguk a szerzők is hangsúlyozták, nem tekinthető lezártnak, további adatok felbukkanása folyamatosan várható. (Így pl. Adamecz László trt. zls. – szül. Kercseliget-Bükkpuszta, Somogy m. 1920. szept. 4., elesett Kőrösmezőnél, 1944. okt. 8. – hagyatéka a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban található.)

A hadifogságot, kitelepítést, itthoni fogságot, egyéb kisebb-nagyobb üldöztetést, jogsérelmet szenvedettek számát meg sem kíséreltem kigyűjteni. A tartalékos tisztek zömét 1958/1959 táján tiszti rangjától megfosztották, 1990 után néhányukat rehabilitálták, rangjukat is visszakapták.

A szülők és a tartalékos tisztek lehetőség szerint feltüntetett polgári foglalkozása segít a huszártisztek társadalmi helyzetének megállapításánál. Úgy tűnik, zömmel a középosztályhoz tartoztak, de akadtak köztük számosan arisztokraták (főként a tartalékosok között), s esetenként szerényebb társadalmi rétegek képviselői is. Az elesett huszártisztek között olyan történelmi családjaink tagjait találjuk, mint a gróf Apponyi, Cziráky, Desseffy, Erdődy, Esterházy, Nádasdy, Széchenyi, Vay, Vécsey, örgróf Pallavicini.

A kitűnő munka fontosságát a „Turul” olvasóinak feltehetően nem szükséges különösebben megindokolni. Magam is csatlakozom Szakály Sándor történész kolléga a könyvbemutatón elhangzott azon véleményéhez, hogy e munka alighanem mint „huszárlexikon” fog a köztudatba bevonulni. Lapjait pedig szakmabéliek és az érdeklődők generációi fogják haszonnal forgatni. Köszönet érte a szerzőknek.

Bár az elhamarkodott általánosítások könnyen tévútra vihetnek, mégis úgy gondolom a testület szélsőségektől mentes szellemiségéről sokat elárul, hogy a vaskos kötet áttanulmányozásakor, a csaknem 2000 személy között mindössze egyet találtam, aki szolgálatra jelentkezett az SS-nél, s egy további, aki titkos tagja volt az illegális kommunista Békepartnak. Többségük katonaként, s a civil életben is haláláig hű maradt egykori esküjéhez: „...derék honvédekhez és jó hazafiakhoz illő módon viseltünk és így becsülettel élünk és halunk...”.

Rainer Pál

*KATKÓNÉ BAGI ÉVA–ORBÁN IMRE: Két évszázad zászlói.
A szegedi Móra Ferenc Múzeum zászlógyűjteményének katalógusa.*

*Móra Ferenc Múzeum kiadása. Szeged, 2003. 126 p., nagyszámú színes illusztráció, néhány történelmi fénykép.
ISBN 963 7217 606.*

Örvendetes tény, hogy a szegedi Móra Ferenc Múzeum sokrétű zászlóanyagának publikálására sor került.

Katkóné Bagi Éva „A Móra Ferenc Múzeum zászlógyűjteménye” című összeállításában sokrétűen közelíti meg a vexillológia (zászlótan) tárgykörét. Bizonyos általános (arányos) ki- és áttekintést követően szegedi zászlóhasználat, zászlótörténettel foglalkozik. Így szól (a tárgykörben igen jellegzetes) szegedi zászlóhasználatról, a polgárőrségről, a céhekről, ipartestületekről, egyesületekről. A szerző foglalkozik a zászlókészítés kérdésével. Kitér egyes zászlók felszentelésére, és más, azokkal kapcsolatos szertartásokra is, bemutatja. Külön részletezi a szegedi múzeumi zászlógyűjtemény kialakulását, történetét. Felvázolja a zászlórestaurálás problematikájára is. Tárgyalja (a kötet létrejöttét eredményező) korábbi, „Két évszázad zászlói” című szegedi kiállítást is (5–19 pp.).

A feldolgozás második részében (20–37 pp.) Orbán Imre a szegedi Móra Ferenc Múzeumban őrzött zászlók ikonográfiáját tekinti át az egyes korok szerint: 18-19. századi emlékek, a dualista korszak, a Horthy-korszak, az 1945–1989. közötti időszak, 1989. utáni zászlók.

Az általános elemzésen túl, tág teret szentel a szegedi vonatkozások bemutatásának. (Pl. egyes szentek korabeli szegedi kultuszának zászlótörténeti vonatkozásait is érinti.)

A részletes tudományos katalógus a szegedi Móra Ferenc Múzeumban őrzött 133. darabból álló zászlógyűjtemény részletes leírása, kvalitásos, színes illusztrációk kíséretében.

3 példány való a 18. századból, 16 darab a 19. század első feléből, 3 1848–1849-ből, 24 emlék származik a 19. század második feléből, 9 a századfor-

dulóról. 12 zászló a Horthy-korszakban keletkezett, 9 az 1945-1949 közötti időszak emléke. 18 zászló a Rákosi-korszakból maradt fenn. 36 zászló az 1957-1989 közötti éveket, 3 pedig az 1990. utáni időszakot jeleníti meg.

A sokrétű anyagban katonai, polgárőr, céhes, egyesületi, politikai, munkásmozgalmi, emlék stb. zászlók is megtalálhatók. Az illusztrációk gyakran a zászlók mindkét oldalát, illetve egyes részleteit is bemutatják. A vizuális megjelenítés lehetővé teszi az egyes vexillológiai, heraldikai stb. részletek tanulmányozását is.

Egyes esetekben, sajátos eddig még nem publikált zászlófelelések is megtalálhatók a kötetben.

Az érdekes zászlók között említhető pl. Zádor község 1848-as zászlója, Szeged város milleneumi zászlója (1896), a zádorfalvi Mezőgazdasági Egyesület átalakított zászlója (1911, illetve 1950), a szegedi Rákóczi Egyesület zászlója (1911), a Magyar Cigányzenészek Országos Szövetsége Szegedi Csoportjának zászlója (1937), 1956-os (vérfoltos) nemzetiszínű zászló stb.

Megjegyzem, hogy a szerzők a kötetben nem mindig használják teljesen megfelelően, illetve következetesen a „zászló”, illetve a „lobogó” fogalmakat.

Nem tartom a kötet anyagba illőnek, a több példányban is bemutatott „névadóünnepi lobogókat”, illetve „anyakönyvi zászlóként” meghatározott tárgyakat (a szocialista időszakból). Ezek nem sorolandók a vexillológia tárgykörébe, inkább textildekorációk..

Jó lenne a későbbiekben más magyar múzeumok zászlógyűjteményeit is – hasonló formában – közzétenni.

Pandula Attila

PUNTI GÁN JÓZSEF–PUNTI GÁN TÜNDE: A losonci református temető.

Komárom-Dunaszerdahely, 2003. 311 p.

ISBN 80-8062-176-4

A temetők kutatásával a néprajztudomány már régóta foglalkozik.¹ A tanulmányok többsége elsősorban a kriptákra, sírjelekre (fejfák, sírkövek), illetve a temetkezési szokásokra kíváncsi.

A régi temetőkkal foglalkozó munkák közül a történettudomány szempontjából különösen érdekesek lehetnek azok, amelyek a néprajzi, művészettörténeti, nyelvészeti, (esetlegesen a kertészeti) szempontokon túlmenően a sírfeliratokat lejegyezve elkészítik a temetőben nyugvó személyeknek a

listáját (alkalmanként prozopográfiai információkkal is szolgálva).²

A szlovákiai Losonc (Lučenec) református közössége sírkertjének a feldolgozására vállalkozó szerzőket dicséret illeti, hogy munkájuk során ezt az utóbbi szempontot sem hagyták figyelmen kívül.³

A 18. század első felében a település lakosságának a többsége református volt. Az 1869-es népszámlálás azonban már csupán 439 főt jegyzett fel eme vallási közösség tagjaként. A reformátusság

száma 1941-ig fokozatosan emelkedett, úgyhogy ekkorra már majd ezren voltak. Ám lélekszámuk alapján a katolikus, az evangélikus és az izraelita hívők után következtek csak ők. Ma mindössze 236 református él itt (a lakosság száma 28332).

A szerzőpáros könyve bevezetésében röviden szól a város történelméről, nemzetiségi és vallási viszonyainak az alakulásáról, illetve a temetkezési szokásokról. A könyv tekintélyes hányadát a sírjelek elemzése teszi ki. A szerzők foglalkoznak a feliratokkal, a sírköveken található szimbólumokkal, címerekkel. Részletesen elemezi a névadási szokásokat. Feloldják a sírjeleken található rövidítéseket.⁴

A reformátusok eleinte a templom mellé temetkeztek. A 17. században alakították ki a város melletti domboldalon az új sírkertet. 1945 után az állami tulajdonba vett szép sírkert állapota fokozatosan leromlott, mind kevesebben temetkeztek ide. A rendszerváltást követően a református egyház visszakapta temetőjét, ám anyagi eszközök híján képtelen volt fenntartani. Végül 1998-ban átadta a városnak, amely köztemetővé alakította át. Ez a változás azzal a következménnyel járt, hogy új sírhelyeket alakítottak ki, és megkezdődött a régi síroknak a felszámolása. Így a szerzőpáros – szinte az utolsó pillanatban – rögzítette mindazt, ami a hajdani múlt emlékeként megmaradt.

Ha az új temetkezéseket is beszámítjuk, valamivel több, mint 640 síremléket találtak a szerzők. Sok sírhantról ugyanis sajnos ma már nem állapítható meg, ki nyugszik alatta. A síremlékek jelentős hányada az évtizedek során megrongálódott, több közülük ledőlt. Sokukat – szerencsére – a sűrűn benőtt aljnövényzet mentett meg a pusztítástól. A temető korai időszakáról csupán néhány sír tanúskodik, úgyhogy mindössze 37 olyan személyt sikerült

azonosítani, akik a 18. században hunytak el. A legtöbb síremlék a 19. századból és a 20. század első feléből származik. A síremlékek nyelve javarészt magyar, ám a 18–19. századból maradtak latin nyelvű feliratok is. A szlovák nyelv csupán az 1950 utáni temetkezéseken jelent meg.

Történésszemmel a könyv legértékesebb részének tartjuk a Függelékét, ahol a szerzők minden egyes síremléket számba vettek, publikálták a feliratoknak a szövegét. Itt tudjuk meg, kiket temettek el a temetőben. Számos esetben olyan genealógiai ismereteket tartalmaz az adattár, ami ma már más forrásból nem állapítható meg. A síremlékek kiegészítő forrásul szolgálhatnak a hajdani kisváros társadalomtörténetének a feltáráshoz. Az anyag – természetesen kiegészítésekkel – történeti demográfiai elemzésre ugyancsak lehetőséget ad.

A sírkert számos híres személyiségnek a nyughelye. Itt nyugszik a Rákóczi-kor kiemelkedő politikusa, Ráday Pál,⁵ a magyar irodalomtörténet nagy alakja, Kármán József, vagy a neves festőművész, Szabó Gyula. S természetesen sok olyan személyre lehet a könyvben akadni, aki egykor a város életében játszott fontos szerepet.

A településnek hajdan tekintélyes lélekszámú református közössége századunk során megfogyatkozott, mind kevesebben vannak azok, akik a régi sírokat gondozzák. Sajnos a természetes pusztulás mellett a vandalizmus sem kíméli a magyar nyelvű sírköveket. Így a szerzők (ha nem is teljesen hibátlan) munkája értékmérés, amely szól a város történelméről, és egyben a település ma már csak 16 %-nyi magyarságának az emlékeit őrzi meg. Érdemes lenne hasonló részletességgel a katolikus-evangélikus és a zsidó temetővel is foglalkozni.

Draskóczy István

JEGYZETEK

¹ Vö. pl. *Balassa Iván*: A magyar temetők néprajzi kutatása. In *Ethnográfia*, 84 (1973) 13. sz. 225–242. p. Az elhagyott temetők (amelyek gyakran művészi színvonalú emlékeket tartalmaznak) sajnos hamar tönkre mennek. Vö. *Tám Károly*: Keresztek, szentek, kálváriák, temetők. A magyarországi németek szakrális emlékei. A szöveget írta, az idézeteket válogatta *Tüskés Tibor*. Budapest, 1999.

² A szakirodalomból néhány példát idézve: *Tóth Ferenc*: Makói temetők. Makó, 1996.; *Józsa László*: Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban. Szeged, 1999.; *Epitaphs from the ancient Jewish cemetery of Prague*. Ed. *Otto Muneles*. Jerusalem, 1988.; *Johannes Riess*: Hier in der heiligen jüdischen Gemeinde Eisenstadt. Die

Grabschriften des jüngerer jüdischen Friedhofes in Eisenstadt. Eisenstadt, 1995.

³ A szlovákiai temetőkutatásokra pl. *Rudolf Bednárík*: Cintoriny na Slovensku. Bratislava, 1972. illetve *Liszka József*: Falusi temetők a szlovákiai Kisalföld keleti peremén. In *Limes*, 3 (1990) 1. sz. 71–85. A losonci református temetővel foglalkozó *Jozef Drenko*: Z histórie kálvinského kostola a cirkevni Lučenci. Lučenec, 1993. c. műhöz e sorok írójának nem sikerült hozzájutnia.

⁴ Pl. A.B.F.R.A. = A boldog feltámadás reménye alatt (vö. *Balassa* i. m. 234. p.)

⁵ A Ráday kriptá rejtő Ráday Pál (†1733) mellett édesapja, Gáspár (†1711), leánya, Klára (†1711), felesége, Kajali Klára (†1741) földi maradványait is (75. p.)

HÍREK

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG 2003. ŐSZI PROGRAMJA

szeptember 25.

Dr. Harmath Arisztid Sándor:

A zseni árnyékában: a Petőfi család.

elnököl: Dr. Pandula Attila

október 30.

Szluha Márton:

Nyitra megyei nemesség.

elnököl: Dr. Pandula Attila

november 27.

Balogh László:

A modern állami zászlók és lobogók.

elnököl: Dr. Bertényi Iván

december 4.

Halász Péter:

A moldvai csángók

elnököl: Dr. Kollega Tarsoly István

Ugyanakkor (azt követően): tisztújítás

december 10.

Rákóczi vacsora

Mészáros Kálmán: Kuruc katonai vezetők genealógiája, archontológiája.

2003. november 8-án szombaton a budapesti Zászló-múzeumban rendezték a VI. vexillológiai napot. A következő előadások hangzottak el:

Dr. Pandula Attila „Adalékok a magyar” Árpádsávós „zászló történetéhez”, Cs. Kottra Györgyi „Szabálytalan szabályosok” és Gerd Vehres „A német zászló történetéből”. Az előadásokat hosszabb kerekasztal-beszélgetés követte vexillológiai, heraldikai kérdésekről.

* * *

Kállay Béni (1839–1903) császári és királyi közös pénzügyminiszter, Bosznia-Hercegovina kormányzója halálának 100. évfordulóján, a Kállay család támogatásával, 2003. szeptember 26-án nemzetközi tudományos konferenciát tartottak a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete szervezésében. A sokoldalú ülészak az MTA budavári tanácsstermében került megrendezésre.

TÁJÉKOZTATÓ

Tisztelt Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben lehetőleg végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt 0,5–1 éves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) fogad el. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratokat technikai okokból nem tudunk közölni. Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. Az egységes jegyzetapparátus érdekében tisztelettel kérjük az alábbiak betartását: a hivatkozott művek szerzőinek nevét kurzíválni kell; nem kurzíváljuk viszont a hivatkozott munkák szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg. Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk. Az oldalhivatkozás jele „p”, illetve több oldal esetében „pp”. Csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem. Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig teljes névvel írjuk ki, és ne rövidítve (pl. Bp.) A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni. Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely, év és lapszám után zárójelben feltüntetni. Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után „In’” szócskát írjuk, és közvetlen utána írjuk a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit. Ugyancsak így járunk el, ha folyóiratban megjelent cikkekre történik utalás. A folyóirat után vesszőt teszünk, ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána pedig az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám. Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott

szerző családi nevét teljesen megismételve, családi nevét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, utána pedig az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, az „Uo.” jelet kell használni. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy kérjük az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen elkülöníteni (pl. rövidített címmel) és erre hivatkozni. Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, a kiadási hellyel és évvel feltüntetni. A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

Tisztelettel kérjük szerzőinket, hogy írásaikat minden esetben 3,5” formátumú kislemezen Word for Windows ’95, ’97, ’98 vagy ’2000 szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe egy kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében. A szöveget balra zártan írják, és azt a kurzíválás, kövérítés és jegyzetszám-emelés kivételével ne formázzák.

A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t. A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „végjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek, az eddigi gyakorlatnak megfelelően, a tanulmányok végére kerülnek. Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális lemezen a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat ne számítógépes programban készítsék, hanem azokat kézzel megrajzolva csatolják a tanulmányhoz.

A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat készítettünk, melyeknek árát levonjuk a szerzők tiszteletdíjából.